VEDAT GÜNYOL

devlet insan mı?

ÇAN YAYINLARI

DEVLET İNSAN MI? VEDAT GÜNYOL

ÇAN YAYINLARI

54

DEVLET İNSAN MI?

VEDAT GÜNYOL

Birinci Basılış
1974

İkinci Basılış
1975

Kapak Düzeni :
Said Maden

Bu kitap, İstanbul'da Hilâl Mat. Koll. Şti.'nde
1975'te basılmıştır.

Dr. Cemil Cemiloğlu'nun
anısına

DEVLET İNSAN MI?

Hukuk okuyanlar bilir, devletin insanlardan ayrı bir varlık diye tanımlandığını. Duguit diye bir hukuk kuramcısı böyle diyor. Devlet, kendini meydana getiren insanlardan apayrı tüzel kişiliğe sahip bir varlıkmış, yani o insanlardan bağımsız, onların üstünde, insan istemini aşan, kendi istemini insanlarmkinden üstün tutan bir varlık. Biz 1934-1936 dönemi hukuk öğrencileri, böylesi bir görüşün ağırlığını duyurma eğiliminde olan bir bilim ortamında yetiştik. Üniversite'nin, Darülfünun'un yerini alan genç, dinamik Atatürk Üniversitesi'nin biz öğrencileri, «Hitler Almanyası»ndan kaçan üstün değerde bilim adamlarının liberal, alabildiğine açık, geniş düşünceleriyle beslenen biz öğrencileri, bu görüşün tersini de yine onlardan öğrendik. O günlerde alabildiğine özgür bir bilim havası esiyordu üniversitede. Kesler'ler, Hirsch'ler, Chwarz'lar, Röpke'ler, Auerbach'lar o dönemin, o mutlu dönemin yıldızlarıydı. Ama, onlar, o yıldızlar çabuk söndü. Ve Alman devlet felsefesinden esinlendiği şüphe götürmez olan Fransız bilgini Duguit'nin görüşü, yerli bilim adamlarımızın dilinde ve kafasında, bir dogma sertliği ve bükülmezliği kazanmıştı. Sıddık Sami'lerin, A. F. Başgil'le-

rin savunduğu bu görüş, su götürmez bir doğruyu mu yansıtıyordu, yoksa resmî bir inancın sözcülüğünü mü ediyordu?

Neydi aslında devlet dediğimiz o yüce varlık, dil uzatılamaz, üstüne gidilemez, özellikle devlet adamlarının kıskançça korumak ihtiyacını duydukları varlık? İnsanlardan ayrı, onların istemi dışında kurulmuş bir örgüt müydü; yoksa, iktidarı elinde tutan - tutmakta direnen - kimselerin, bizim gibi kimselerin, kişisel çıkarları, sınıf çıkarları doğrultusunda koruyup yaşatmak istedikleri, gölgesine sığınıp kişisel yaşamlarını sürdürmeye çalıştıkları bir tabu muydu?

Bütün yaşantım, fakülte sıralarından öğretmenlik hayatıma, yayıncılık ve dergicilik uğraşlarıma kadar uzanan otuz beş yıllık deneylerim bana devletin, bütün dünyada iktidarı elinde tutan insanların görüşleri, inanışları, eğri - doğru kanıları dışında bir varlık olmadığını, olamayacağını gösterdi. Fakülte sıralarında koyu Atatürkçü görünen birçok arkadaşımın, Demokrat Parti yönetiminde, Atatürkçülüğe taban tabana karşıt görüşlerle devlet makinesini ne denli etki altında bulundurduklarını yakından izledim. O dönemlerde, Türk devleti, Atatürk ilkelerine sırt çeviren, o ilkelerin karşıtını savunanların elindeydi. Layik Türk devleti içinde Said-i Nursî'lerin yıldızı o dönemde parlayıvermişti. Atatürk Türkiyesinde, Atatürk ilkeleri, Atatürk düşmanlarının saldırısına uğramıştı.

Niçin anlatıyorum bu geçmişin çirkin olaylarını? Devletin, iktidarı elinde tutanların rotasına, görüşlerine bağlı, nereye çeksen oraya gidebilecek esneklikte bir varlık olduğunu anlatmak için. De-

mek istiyorum ki, devlet gücünü elinde tutanların görüşü neyse, devletin görüşü o olabiliyor. Bakın nasıl vardım bu sonuca:

Fransız *Expresse* dergisinin 13 ağustos 1972 tarihli sayısında, *New York Times* dergisinin muhabirlerinden John Hess'in, General De Gaulle'ün akıl hocası André Malraux ile yaptığı bir konuşmayı okudum.

John Hess, Malraux'ya soruyor ve diyor ki: *«Kitabınızda bir cümle beni çok şaşırttı. Orada şöyle diyorsunuz: "Ne yazık ki, bu büyük adam (De Gaulle) hiç bir zaman bir işçinin sofrasında oturmuş değildir.»*

Malraux'nun verdiği karşılık şu: «De Gaulle, Colombey'de oduncularla sıkı fıkı dost oldu. Oduncular onun için ortaçağ demekti. General için halk, XII. yüzyıl halkı demekti. Para üstünlüğünden ve buna benzer şeylerden de nefret ettiği yoktu Generalin. Onun gözünde insanlar, ağaç kesen, tarlada çalışan kimselerdi, fabrikada çalışanlar değil. O, bir işçinin ne olduğunu hiç mi hiç bilemedi... Bir çiftçi, bir oduncu onun gönlünün insanlarıydı. Ama Renault'da çalışan bir işçi, öyle değil. Renault işçisi, onun için ancak Çalışma Bakanı ile görüşülecek bir konuydu.»

Şimdi biraz duralım bunun üstünde... Fransa'yı belâlı nice bunalımlardan kurtaran, Cezayir sorununu insanın insanlık adına koltuklarını kabartan bir sonuca bağlayan, NATO'ya rest çeken ve aslında bütün bunları yurdunun esenliği için yapan, başka türlü yapamayan bir koca general, hayli güçlü bir endüstri memleketinde, işçileri tanımayabiliyor ve Fransa, o dönemde böylesi bir tutumun Fransası olabiliyor. Demek, De Gaulle döne-

minde Fransız devleti, işçi sınıfına, o Fransa'yı bir bakıma Fransa yapan işçi sınıfına yan çizen, çizebilen, hiç değilse resmî havasıyle yan çizebilen bir devlet niteliği taşıyabiliyor.

Solon, Atina'ya yasalar koyup yeni bir düzen verirken, buna benzer bir tutum içindeymiş. Solon, devleti dört sınıfa ayırıyordu: Büyük çiftlik sahipleri, atlılar, çiftçiler ve işçiler. Dördüncü sınıfı meydana getiren işçilere bütün devlet memurlukları kapalı idi.

Demek ki, De Gaulle'ün Fransası, Solon'un Atinası gibi, işçileri devlet görevine çağırmayan, çağırmaya yanaşmadan, yurduna esenlik getirmek, getirebilmek umudundaydı.

Devlet gücünü ellerinde tutanların tutumu neyse, devletin rengi, tutumu da o demek değil mi bu? Yoksa, Platon, «Kaç çeşit insan yaradılışı varsa, o kadar da devlet biçimi olacak,» der miydi? Ona göre, devlet biçimleri, yurttaşların her işte ağır basan huylarına bağlıdır. (*Devlet*, Remzi Kitabevi yayını, s. 288).

Yakup Kadri, Zoraki Diplomat adlı eserinde, Arnavutluk'u anlatırken, bu gerçeği görmüş, sezmiş. Kral Zogo'ya itimatnamesini vermeden önce, Arnavutluk'u karış karış gezip, yurdun tek gerçeği halkla ilişki kuruyor ve şunları yazıyor: *«Bu güzel bir memleket ve bu, asil bir milletti. Acaba bize, uzaktan niçin o kadar kötü görünmüşlerdi? Ve hâlâ bütün dünyaya öyle görünüyorlar? Resmî Arnavutluk ve bunun dayandığı "yüksek sınıf"ı tanıdığım vakit bu sualin cevabını verebilecektim. Zira, hemen görecektim ki, resmî Arnavutluk'un bütün kadrosunu "Yıldız Sarayı"nın silâhşörleri yahut onlara benzer kimseler teşkil etmekte, yük-*

sek sınıfın başlıca unsurları «Boğaziçi eşrafı» dediğimiz aileler içinden çıkıp gelmektedir. Bunlara bir de eski Babıâli memurlarını katarsanız tam bir Osmanlı Devleti'nin bütün o köhne ve çirkin mimarisi meydana çıkmış olur.» (s. 13-14).

Bu da gösteriyor ki, egemen sınıfın tutumu neyse, devlet dediğimiz, o üstüne titreyip lâf söyletmediğimiz, aslında sırf insanların esenliği için kurulmuş olan ve başkaca varlık nedeni bulunmayan o yüce varlığın rengi, tutumu, yolu, yöntemi odur. Yoksa, Hitler Almanyası, Franko İspanyası, Menderes ve Demirel Türkiyesi derken yanılgıya düşer, devleti o kişilerin görüşlerinden bağımsız bir varlık sayabiliriz.

Bugün Türk Devleti derken, kaderimizi ellerinde tutan kimselerin kafa yapılarına, Atatürk ilkeleri doğrultusunda olduğundan şüphe etmediğimiz tutumlarının gelişimine önemle eğilmemiz gerekir.

Türk Devleti emekten yana mı - tıpkı Atatürk'ün istediği gibi —, yoksa değil mi, bunu olaylar gösterecek. Yalnız şu var ki, devlet denen koca varlık, istesek de istemesek de, bir insan niteliğindedir, yani onu yönetenlerin renginde, isteminde, özleminde bir varlıktır sadece. Devlet bir insan mıdır diye sormuştum başlangıçta. Evet, diyorum, devlet bir insandır, ya da devlet gücünü elinde tutanların tâ kendisidir çoğu zaman. Louis XIV boşuna mı demiş «devlet benim» diye.

20 Ağustos 1972

İKTİDAR ATEŞİ

Kurb-u Sultan ateş-i sûzân demiş bağrı yanığın biri. Nasıl da yer etmiş bu dize belleğimde, hatırlamıyorum... Kafiyenin uyumu mu, içerdiği anlam mı ağır basmış da aklıma takılmış, söyleyemeyeceğim. Sultanın yanı yöresi yakar insanı, anlamına geliyor bu Osmanlıcaya malolmuş, ama gerçeğin gerçeğini yansıtan söz. «Yanaşma sultana (yani, iktidara), yanarsın» diyor dize. Kim söylemiş bunu? İktidara, kodamanlara yanaşıp da ağzının payını almış, yanıp kavrulmuş bir şair mi; yoksa iktidarın sillesini yiyen, yeyince de şairliği tutmuş sıradan bir yurttaş, dertli bir yurttaş mı, anlaması güç. Kim söylemişse söylemiş, doğru, çok doğru bir yan, hattâ yanlar var bu sözde.

İktidarın kendisi, yakar iktidardakileri. Önce böyle bir anlam çıkıyor bu sözden. Az mı gördük, son on beş-yirmi yıl içinde, iktidarın nice nice insanın başını yediğini? Alain, «İnsan düşeceği yere çıkmamalı» diyor. İktidara gelip de düşmemek olur mu, olmuş mu? Kendine ve adamlarına «düşük» dedirtmeyeceğim diye direnen nice politikacılar görmedik mi? Düşecekleri yere çıkmış olmanın cezasını çektiler, hem de fazlasıyle.

Yıllarca önce, Vatan Caddesinde, şimdi pek

hatırlayamadığım bir tören dolayısıyle DP iktidarı kodamanlarının, başları havalarda, güle oynaya, alay halinde, Aksaray'a doğru sürü sepet, böbür böbür indiklerini kaldırım kenarından seyretmiştim. Menderes, o kızıla boyanmış saçlarıyle, adamlarının ortasında öylesine bir görkem, öylesine afra tafrayla geçiyordu ki, bir an, iktidarın insanlara olmayacak güçler ekleyebileceğine inanasım gelmişti. Sonra, Yassıada duruşmalarından birine seyirci olarak gittiğimde, o kızıl saçlı başı - artık boyayamaz olduğu için - kırçıllaşmış (aslını bulmuş) haliyle, çökük avurtları, yıkık omuzları, ufalıp ufalıp neredeyse yoklara karışacak kadar silikleşmiş havasıyle görünce, öfkelerimin birdenbire tarifsiz bir acımaya dönüştüğünü farketmiş, önümde sanki ansızın açılıvermiş karanlık, derin ve dipsiz bir kuyunun boşluğuna düşer, düşer hissetmiştim kendimi. Sonra, 27 Mayıs sabahının, o tok sesiyle radyolarda bangır bangır bağıran Devrim müjdecisini hatırlamış, doktorların en yiğiti Cemil Cemiloğlu ile birbirimize sarılıp hopladığımız o mutlu dakikaları ansımış, ilrkilmiştim. Peki, ne olmuştu? Menderes, düşeceği yere çıkmış, inmesini bilmemiş, tepetaklak devrilmişti.

Başları havalarda, çevresini kasıp kavuran, çalımından geçilmez insanların, bir devran dönmesiyle birden küçülüvermeleri ne yürekler acısı şeydir! Gönül ister ki, hep o kabadayı haller sürüp gitsin, türlü baskılara, yıldırmalara, hattâ işkencelere kafa tutsun da, insan onuru denen o hiç bir dünya nimetiyle değiştirilmez şeyi ayaklar altına almasın, aldırtmasın. Ama öyle mi oluyor? Yakın tarihimizde nice nice umut kırıcı örnekleriyle karşılaştık bunun.

İktidar insanı yakar diyor, bağrı yanığın biri. Yakar diyorum ben de.

Halkın ve bu arada aydınların CHP'ye olan hıncından yararlanan DP'nin seçimlere hazırlandığı, yıldızının parlamaya başladığı günlerdeydi. Bir sınıf arkadaşım - sonradan partisinin kalemi çelimsiz, pazısı güçlü kodamanlarından oldu -, Kadıköy parti ilçe başkanıyken, seçim öncesinde bana ve kardeşime, «Haydi gelin yazılın partiye, listeye koyalım adlarınızı, seçilirsiniz yüzde yüz,» demişti. Biz yazılmadık. İktidarın adamı, geleceğin ne renk alacağı bilinmeyen iktidarının adamı olmak korkusu mu bürümüştü içimizi, yoksa iktidar ateşinde yanmak düşüncesi mi ürkütmüştü bizi, hatırlamıyorum. Ama, yazılmamıştık. Seçimler olmuş, oylarımızı sevine sevine DP'ye vermiştik. Sonra bir de baktık ki, bizim arkadaş milletvekili oluvermiş. Oluş o oluş. Sonra, biz ondan, o da bütün partisiyle birlikte kısa zamanda halktan kopuvermişti. Sonrasını biliyorsunuz. O arkadaş da, bütün DP takımı da boylamıştı Yassıada'yı. İktidar yakmıştı arkadaşı ve takımını.

Bakın ne diyor masal ustası koca La Fontaine:

Ey halkın hizmetinde çalışanlar,
Kodamanlar, krallar ve bakanlar,
Sizler ki ne bulanık sular,
Ne umulmadık belâlar içindesiniz;
Sizler ki mutsuz oldunuz mu düşer,
Mutlu oldunuz mu da bozulursunuz.

Evet, CHP iktidarı da, DP iktidarı da, AP iktidarı da mutlu oldukları dönemlerde bozulmuş, mutsuz oldukları dönemde de düşmüşlerdi.

Peki, kim bilmiş düşeceği yere çıkmamasını, çıkınca da düşmemesini? Demirel de bilememişti ama, olaylar onu getirip getirip öyle bir noktaya ulaştırmıştı ki, suçu kabahati bir kalemde silinivermiş, neredeyse kahraman oluvermişti. İktidar böyledir işte. Çoğu kez yakar kendine yapışan insanı, binde bir de, açık kapılardan süzülüp geçmesini bilenleri esirger, sonra yeniden - akıllanmadılarsa eğer - gelir haklarından.

Alain, «İktidar kasvetlidir. İktidarda olan sevilmez, sevilemez,» diyor. Hangi iktidar bu? Demokrasilerde, halkın oyu ile işbaşına gelenler mi? Yoksa, halka rağmen, zor kullanarak başa geçenler mi? Her ikisi de olabilir. Oyla başa gelenler, bir çıkar birliği kurup da, kendilerini başa geçirenlerden koparlarsa, o zaman Alain'in sözünü ettiği iktidar oluverirler.

Lykurgos Lakedemonya'ya, Solon da Atina'ya yasalar koyduktan sonra, uzun süre yurtlarından ayrılmışlar, kendi koydukları yasaları ola ki bir gün çiğner, yasaların üstüne çıkarız diye. Az bulunur, kendi koyduğu yasaları, aklına estikçe çiğnemeyen, çiğnemeye yeltenmeyen kimse. Oysa, H. Melville'in dediği gibi, «Bir insan kafaca ne kadar üstün olursa olsun, aslında az çok bayağı ve aşağılık gösterişlere başvurmadan, başka insanları sürekli olarak buyruğu altına alamaz.» Alamayınca da düşer.

Onun için, iktidar dediğimiz o herkesin ulaşamayacağı, ulaşsa da uzun süre barınamayacağı yerden düşmemeyi, yani belli bir seviyeyi, insanca bir seviyeyi korumasını bilmelidir.

İktidardan düşmenin - ayrılmanın değil - en sağlam yolu, «kasvetli» olmaktan kaçınmaktır, ve-

badan kaçınır gibi. «Kasvetli» bir iktidar, yanına yaklaşılmaz, söz anlatılmaz, anlatılsa da dinlemez bir iktidardır. Kâtip Çelebi,[1] hukukçu Ebü'l-Leys'in ağzından, bir bilgin için gerekli olan şu on erdemi sayıyor: «Haşyet (korku, korkma), nasihat, şefkat, tahammül, sabır, vekar ve sükûn, tevazu, halkın malından kendisini uzak tutmak, daima kitaplara bakmak ve yanma kolayca girebilmek.»

Bütün bu erdemler, bence, devlet adamlarının vazgeçilmez erdemleri, nitelikleri olmalı. Bunlara sahip olan devlet adamı, görevinden ayrılsa bile, düşmüş olamaz. Çünkü, bunlar, onu düşmesine imkân olmayan bir yerde, bir seviyede tutarlar. Platon, gönlünün tahtına oturttuğu ideal devletinin başına boşuna mı getirmek istemiş filozofları?

Kâtip Çelebi'nin saydığı bu erdemler içinde, özellikle ikisi iktidarın vazgeçilmez niteliği olmalı bence: Halkın malından kendini uzak tutmak ve yanına kolayca girebilmek.

Yanma kolayca girebilmek, belki de bu niteliklerin en önemlisidir. Çünkü, yanmadan yakılmadan bir devletlinin yanma girebilmek, diyalog kurabilmektir aslında. Oysa, başı havalarda iktidarla kim diyalog kurabilmiştir? Hitler'ler, Mussolini'ler, yurtlarının aklı başında, namuslu aydınlarını yaklaştırmışlar mıdır yanlarına? Hitler Almanyasının bunca kalburüstü aydınları, sanatçıları, bilginleri diyalog kuramadıkları için yâdellere göçmediler mi?

İktidar yalnız, iktidardakileri mi yakar? İktidara, dert anlatmak için bile olsa, yaklaşanları

[1] Kâtip Çelebi'den Seçmeler; O. Ş. Gökyay, M.E.B. Yayınları, 1968, s. 224.

yakmaz mı? *Kurb-u sultan ateş-i sûzân*'ın belki asıl anlamı da bu olsa gerek. Sultana yaklaşırsan, ya kulu kölesi olursun, buyruğuna girer, dilediği yolda yürür, dümen suyunu izlersin, ya da aklın mantığın, sağduyunun yolundan şaşmaz, kafa tutar, kellenin uçurtulmasına razı olursun. Adaletli bir padişah olarak tanınan Hint hükümdarı Cihangir (1569 - 1826) tahta çıktığı zaman Ağra Sarayı'na zillerle donanmış altın bir zincir astırmış. Şikâyeti olan her yurttaş, gündüz veya gecenin her saatinde bu altın zinciri çekerek derdini saraya duyururmuş. Bir masal, bir efsane niteliği taşıyan bu hikâyeden alınacak çok dersler var. Eşi Adnan Adıvar'ın ölümünden sonra, son günlerini köşeciğinde geçiren Halide Edip, gemi azıya almış DP iktidarının hışmından öylesine korkulara kapılmıştı ki, kapısına kadar gelen Nehru'yu bile, hastalık bahanesiyle geri çevirmiş, sonra da, büyük devlet adamının elimize sıkıştırdığı beş nefis açmamış lâleyi görünce hüngür hüngür ağlamıştı.

Ama ne oldu sonra? Yeller esti ol saltanatın yerinde. «Kiziroğlu Mustafa Beg» gibidir bütün kötü iktidarlar, bir hışmınan gelir geçerler. Geride, bir Köroğlu kalır, şanı şerefi bütün dünyayı tutar.

15 Eylül 1972

SOKAK SESSSİZLİĞİ

Edmondo de Amicis, «Bir halkın eğitimi, sokaktaki davranışıyle ölçülür. Hangi sokakta kabalık görürsen, bil ki, evlerde de aynı şeyle karşılaşırsın,» diyor. Acaba sokaktaki sessizlik, insanların içindeki rahatlığın, dinginliğin ölçüsü olabilir mi? Sokakları sessiz, gürültüsüz patırtısız, insanları suskun bir ülke, ille de dirlik düzenlik içinde bir ülke midir? Arabalısı arabasızı, yoksulu zengini, işlisi, işsizi, açı toku ile tıklım tıklım sokaklarında çıt çıkmayan, kahvelerinde spor tartışmalarından öte lâf edilmeyen bir ülkede, yerine oturmuş bir düzenden ne ölçüde söz edilebilir?

Bütün bunları, İspanya'yı şöyle birkaç günlüğüne gezen; kalabalık caddelerdeki sessizliği, temizliği, halkın ağırbaşlılığını öve öve bitiremeyen bir ahbabımın coşkusu düşündürdü bana. Hangi İspanya'ydı bu? Cervantes'in, Lorca'nın İspanya'sı mı? Hayır, Franco'nun, o kilisesi, ordusu ve para babalarıyle elbirliği ederek düşüncelere kilit vuran, aydınları, düşünürleri sindiren, üniversiteleri baskı altında tutan Franco'nun İspanya'sı.

Kınamıyorum ahbabımı. Düşünce özgürlüğünün tadına varamamış - ne diyorum, düşüncenin, düşünmenin bile tadına varamamış - bir insana

yüklenmek haksızlık olur. Goethe bile, o düşünce özgürlüğünü savunan Goethe bile, düzen bozulacağına adaletsizlik olsun daha iyi, dememiş mi?

Adaletsizlik pahasına da olsa, sokağın sessizliğini her şeyden üstün tutan bu düşünüş ne kadar da yaygın dünyamızda. O düşünce özgürlüğünün yatağı, insan onurunun başta gelen savunucusu İngiltere bile, sokağın sessizliği uğrunda, Bertrand Russell'i bile, o geçkin yaşında, bir hafta hapislere atmadı mı?

Nedir, o herkeslerin üstünde titrediği, korumaya çalıştığı, alıp veremediği düzen, aslında? Sokak sessizliği mi? Çoğu insanların ve bizim insanlarımızın; evet, sevgiden yoksun, sevmemiş, sevilmemiş, kandırılmış, bencilleşmiş nice nice insanımızın düzen'den anladığı, ne yazık ki, bu, genellikle.

«Elime şöyle bir iki aylığına yetki verseler, dört beş kişiyi meydanlarda ipe çekeyim de gör bak bakalım, nasıl süt liman olurmuş ortalık. Bak bakalım, o zaman, kimse kimsenin malına ırzına göz dikebilir, bakkalı, çakkalı, halkı soymaya kalkabilir mi?»

Kahvede, vapurda, otobüste, şurada burada rastladığımız orta yurttaştan memuruna, kodamanına, milletvekiline, hattâ hattâ bakanına kadar nice nice insan var böyle düşünen, böyle düşünmeye alıştırılmış olan, kendini hiç bir sıkıya sokmadan başkalarını yola getirmeye çalışan.

Bırakalım şunu bunu, devlet gücünü ellerinde tutanların böyle düşünmesi, düşünebilmesi çok hazin, yürekler acısı bir şey olur. Onlar için, sokak sessizliğini dıştan baskılarla sağlamak işten bile değil. Teknik ilerlemelerin devlet gücüne katacağı

olanakları önceden sezen Tolstoy, daha on dokuzuncu yüzyılda şöyle demişti: «Toplum düzeni bozuksa, bir avuç insan devlet gücünü elinde tutuyor ve halkı baskı altına alabiliyorsa, doğaya karşı elde edilen her zafer, ister istemez, bu gücü ve baskıyı artıracaktır.»

Baskı ile düzen kurmaya çalışmak kolayın kolayı bir iş. Ama vereceği sonuç ne olabilir, asıl bunun üstünde düşünmemiz gerek. Diyelim, sokak sessizliğini dış baskılar, yıldırmalarla sağladık. Ya o adalet duygusunun, ayaklar altına alman, alınabilen adalet duygusunun içten içe, derinden derine yaratacağı, yaratabileceği, yaratmamasına imkân omayan o tedirginliği nasıl giderebiliriz? Herkesin emeğinin hakkını alacağı, haksız kazançlar sağlayan kimselerin namuslu insanlara yukarıdan bakamayacağı bir düzen özlemini insanların içinden nasıl söküp atabiliriz? Sokağın baskılar, toplar, tüfeklerle sağlanan - dolayısıyle yapma olan - sessizliği ardında, doyurulmamış istekleri, dindirilmemiş acıları hesaba katmayacak mıyız?

Düzen, Elias Canetti'ye göre, «Ertelenen bir ölüm kararıdır.»[1] Geciktirilen, insanların başları üstünde Damokles'in kılıcı gibi düştü düşecek korkusu, yarata yarata ertelenen bir karar. Kim veriyor peki, bu kararı? Politikacılar; devlet gücünü, o güçlerin en güçlüsünü ellerinde tutan, sonra da senden benden, akıldan, sağduyudan kopan, kopuveren, kendilerini herkesten üstün bir varlık, dünyayı yönetmekle görevli sayan, saymaya kalkışan bir avuç insan.

---

[1] Hans Magnus Enzesberger, Politika ve Cinayet, 1964, Fr. çevirisi, Gallimard, s. 9 - 10.

Politika, daha doğrusu, politik eylem, Freud'a göre «ilk günah»la başlamış, onunla özdeş olmuştur. Freud, *Totem ve Tabu* adlı eserinde şöyle bir varsayım atıyor ortaya: İlk suç, «ilkel sürü» döneminde, sert ve hoyrat bir babanın, bütün dişileri kendine mal edip, yetişkin çocuklarını sürüden kovmasıyle başlamıştır. Sürüden kovulan kardeşler, bir gün birleşiyorlar, babalarını öldürerek yiyorlar ve böylece babanın sürüsüne son veriyorlar. Bu amansız baba, bu kardeş birliğinin imrenip kıskandığı ve korktuğu bir insan örneğidir Şüphesiz. Babalarını yemekl,e kardeşler özdeşiyorlar onunla ve her biri onun gücünden bir parçasını kendine malediyor. İnsanların belki de ilk bayramı olan bu totem şöleni, sosyal örgütlenmeler, ahlâk kuralları ve din gibi birçok şeyi başlatan o unutulmaz olayın, insan öldürmenin tekrarlanması ve anılması olmuştur.[1]

Evet, böylesi bir şölenle başlamış, böylesi şölen ve törenlerle sürüp gitmektedir, Freud'un kaynağına inmeye çalıştığı, özünü buldum sandığı politika denen o sırrına erilmez, erilse de insanı içinde eriten, iflâhsız tutkular, büyüklük tutkularına salan sihirli şey.

Hans Magnus Enzesberger, Freud'un bu varsayımına ve dünyanın tâ başlangıcından bugüne kadarki gidişine bakarak şunları söylüyor: «İlk cinayet, bugüne kadar bütün hükümetlerin yönetim yapısında sürüp gitmekte ve hükümetler, yönettikleri insanları öldürebilenlerin elindedir.»

Baskı rejimleri için doğru olabilen bu dü-

[1] Sigmund Freud, Totem ve Tabu, Niyazi Berkes çevirisi, M. Eğ. Yayanları, s. 225 - 226.

şünceler, demokrasiler için de doğru olabilir mi? Halkın istemi, serbest oyları ile işbaşına geçenlerin yönetimi için de durum böyle olabilir mi?

Ne zaman ki, demokrasi dediğimiz, o halkın mutluluğu yolundaki gerçekleri, karşılıklı anlayış ve sevgi ile, tartışa tartışa bulmaya çalışan, çalışması gereken bir rejimde, devlet gücünü ellerinde tutanlar - belli bir partinin temsilcileri olarak - gerçeğe yalnız kendilerinin sahip olduğunu ileri sürer, gerçek üzerinde bir tekel kurmaya çalışırlarsa, o zaman düzen, bir «ölüm kararı» olur.

Ne zaman ki, iktidardaki insanlar, akla mantığa rağmen, halkın mutsuzluğu pahasına ve kendi doğruları yararına sokağı baskıyla, zorla susturmaya kalkışırlar, o zaman ölüm kararı ertelenmemiş olur. Ertelenmeyince de bütün bir ülke koskoca bir cezaevine döner.

Ne diyor Bernard Shaw? «Değil mi ki, cezaevleri var, hangimizin içinde olduğunun önemi yok.» Sokağın sessizliği uğrunda koskoca bir yurt baştan başa - özellikle aydınlar ve düşünürler için - bir cezaevine dönüştürülebilir, 1936'lardan beri İspanya'da, CHP'nin bir döneminde, DP iktidarının son döneminde Türkiye'de olduğu gibi.

Bir ülke baştan başa cezaevine dönüşebilir. Ama unutmamalı ki, «Bir cezaevinin en tedirgin insanı, cezaevinin müdürüdür.» (B. Shaw).

5 Ekim 1972

BUNALIM DEDİĞİMİZ

Bunalımlar içinde boclayan, bocalamış ve bocalayacak olan bir dünyada yaşıyoruz. İnsanların toplu yaşamaya geçmeden önceki o korkularından, doğa güçleri karşısındaki güçsüzlüklerinden doğan bunalımlarını arkalarda bıraktık sayılır bir ölçüde. Ama, her çağda, her yerde, çocukluk döneminde yaşanan, hepimizin yaşadığı bu ilkel insan bunalımı, ölüm karşısındaki, o insanla yaşıt bunalımda sürüyor, sürecek de, insan soyu silinip gitmedikçe dünya yüzünden.

Çağımızda, insan aklının hesaplar kitaplar, türlü buluşlar, yenilikler, övünülesi feza yolculukları ile doğaya karşı zafer kazandığı çağımızda, ekonomik, sosyal ve hele hele politik bunalımlar yanında, daha hâlâ Dünya ile Ahret, Tanrı ile İnsan arasında seçim yapamamanın doğurduğu ilkel bunalımlar sürüp gidiyor ne yazık ki. Bugün Kuzey İrlanda'da, Katoliklerle Protestanlar arasındaki, o Luther döneminin kanlı kavgalarına taş çıkartan çatışmaların başka anlamı var mı, olabilir mi?

Şu da bir gerçek ki, uygarlığın gelişmesini, hattâ doğmasını bunalımlara, tedirginliklere borç-

luyuz. Olaylar karşısında, «bilinmezler» önünde, eli kolu bağlı kalmaktan doğan tedirginlikler, yani bunalımlar değil mi, insanları birliklere, dayanışmalara, buluşlara, feza yolculuklarına, mikrop avcılığına götüren, götürmeye zorlayan?

Bunalım bir tehlike işaretidir aynı zamanda; olaylar karşısında güçsüz, çaresiz kalan insanı, tedbirler almaya, birlik beraberlik kurmaya iten bir tehlike işareti. Ama, tehlikeleri haber verme görevini aşıp da, insanları paniğe kaptırıp, düşünemeyecek duruma soktu mu; bir uyarsızlık, bir yadırgama etkeni olup çıkar. O zaman da, R. de Saussure'ün dediği gibi, «bireyleri kısır bir bencillikte alıkoyar ve onları, doğal görevlerinden uzaklaştırır, varlık nedenleri olan görevden, yani sevme görevinden.»

Çağımızın çeşitli bunalımları, insanların birbirlerini sevmez, sevemez olmalarından doğuyor bence. Irk ayrımları, solcu avcılıkları gibi çeşitli tutumlar, davranışlar, birbirimizi dinlemez, dinlesek de anlamaz, anlamaya yanaşmaz, kısaca sevmez olmamızdan gelmiyor da nereden geliyor?

Doğaya bakın bir. Nasıl yaratılmışsa yaratılmış. Alabildiğine cömert bir sevginin durmadan yenilenen atılımlarıyle tazelenip yeşermiyor mu? Bunca güzellikler, denizin mavisinden, yaprakların, çimenlerin yeşilinden, çiçeklerin o çeşit çeşit, o güzelim renklerine, kokularına kadar, hepsi hepsi inanılmaz bir sevginin eseri değil mi? Sevgi değil mi ağaçları yeşerten, tomurcuğu çiçek, çiçeği meyve yapan, tırtılı yapraklara, kelebelekleri, arıları çiçeklere salan tutkuyla?

Dünya yüzünden sevgi kalkınca, sevginin yerini hınçlar, nefretler, aşağılık çıkarlar, öfkeler, aç-

gözlülükler, baskılar, yıldırmalar alınca, bunalımlar izlemeye başlar birbirini.

Amerikalı zenci romancı James Baldwin, bir Fransız dergisinin sorduğu sorulara verdiği karşılığın bir bölümü bu bakımdan çok ilgi çekicidir.

Baldwin, ırk ayrımının, tâ çocukluktan başlayarak, gerek kendi içinde, gerek çevresinde, yöresinde ne denli bunalımlar yarattığını, bunlardan kendisinin ve zenci topluluğunun nasıl kurtulduğunu anlatıyor.

Daha beş yaşlarında, o körpecik zenci yüreklerinin tâ derinlerine, *pis zenci* ile başlayan, *pis zenci* ile işleyen ve ömür boyu sürüp giden hakaretlerin, horlamaların doğurduğu o korkunç bunalımın tablosunu çiziyor.

Daha beş yaşlarındadır romancı. *Pis zenci*'nin ne demek olduğunu anlamıyor ama, hor görüldüğünü farkediyor. Bakıyor yanma yöresine. Anasının da, babasının da, kardeşlerinin, arkadaşlarının da zenci olduğunu görüyor. O zaman soruyor anasına, *pis zenci*'nin ne demek olduğunu.

Anası diyor ki ona, evet diyor ki ona: «Sen zencisin, evet. Ama, hiç bir anlamı yok bunun. Sana pis zenci diyenlere aldırma, bırak söylesinler. Ya da döğüş onlarla. Ama, sen onlardan daha üstünsün. Ne olursa olsun, ben seni seviyorum.»

«Ne olursa olsun, ben seni seviyorum» sözü, o mucizeli söz yok mu, o işte bütün yoksulluklardan, horlanmalardan, beyaz egemenliğinin baskılarından doğan bunalımı bir çırpıda silip atıveren, insanın içine aydınlıklar, mutluluklar, yaşama sevinçleri salan.

«Sen beni seversen, ben dünyanın en güzel adamı olurum,» diyor Sait Faik bir hikâyesinde,

sevdiği bir insana. İşte, bunca horlamalar, küçümsemeler, baskılar içinden, «Analar, babalar ve kardeşler arasında bir sıcak sevgi ile kurtardık kendimizi,» diyor. Baldwin, koca Yunus'un, «Aşk gelicek cümle eksikler biter,» sözünü doğrularcasına.

Peki, diyeceksiniz, ruhsal, ırksal ve benzeri bunalımları gidermekte, ezilen, horlanan insanları birleştirip, içlerine yaşama sevinci, direnci, tutkusu, beraberlik duygusu, bilinci salmada büyük rolü olabilir sevginin, kabul. Ama çağımızın ekonomik, sosyal ve politik bunalımları da sevgi ile giderilebilir mi? Sizi ezen; gücünü, parasını pulunu ezmekle sağlayan, ezmekle koruyan; görevleri, doğal görevleri insanları sindirmek, yıldırmak olan kodamanlardan, para babalarından bekleyemeyiz elbette böyle bir şey.

Evet, bekleyemeyiz. Onun için, insan sevgisi, insan saygısı olmadan hiç bir reformun yapılacağına, yapılsa da tutacağına inanmıyorum.

Bugün dünyanın bütün rejimlerinde, özellikle de demokrasilerde, insanların kaderi birtakım *adsız* güçlerin elinde. Seçimle başa gelenler, bir süre sonra halktan, o kendilerini büyük umutlarla seçen halktan kopup, adsız güçlerle anlaşarak, gizli oturumlarda, yurttaşların hayatına, kendi çıkarları doğrultusunda yön veren kararlar alıyor, alabiliyorlar. Çağımız inasnının en büyük bunalımı, işte kendi dışında, çoğu zaman kendine rağmen alınan bu kararlar karşısında eli kolu bağlı, çaresiz kalmasından doğuyor. Nixon örneği gözler önünde. Vietnam savaşı konusunda, halkının oyuna başvurdu, vurabildi mi? Nasıl sokarsınız adsız güçlerin içine, o katı yüreklerine insan sevgisini, insan sıcaklığını? Bırakın, Vietnam'da ölen ve yüz-

binlerce körpecik insanlara, bizim Kurtuluş Savaşı'mız gibi kutsal bir savaşa atılan erkeği kadını, büyüğü küçüğü, yaşlısı genci ile can veren, vermekten yılmayan insanlara acımalarını; kendi öz yurttaşlarına, hayatlarının baharında ölen, ölümleriyle birlikte sönüp giden yüzbinlerce aile ocağına bile acımıyor, acıyamaz da.

Bugün Amerikan toplumunun - küçük de olsa - bir kesimi için için kaynıyor. Milyonlarca seçmen, Amerika'yı, bağımsızlık savaşının o beraberlik, birbirine sevgi ile kenetlenmiş insanlarının o ilk coşkusuna, insan sevgisine kavuşturmak istiyor. «Filozofların aydınlatmadığı toplumlar kölelikten kurtulamaz» sözünün doğrultusunda, insan sevgisine, saygısına bağlı bir toplum düzeninin özlemini dile getiriyor.

Bütün adsız güçlere, kendi çıkarları uğrunda, o körolası çıkarları uğrunda insanları yıkımlara, ezilmişliklere, yoksulluklara sürükleyen güçlere karşı, henüz cılız da olsa, bir kıpırtı kendini hissettiriyor.

«Umut, istemeye istemeye giriverdi içime,» diyor Racine'in bir kahramanı.

Amerika'nın ve bütün dünyanın yönetiminde sevginin, insan saygısının ağır basacağı gün gelecektir eblet. Gelecektir. Çünkü, Pîr Sultan Abdal'ın dediği gibi, «çok keramet var insanda.»

Aralık 1972

KIŞKIRTICILIK ÜSTÜNE

Suçluluk eğilimi, bilgesinden en bilgisizine kadar bütün insanların içinde, tâ derinlerinde, kış uykusuna yatmış soğukkanlı hayvanların baharla birlikte uyanıveren içgüdüleri gibi, elverişli bir ortamda kendini gösteren, yerine zamanına göre, zorlu ya da zorsuz, yumuşak ya da sert, açık ya da kapalı oluşan, oluşuveren, doğa yapısı bir veridir. Kültür, görgü - hele görgü - ve eğitimle yumuşatılan, türpülenen, insanca bir ölçüye, düzeye indirgenebilen bu eğilimi sınamaya kalkmak, - hele hiç mi hiç hakkı olmadan sınamaya kalkmak - insan onuruna büyük saygısızlık etmektir. Otuz yıl öncesinin, tanığı olmadığım ama, tanığı olanlardan dinlediğim bir olay, böylesi bir sınamanın korkunçluğunu, bugün bile içimde sönmeyen bir tiksinti ile yaşatıyor.

Yakınlarımdan birinin çalıştığı bir devlet dairesinde geçiyor bu olay. Beden yapısıyla, o günkü sinema dünyasının başta gelen jön prömiyesi Gary Cooper'e taş çıkartacak kadar yakışıklı, temizin temizi, daha yeni evlenmiş, oldukça saf bir memura oyun oynamak istiyor arkadaşları. Güzelliğini kıskandıklarından mı, temizliğini nefslerine yediremediklerinden mi, bilinmez.

Bir öğle tatilinde, büroda toplanan arkadaşları, dışarıda yemek yemekten gelen delikanlıyı sınamaya kalkıyorlar, içlerindeki pisliklere bir dayanak ararcasına. Büronun giriş kapısındaki merdivenlere beş yüz liralık bir kâğıt bırakıyorlar. Hepsi pencerelerde pusu kurmuş, delikanlının gelişini kolluyor. Çıkageliyor, benim de tanıdığım delikanlı, Merdivenlere yöneliyor. Birden gözü, yerdeki paraya takılıyor. Bir sola, bir sağa bakıyor, sonra eğilip, inanılmaz bir çabukluk ve ustalıkla parayı alıp atıveriyor cebine, sonra gidip arkadaşlarının bulunduğu odadaki masasına oturuyor, hiç bir şey olmamışçasına. Renk vermemeye çalışıyor ama, tedirginliği yüzünden belli oluyor. Bir iki dakika sonra, bir kahkaha tufanı kaplıyor odayı. Uyanıyor birden delikanlı. Parayı çıkarıp fırlatıyor ortaya, arkadaşlarının her birinin, en azından kendisi gibi davranacakları bir durumun hesabını verircesine.

Kendi zaaflarını temize çıkarmak amacıyle başkalarının zaaflarını sınamaya kalkışanların namussuzluklarını yansıtan bu çirkin deney, bana 1946 yıllarında Hasan Âli ile birlikte Londra'ya giden Sabahattin Eyuboğlu'nun anlattığı bir olayı düşündürdü.

Savaş sonrası İngiltere'sinde geçen bir ufacık olaydı bu. O yurttaşlık bilincinin, yasa saygısının, millet malına bağlılığın her ülkeden daha çok olduğu söylenen İngiltere'de geçiyor bu olay. Değişmez bir hak ölçüsüne vurulan, binlerce olay içinde bir olay bu. Yıl 1946. Her şeyin karne ile dağıtıldığı, savaş günlerindeki o çetin yaşama koşullarının sürüp gittiği, herkesin hakkına razı olduğu, razı olmayı kaçınılmaz bir görev saydığı bir or-

tamdayız. Ama, savaş, o ülke insanlarını bile, o yıkılan, ateşlere verilen evler, kiliseler, okullar, hastaneleriyle birlikte sarsıntılara uğratmıştı. O kılı kılına doğru, adaletli olduğu söylenen yurttaşlık ahlâkında gedikler açılmıştı.

İngiltere'nin birtakım yerlerinde, özellikle de Londra'da, ekmek karneleri, küçük ölçüde de olsa, karaborsaya düşüyor. Birtakım kimseler, ihtiyaçları olmayan karnelerini satmaya başlıyorlar. Bir türlü baş edilemeyen karne ticaretini önlemek amacıyle hükümet, polisleri yardıma çağırıyor. Polisin biri, karnelerin el altından satıldığı yerlerde, şüphe ettiği kimselere yanaşıp, karne satın alıyor ve birisini yakalayıp suç üstü mahkemesine veriyor.

Yargıç ne yapıyor, biliyor musunuz? Karnesini satan kimseyi beraat ettiriyor; polisi de, yurttaşları suçluluğa kışkırtıyor gerekçesiyle cezaya çarptırıyor.

Dünyanın bütün ceza kanunlarında «suça teşvik» adı altında yer alan böylesi bir suçun, hukuk diliyle *âdi* bir suçun, bir polis tarafından; malımızı canımızı koruması gereken resmî bir görevli tafından işlenmesi, işlenebilmesi, insan hakları açısından ne denli rahatsız etmiş olmalı İngiliz yargıcını! İnsan değerinin büyük, yargıç görevinin sınırsız olduğu bir ülke için, böylesi bir kararın yadırganacak bir yanı yok.

14 ekim 1972 tarihinde, CHP Genel Başkanımn, Başbakanla yaptığı görüşmeden sonra verdiği açıklamayı gazetelerde okuyunca hatırladım ister istemez bu ufacık, ama anlamca büyük adlî olayı

CHP Genel Başkanı Türkiyemizi 12 Mart'a getiren olaylarda resmen görevlendirilmiş kışkırtıcı ajanların rolünü incelemek gerektiğini ileri sürüyordu. Ona göre, şiddet olaylarının kışkırtıcısı, düzenleyicisi, hattâ önderi durumunda böylesi ajanlar bulunmaktaydı ve bu, demokratik hukuk devletine aykırı düşen bir tutumdu. Evet, demokratik hukuk devletinde, resmî makamların böylesi bir yetkiye sahip olmadıklarını, olamayacaklarını, İngiliz yargıcı kendi ülkesi için ispatlamış bulunuyor.

Devleti, belli bir sınıfın çıkarlarını değil, fark gözetmeksizin, yoksulu zengini ile bütün yurttaşların koruyucusu olarak düşünürsek - ki, düşünmek zorundayız - kışkırtıcılığın, kendi varlık nedenine ters düştüğünü görürüz. Çünkü, devletin görevi, taraf tutmadan, yurttaşların esenliğini sağlamak ve korumak olmalıdır. Devlet, yalnız suçluların peşine düşmek, ya da suç işleme eğiliminde olanların suç işlemesine ortam hazırlamak gibi kolayın kolayı eylemlere başvurmak dışında, toplumu yararlı eylemleri de yerinde değerlendirmek ve böylece tarafsızlığını, dürüstlüğünü ispatlamak zorundadır.

İngiliz yazarı Goldsmith (1728 - 1774): «İngiliz yasaları kötülüğü cezalandırır; Çin yasaları ise daha fazlasını yapar, erdemi ödüllendirir,» diyor.

Buna göre, devlet, özellikle hukuk devleti, topu tüfeği, polisi jandarmasıyle yalnız suçluların peşinde değil; toplumun yararına, gerçek yararına çalışanların da peşinde koşmalı ve iktidardakilerin düşünüşüne - ki, her zaman bu, yurt çıkarına olmayabilir: bizde Abdülhamit, yabanda da Hitler örneğinde olduğu gibi - aykırı yollardan da olsa,

yurt esenliği doğrultusunda çalışanları - içtenlikleri ölçüsünde - değerlendirmelidir.

Bugün rejim düşmanı bellenen kimsenin yarınki düzenin kahramanı olabileceğini hesaba katmak gerekir. Vahdettin döneminin yurt düşmanı sayılan Atatürk, Cumhuriyet Türkiyesinin kahramanı, hem de haklı kahramanı olmadı mı? Abdülhamit'in sürgünlere saldığı, yâdellerde boğdurtarak öldürttüğü Mithat Paşa ve benzerleri, bugünkü yurtseverlik anlayışımızda birer özgürlük kahramanı değiller mi?

Fevzi Çakmak, Türkiye'nin düzeninde söz sahibi olacak insanların niteilkleri üzerinde konuşurken gerçekçi ve övünülesi bir görüşle demiş ki, insanlarımızı sağ sol, iyi kötü diye ayırmanın bir anlamı yoktur. Elimizin altındaki malzeme belli. Biz, bu malzemeyle kurup yürüteceğiz bu memleketi.

Belki de hayatının en olumlu sözünü etmiş, Kurtuluş Savaşımızın unutulmaz kahramanlarından biri olan Fevzi Çakmak. Biz, Türkiyemizi esenliğe kavuşturmak istiyorsak, elimizin altındaki - iyi kötü - öğelerden yararlanmaya bakmak zorundayız. Kimin iyi, kimin kötü olduğunu, kimin kötülüğe eğilimi olacağını birtakım sapkın yollardan araştırmaya kalkacak yerde, Türkiye'yi esenliğe götürme yolunda canlarını hiçe sayacak kadar içten olanların seslerini de dinlememiz gerekir.

Bütün dünyada devlet gücünü elinde tutanların, yurdu esenliğe kavuşturma çabasında, her zaman doğru yolda olduklarını söylemek yerinde bir sav mıdır? İktidarda olmak, insana her zaman doğru düşünme, doğru davranma yeteneği sağlar mı? Eline güç geçiren insan, başkalarının ille de

kötülük yapacaklarına inanması ve ona göre herkeste suçluluk eğilimi bulunduğu yolunda hareket geçmesi gerekir mi?

Suçluluk eğilimi, devlet gücünü elinde tutanlardan başlayarak, en güçsüz yurttaşa kadar, herkeste bulunan, bulunabilen bir eğilimdir. Bütün sorun, insanın, - insan olarak mevkiini, görevini, gücünü bir yana bırakarak - yönetimi altındaki kimselere insan gözüyle bakmasındadır. Yoksa, suçluluk aramak istedikten sonra, en yüce devlet görevlisinden, en çaresiz yurttaşa kadar herkeste bunu - küçük büyük ölçüde - bulmak işten bile değildir.

Ocak 1973

İKTİDAR VE TALKIM

Fransız Devrimi'nin en temiz kişilerinden Saint-Just, «Bir ulusun kaderi, şan şeref peşinde koşanların elindedir,» diyor. O Saint-Just ki, önceleri katılık ve insafsızlıkla suçladığı, ama sonradan dürüstlüğüne, iyi niyetine tanık olup, ölesiye bağlandığı Robespierre'in ödün vermez yönetiminde, doğruluğunun, namusluluğunun cezasını, onunla birlikte, o candan sevdiği, esenliği için çalıştığı halkının -kandırılmış halkının- eliye öldürülecekti.

Devlet adamı olmak ve şan şeref peşinde koşmamak olmuş şey mi, olacak şey mi dünya uluslarının gelmiş geçmiş, yaşanılan ve gelecek tarihlerinde? Yaşatırlar mı, şan şeref peşinde koşmayan, halkı aldatmayan, varını yoğunu ulusuna adayan devlet adamını? Gandhi'leri, Lincoln'leri, Kennedyleri yaşattılar mı? Hepsi de, insanlık düşmanı namussuzların, çıkarcı çevrelerin satın aldıkları katillerin kurşunlarıyle serilmediler mi yere?

Celâl Bayar iktidarının başlarını bilmem hatırlar mısınız? Düzeni korumak amacıyle halka jandarma süngüleriyle saldırıp ortalığı korkulara salan bir parti iktidarının çöküşü karşısında, büyüğü, küçüğü, kadını, erkeği, aydını, içşisi, köylü-

sü ile hemen bütün Türkiye büyük bir coşkuyla selâmlıyordu, demokrasi adına oylarımızı seve seve verdiğimiz Demokrat Partililerin iktidara gelişini. Celâl Bayar; O, Atatürk'ün gölgesinde değer kazanan, Atatürk'ün ölümünden sonra, bir köşecikte, yıllar yılı o takma değeri sömürüp, Atatürk'le birlikte geride kalan mutlu günlerin anısına sahip çıkarak, sözüm ona haksızlığa uğramışlığın sinsi propagandasıyle efsaneleşmeye başlayan Celâl Bayar, seçim zaferinin ertesi gününde büyük bir alçak gönüllülükle (!) makam arabasına binmeyip, Kızılay'dan Ulus Meydanı'na kadar yaya yürümüştü. Olacak iş miydi bu? «Makam arabasına binmeyeceğim, ciple gideceğim,» diyen; kendini, serbest oylarıyle iktidara getiren halktan ayırmayan, ayırmaz görünen bir cumhurbaşkanı olmayacak bir yenilikti Türkiye'miz için. İçten miydi bu davranışı? Nasıl içten olabilirdi ki, iktidar koltuğuna yerleştikten sonra, beyaz trenlerle gezilere çıkacak; Florya Köşkleri, Çankaya Köşkleri dar gelecekti ona.

Herman Melville, «Büyük coşku anlarında, insan bütün aşağılık hesapları küçümser. Ama, bu coşku anları geçti mi, insanın sürekli davranışı çıkarını düşünmektir,» diyor, Moby Dick'in kahramanı kaptan Ahab'ın ağzından.

Evet, coşku anı çarçabuk geçivermişti DP iktidarı için. Bütün parti ileri gelenleri, Saint-Just'ü doğrularcasına, şan şeref peşine düşüverdiler tezelden. Hitler, de başlangıçta, o çuhalar, gösterişsiz giysiler içinde, sadenin sadesi bir hayat süren Hitler de, iktidarını perçinledikten sonra sevgilisi Eva Braun ile birlikte, halktan uzakta, şatolarda yaşamaya başlamadı mı?

İktidara geçtikten sonra, şan şeref peşinde koşmamak kolay olmasa gerek. Norveç Kralı Haakon'un makamına tramvayla gitmesi, Gandhi'nin üçüncü mevki trenlerde geziye çıkması gibi örnekler parmakla sayılacak kadar azdır. İktidara gelip de, kendine, yakınlarına, kardeşlerine, damatlarına çıkar sağlamayan, sağlamamaya kalkanlara binde bir rastlarsınız.

Fransız rönesansının babalarından Rabelais (1494'e doğru - 1553), *Gargantua* adlı eserinde, bu gerçeği, bir kahramanının ağzından şöyle dile getiriyor: «Ben kulunuzdan örnek vermem gerekirse, sanırım, eski zamanların zengin bir kralı veya prensinin soyundan gelmeyimdir. Çünkü, benim kadar büyük bir tutkuyla kral ve zengin olmak isteyen kimse görülmemiştir. Neden isterdim bunu? Bol bol yiyip içmek, çalışmamak, kaygı nedir bilmemek, dostlarımı zengin etmek için. Siz de, dertlerinizi böylesi ya da daha iyi düşüncelerle avutun ve kana kana için içebilirseniz.»

«Bol bol yiyip içmek, çalışmamak, kaygı nedir bilmemek» sözünün alaylı abartısı ardında, Roma imparatorlarından tutun da, Osmanlı padişahlarının o haremli, içoğlanlı, zevk ve sefa dolu görkemli yaşayışlarına varıncaya kadar, tarih boyunca, iktidardakilerin içyüzünü yansıtan, su götürmez bir gerçeği, gerçeklerin gerçeğini bulursunuz.

Bu düşünceler, bana 1948'lerde tanığı olduğum bir olayı hatırlattı. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermek üzere olduğu günlerde (1939), hukuk doktorası yapmakta olduğum Paris'ten, Romanya yoluyle yurda dönüvermiştim apar topar. Savaş az sonra başlamış, dünyaya dehşet salan

Hitler orduları sınırlarımıza kadar yüklenmişti. İnönü'nün akıllı politikası, Türkiye'mizi, kıtlıklardan, acılardan değilse bile, savaş yıkımlarından, bombardımanlardan uzak tutmasını başarmıştı. Savaşın ertesinde, yarıda kalan doktoramı tamamlamak üzere, yeniden Paris'e, düşman işgalinin kıtlıklar içine saldığı Paris'e dönmüştüm. Uluslararası Hukukta Birey konulu doktora tezimi hazırlıyordum, bin bir yoksunluk, sıkıntı içinde... O günlerde, yiyecek içecek karneye bağlıydı. Besinsizlikten neredeyse avurtlarımız çökmüştü. Karne dışı bir beslenme olanağı ancak, o da binde bir, bir Fransız dostun sofrasında, içkisi, etlisi, salatası, meyvesiyle sağlanabiliyordu. Günlerden bir gün, Paris Büyükelçiliğimizden bir çağrı aldık. *Cité Üniversitaire*'de, bir çay ziyafetine çağırıyordu bizi büyükelçimiz. Pastalı, çörekli bir şölendi bizi bekleyen. Büyük bir istekle koştuk toplantıya. Elli altmış öğrenciydik, genci, orta yaşlısı ve benim gibi kıdemlisiyle. Sofralar kurulmuş, çeşit çeşit pastalar doldurmuştu masaları, inanılmaz bir bolluk içinde. Elçi Menemencioğlu idi. Belirli zamandan on beş dakika sonra çıkageldi. Siyah bir limuzinle belirdi kapıda. İçeri girişi başlı başına bir olay oldu. Daha yeni terziden çıkmış giysileri içinde, altın köstekli saati ve inanılmaz bir refahın belirtileri ile, başı havalarda, salondan içeri girdi elçimiz. Ayağa kalktık. Önce, o günlerde öğrenci müfettişi olan Reşat Nuri Güntekin karşıladı onu. İki büklüm eğildi önünde. Sonra, sıra ile elini sıktık büyükelçinin. Reşat Nuri, birden düşüverdi gözümden. Aşırı bir küçülme, bir yaranma havası içinde göründü bana. Oysa, sonradan, bir iki kez görüşmek fırsatını buldum onunla. Bak-

tım ki, büyüğü, küçüğü, hamalı, çomalı, hademesi mademesi demeden, herkesin, ama herkesin aynı alçak gönüllülük, aynı içtenlikle eğiliyor önünde. Geçmiş günlerin o yanılgısını düşündükçe, bugün o büyük insanın, edebiyatımıza gerçekten güzel eserler bırakmış olan o büyük yazarın, iktidardakilere yaraşmayacak denli alçak gönüllülüğü, insanlığı karşısında küçülüyor, utanıyorum.

Evet, ne diyordum, büyükelçimiz, o görkemli haliyle katıldı aramıza ve başladı bizlere, hayli yüksekten söylev vermeye. «Biz, dedi, kendilerini feda etmiş bir kuşağız. Kurtuluş Savaşı'nın çetin sınavlarından geçmiş, çeşitli yoksunluklara katlanmış bir kuşağın temsilcileriyiz. Sınavlar ancak fedakârlıklar pahasına kazanılabilir. Siz öğrenciler, bütün yoksunluklara rağmen çalışıp, didinip yurt için birer yararlı insan olmaya çalışmak zorundasınız.»

Ne güzel sözler olabilirdi bunlar, eğer büyükelçimiz, toplantıya yaya gelmiş, gösterişsiz giysiler içinde, o bolun bolu çörekler, pastalar yerine, bir iki sandviçle donatılmış masalar etrafında, içten bir konuşmaya çağırsaydı, çağırabilseydi bizleri.

İktidar böyledir işte, baştakilerin gözlerini duman bürür, kendileriyle yönetilenler arasına aşılmaz engeller koyar, onları içtenlikten koparıp, üstten konuşma, çevresine yüksekten bakma gibi gülüncün gülüncü birtakım olmayacak haklar verir onlara.

Otuz sekiz milyonluk Türkiye'mizin, en azından otuz milyonun toprak altı damlarda, gecekondularda, ışıksız, odunsuz, kömürsüz, radyosuz, televizyonsuz yaşadığı, yaşamak zorunda olduğu

ve olacağı bir ortamda, üstün refah içinde bir hayat sürüp, bugün bütün dünyada yoksul halkı kalkınma edebiyatı ile oyalayan, oyalayabilen iktidar sahiplerinin vicdan rahatlığı, insana ancak tiksinti verebilir.

İktidardakilerin, yoksul halkımıza olmayacak umutlar vaadetmek yerine, en azından onlar gibi yaşama koşullarına katlanmaları, katlanmaya çalışmaları, yaşayışlarıyla onlara örnek olmaları gerekmez mi? Gecekondu yaşantısının ağır bastığı bir Türkiye'de, iktidardakilerin o hayata yaraşır, gösterişsiz bir düzeyde yaşamaya özenmeleri, özenebilmeleri ne güzel olurdu.

Türkiye, gecekondularda oturan yöneticilere de kavuşabildiği zaman kurtulacaktır, diyorum.

9 Ocak 1973

DEMOKRASİ VE ERDEM

Montesquieu'ye göre, demokrasinin temel ilkesi erdem'dir. Kimin erdemi? Yönetenlerin mi, yönetilenlerin mi? Her ikisinin de. Demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesi olduğuna göre, önce kimin erdemli olması gerekir? Halkın. Bugün halk - halkoyunun meydan toplantılarında yönetime sahip çıktığı Atina demokrasisi tarihe karıştığı için - kendini, doğrudan doğruya değil, ancak temsilciler kanalıyle yönetmek zorunda olduğuna göre, erdemli olma zorunluluğu, daha çok, temsilcilerin omuzuna yükleniyor. Yani, bugün demokrasilerde, halk kadar, hattâ ondan daha çok, halkın temsilcileri erdemli olmak zorundadırlar.

Peki diyeceksiniz, halk - isterse o halk dünyanın en erdemli halkı olsun - temsilcilerini erdemli, hiç değilse, erdemli olmaya en elverişli kişiler arasından mı seçer her zaman? Ekonomik gücü ellerinde tutan çevrelerin çıkarları doğrultusunda işleyen radyo, televizyon vb. gibi yayım araçlarının halkoyu üstündeki o korkunç ve olumsuz etkisini düşünürsek, diyebiliriz ki, halk, temsilcilerini, her zaman erdemli kişiler arasından seçemez, seçmesine de imkân yoktur.

Yine diyeceksiniz ki, erdemli olmayan halkın, temsilcileri erdemli olabilir mi? Olamaz, tabiî. Ama bunun tersi, her zaman doğru olabilir. Yani, erdemli bir halkın başına, erdemsiz kişiler geçebilir. Uzak, yakın dünya tarihi bunun sayısız örnekleriyle doludur.

Peki, erdem dediğimiz nedir? Lukianos'a göre bir eylemdir; adaletin, bilgeliğin, cesaretin buyruklarını yerine getirmektir.

Adaletin buyruklarını kim getirir yerine? Önce, doğruluğun, dürüstlüğün, insanlığın hakkını, çıkardığı yasalarla koruyan, güvenek altına alan yasa koyucuları; sonra da, başta bu yasaları uygulayan yargıçlar olmak üzere, küçüğünden büyüğüne kadar bütün devlet görevlileri.

Adaletin buyruğunu yerine getirmek kolay iş değildir elbet. Yürek, namus, cesaret isteyen bir iştir bu. Koyduğu yasaya sonuna kadar bağlı kalmak, onu ayakta tutmak, hayatı pahasına da olsa, ödün vermemek, değme yiğidin kârı değildir. O güzelim 1961 Anayasasına imzasını koyan nice kimselerin, sonradan, birtakım çıkar çevrelerinin etkisi altında, onu *lüks* sayacak kadar küçülmeleri, insanda acınmayla karışık bir tiksinti uyandırıyor.

M.Ö. 7. yy. da, İtalya'da Locres kentinde yaşadığı sanılan Zaleukos adında bir yasa koyucusundan söz etmek istiyorum size. Bu adam, M.Ö. 660 yıllarında, Dracon yasaları kadar sert bir yasa çıkarıyor ve bu yasaya, zina halinde suçlunun gözlerinin oyularak cezalandırılmasını öngören bir madde koyuyor. Gel zaman git zaman, kendi öz oğlu, zina halinde suçüstü yakalanıyor. Bu durum karşısında ne yapıyor dersiniz Zaleukos? Kendi

koyduğu yasayı çiğneyerek, oğlunu kurtarmaya mı çalışıyor? Hayır. Halkın bağışlama isteklerine rağmen, yasayı oğluna da uyguluyor. Ama, ne de olsa bir baba o. Yasanın sertliğini, amansızlığını, ucunun kendine de dokunacağını önceden hesaplayamadığı katılığını gidermek ve oğlunun, hiç değilse bir gözünü kurtarmak için, kendi gözlerinden birini oydurtuyor.

Zaleukos, ne denli bir zorba olursa olsun, değil mi ki, kendi koyduğu yasaya, sonuna dek, hattâ kendi zararına bağlı kalıyor, erdemliliğin yüce bir sembolü olarak büyüyor gözümüzde.

Fransız Devrimi'nin önde gelen aydınlarından Saint-Just diyor ki: «Devlet görevlileri halktan daha çok etki sahibi olur ve bu etki bir yükselme yolu olursa, Fransa'da demokrasi diye bir şey kalmaz.»

Bu sözü Türk demokrasi hayatına uygularsak görürüz ki, kişisel değerleri olmayan çoğu politikacıların yükselme, para pul sahibi olma çabaları dışında, hiç bir olumlu eylemlerine rastlamadığımıza göre, Türkiye'de gerçek bir demokrasi, yerleşmek şöyle dursun, henüz başlamamıştır bile.

Robespierre, Fransız Devrimi'nin o ödün vermez, dürüst, alabildiğine sert adamı Robespierre, yasacınm çözmesi gereken en önemli iki sorunu şöyle özetliyor: Yurttaşların, her zaman, yurttaşlık haklarına saygı göstermelerini sağlamak için hükümete yetki vermek; hükümetin de bu hakları hiç bir zaman çiğnememesine çalışmak.

Bugüne kadar, hiç bir demokraside bu ilkelere kılı kırk yararcasına uyulmuş, uyulabilmiş midir? Yurttaşların, yurttaşlık haklarına saygı göstermelerini hükümetler her zaman sağlamışlardır.

Ama, hükümetlerin yurttaşlık haklarını çiğnemedikleri olmuş mudur, sorarım size? İnönü yönetiminden, Menderes ve Demirel yönetimlerine kadar, hangisi yurttaşlık haklarına yeterince saygı duymuş ve saygı göstermiştir. Bu yönetimcilerin hiç biri Zaleukos kadar yürekli, dürüst olmamışlar, olamamışlardır.

Erdem, bir bilgeliktir, diyor Lukianos. Bilgelik neyi gerektirir, neyi gerektirmez, yasa koyucu ve politikacılar açısından araştıralım bunu.

Bilgelik, bir anlamda, bir insanın kendi düşüncesine bütün öbür düşünceleri hiçe sayarcasına önem vermesini hor gören bir tutumdur. Bilge insan, kendi düşüncesine, kendi düşüncesi olduğu için önem vermemesi, kuşkuyla bakması gereken insandır. Ne diyor Valéry: «Bizim düşüncemize, kendi düşüncemiz olduğu için inanmamayı öğrenmeliyiz. Tersine, kendi düşüncemiz olduğu için onu dizginlemek ve büyük kuşku ile karşılamamız gerekir.»

Ama, politikacıların, dünya poiltikacılarının tutumu bunun tam tersi değil mi? Hangi politikacı, hangi devlet adamı düşünebilirsiniz ki, kendi düşüncesinin tartışma konusu yapılmasına göz yumsun, yumabilsin? «Düşüncelerinin karşısındayım, ama senin düşüncelerini savunma hakkını sonuna kadar destekleyeceğim,» diyen Voltaire'in bilgelik formülüne kim varabilmiş bugüne değin?

Adaletli bir düzen özelminin temsilcilerinden Bakunin de, aynı yürek cömertliği ile dile getiriyor bu isteği şu övülesi sözleriyle: «Düşmanlarımız ne derse desinler, bütün görüşlere değil, herkesin kendi görüşümü savunma hakkına en büyük saygımız var bizim. Bir insan, görüşlerini savun-

mada ne kadar açık yürekli olursa, bize o ölçüde saygı değer görünür.»

Lukianos, erdemin üçüncü koşulu olarak cesaretin buyruklarını ileri sürüyor. Nedir, devlet yönetiminde, kamu görevinde cesaret dediğimiz, erdemin o son ve en köklü koşulu olan tutum? Cesaret, bir kamu görevlisinin, bütün resmî baskılara rağmen, hattâ onlara karşı, hakkın hukukun, aklın mantığın, sağduyunun, insan onurunun gereklerini hesaba katarak kendiliğinden dürüst, vicdanlı bir karara varabilmesi, varmasını bilmesi ve bu kararı yılmadan uygulayabilmesidir. Türkiyemizde, az da olsa, bunun örneklerini gördük, göreceğiz de.

Erdem, görülüyor ki, son incelemede, en sade yurttaştan başlayarak en yüksek devlet görevlerinde bulunan kimselerin adalet, bilgelik ve cesaretin gereklerini yerine getirme yolundaki eylemleri ile ölçülür. Halkımız ve halktan kopmamış devlet adamlarımız - parmakla sayılacak kadar az da olsalar - adalet, bilgelik ve cesaret konularında, bugüne kadar sınav vermiştir, daha da verecektir. Buna gönülden inanıyoruz.

Nisan 1973

SORGULAMA HAKKI

İnsan dediğimiz varlığı, sorumluluk duygusundan ayrı düşünebilir misiniz? İnsanı hayvandan ayıran nitelik bilinç olduğuna göre, bilinci, bir ölçüde, sorumluluk duygusundan başka neyle tanımlayabilirsiniz? İnsan denen yaratık, yaptıklarının bilincinde olan, her davranışını her an açıklamaya hazır, davranışlarının hesabını bir bir verebilen, vermesi gereken bir kimsedir bence. Bir insana, neden dünyaya geldin, neden kanser oldun diye soramazsınız ama, yine falan işi yaptın, niye filân derneğe, partiye girdin, niye falan eyleme katıldın diye sorabilirsiniz, eğer sorma yetkiniz; yetkinizle birlikte, o yetkiye lâyık gücünüz, kültürünüz bilginiz, insafınız ve dürüstlüğünüz varsa.

Namık Kemal'e *Vatan Kasidesi*'ni niçin yazdın, *Vatan Yahut Silistre*'yi niye kaleme aldın diye sormuş olanların, ne denli zavallı, Namık Kemal'in seviyesinden ne denli aşağılarda olduğunu bir düşünün. İnsanlıktan «idrâki» kaldırmaya çalışanlara karşı çıkan şair, gününün rezil koşullarını dile getiren dizeleriyle peşin peşin vermiş değil miydi zorbalara gereken karşılığı?

Tâ, Sokrates'ten bu yana, yüzyıllar boyunca süregelen, daha da sürecek olan aydın çilesi, in-

sanlıktan «idrâki» kaldırmaya çalışan güçlülerin, kendileri gibi kültürsüz, anlayışsız adamlarınca sorgulara çekilmesi, çekilebilmesidir. Bugünün dünyasında, tıpkı ondördüncü yüzyıllarda olduğu gibi, tutuyorlar, tutabiliyorlar insanı, gecelerce aç, susuz, uykusuz bırakıyor, sonra da karşısına dikilip soruyorlar: «Neden solcu oldun?» diye. «Neden ezilenlerden yanasın, neden yoksulları tutuyorsun, niçin işçi haklarını savunuyorsun? diye sormuyorlar. «Solcu» sözünün belirsizliği, kaypaklığı, o içlere korkular salan büyüsü daha bir işlerini kolaylaştırıyor da ondan. «Neden ezilenlerden yanasın?» diye sordular mı, kendilerinin de, bir süre cüzdanları para görse bile, aslında ezilenlerden olduklarının farkına varır, vicdanlarıyla karşı karşıya kalabilirler.

Yakın zamanlara kadar, en yetkili makamlarca bile *solcu* kavramı bulanık, dumanlı bir kavram olmaktan kurtulamamıştı. Bugüne de hâlâ kurtulmuş sayılmaz.

1964'ten 1966'ya kadar süren, sonunda aklanmayla biten *Babeuf davası* bunun en belirgin örneğidir. *Devrim Yazıları* adlı kitabın toplatılmasını protesto amacıyle Taksim Atatürk anıtına çelenk koyan Türk Edebiyatçılar Birliği'ne bağlı on bir sanatçı, Gösteri Yürüyüşü Yasasına aykırı davranış gerekçesiyle, bir gün sabah sabah evlerinden alınarak suçüstü mahkemesine verilmişlerdi. Dava, bir asliye ceza mahkemesince ele alındır. Su;, *Devrim Yazıları* adlı eserle doğrudan doğruya değil, dolaylı olarak ilgiliydi. Ortada, solculukla suçlanan bir eser ve o eserin toplatılmasını protesto eden on bir sanatçı vardı. Dava, dört beş duruşmada aklanmayla sona erdi, ama hayli eği-

tici bir nitelik kazanarak yankıları uzun sürdü. Savcı ile yargıç, önlerine birden geliveren bir dava dosyasını incelemeye fırsat bulamamış, daha önce de bu konuda kafa yormadıkları, ya da yoramadıkları için, mahkeme salonunu dolduran meraklı bir aydın kalabalık önünde hayli bocaladılar. Savcı, görevi gereği, sanıkları suçlarken, hayatında ilk kez duyduğu anlaşılan Babeuf'ün adını Babös, Babiös gibi çarpık biçimlerde okuyarak salonda alaya kaçma eğilimi gösteren üzücü bir hava yarattı.

Yargıca gelince, o da, Babeuf'ü Fransız Devrimi filozoflarının eseri olarak nitelendirmekle, salondakileri şaşkına döndürdü. Ama, ikinci duruşmada, iş değişmiş, dosyalar incelenmiş, kitaplar karıştırılmış, Babeuf'le *Devrim Yazıları* yerli yerine oturtulmuştu.

Bugün Türkiye'de, özellikle ağır ceza mahkemelerinde, 1964'lerden bu yana, büyük ölçüde olayların zorlaması sonucu, solculuk konusunda, bilgiyle insafı bağdaştıran, kasıtlı bilirkişi raporlarına rağmen, vicdanlarının sesine kulak veren dürüst yargıçlar var. Ama yargıçların önüne gelinceye kadar, solculukla suçlanan kimselerin, çoğu kez bilgisiz, belirli şartlanmalardan geçe geçe katılaşan insanlarca sorgulara çekilmelerini nasıl önleyebiliriz? İhbarların, gammazlıkların - hele art niyetler hesaba katılmaksızın - değerlendirildiği bir ortamda, tutukluluk süresinin on beş gün gibi uzun bir zaman dilimi içine alınması, bu bakımdan ürkütücüdür. Yakın adalet tarihimiz göstermiştir ki, solculukla suçlanan ve yargıç önüne çıkarılmaları geciktirilen kimselerin yüzde doksan dokuzu iftiraya uğramış, kasıtlı kasıtsız polise ihbar edilmiş insanlardır.

1953'lerde başımdan geçen bir soruşturmayı anlatayım size. 1952 yılında, Harvard Üniversitesi'nde edebiyat derslerini izlemek amacıyle, Rockefeller Vakfı'nın davetlisi olarak Amerika'ya çağrıldım. Vakıf'ça bütün işlemler olmuş, uçak biletim bile alınmıştı. İş, Millî Eğitim Bakanlığı'ndan yurt dışına çıkmak ve pasaport almak için gerekli izne kalmıştı. Ankara'ya gittim. Sorumlularla görüştüm. Sen git, izin kâğıdını iki gün içinde göndeririz, dediler. Oysa, aradan on gün geçtiği halde haber çıkmadı. Ne var ki, beş gün içinde Amerika'da bulunmam gerekiyordu. Yoksa hakkımı yitirecektim. Sabahattin Eyuboğlu: «İzin beklemene gerek yok, avukat olarak pasaport al,» dedi. Öyle yaptım ve günü gününe Amerika'ya ulaştım. Daha derslere yeni başlamıştım ki, Millî Eğitim Bakanlığı'ndan bir yazı geldi, durmadan yurda dönmem isteniyordu. Neydi bu isteğin gerekçesi? Ortaokuldan sınıf arkadaşım olan Tevfik İleri, Demokrat Parti iktidarının Millî Eğitim Bakanı olarak, benim Amerika'da okumamı sakıncalı buluyordu. Geri dönmedim tabiî. Bir yıl sonra, İstanbul'a ayak basar basmaz, İslâm Ansiklopedisi'ndeki görevime son verilmiş olduğunu öğrendim. O zamanlar, bağımsız milletvekili olan Halide Edib'in araya girmesiyle görevime yeniden kavuştum. Ne oldu sonra? Millî Eğitim Bakanlığı soruşturma açtı. Üç kez Millî Eğitim Müdürlüğü'ne çağırıldım. Beni esmer, orta boylu - sonradan insanlığını ortaya koyan - asıkça yüzlü bir müfettiş karşıladı. Yazılı sorularına karşılık verdim. Üçüncü buluşmamızda, nasıl oldu bilmem, aramızda sıcak bir ilişki kuruluverdi kendiliğinden. Öncelerden kulağı bükülen müfettiş, üç karşılaşmadan

sonra, beni koruma zorunluğunu duyar olmuştu. Bana gösterilmeyen dosyamda, Amerika'da geçen günlerimin başarısız sayıldığını, eğer Amerika'daki üniversiteden başarı belgesi getirmezsem, sittin sene terfi edemeyeceğimi, kara listede kalıp çürüyeceğimi söyledi. Meğer, yasal hakkını kullanarak yabancı ülkelere giden her öğretmen, dönüşünde, kendiliğinden Bakanlığa bir rapor vererek üstün başarılar kazandığını bildirirmiş. Oysa, böylesi bir işlemden haberim yoktu. Neyse, müfettişe uyarak gerekli belgeleri getirttim ve dosyama koydurttum. Ama iş bu kadarla kalmadı. Bakanlık beni, kimliğimi gizlemek ve sahte beyanda bulunmakla suçlayarak asliye ceza mahkemesine verdi. Beş dakika bile sürmeyen bir duruşma sonunda aklanıverdim.

Neye getirmek istiyorum sözü? Şuna: Bir rastlantı ile devlet makinesinin başına geçen bazı insanlar, kendi çıkarcı kişiliklerinden soyunmuş görünüp, halkın koruyucusu kesiliveriyorlar bir çırpıda. Oysa, kişisel çıkarlarını, dostluk düşmanlık duygularını ön plâna geçirmekte hiç bir fırsatı kaçırmamaya bakıyorlar. Kendi düşüncelerine aykırı davranan insanları sorgular, soruşturmalarla yıpratmak, ortadan kaldırmak ve kamusal alanda at koşturmaktan başka bir şey düşünmüyorlar. Bütün eziyetli sorgular, soruşturmalar, kendi yerlerini daha bir güçlendirmekten başka bir amaç taşımıyor.

Ne diyor Valéry: «Bir devlet, yaşayan ve kendine karşı çıkanı ne kadar koruyabilirse o kadar güçlüdür.»

Evet, kendine karşı çıkanı koruyabilmek! Çok zor bir iş, ama, o ölçüde de bilgece bir iş.

Bütün dünyada, aydınlara yapılan baskıların temelinde, yukarıda anlattığımız gerçek yatıyor. Devletin, kendine karşı çıkanları koruyacak, niçin karşı çıktıklarını araştıracak yerde, onları körü körüne ezmeye kalkışması, tarih önünde kolay bağışlanır bir tutum değildir.

Mayıs 1973

DÜŞMAN

1936'larda daha yeni bitirmiştim İstanbul Hukuk Fakültesini. Ama içimde okumaya karşı bitmek tükenmek bilmeyen bir özlem, sönmez bir ateş vardı. Paris'te okuyan varlıklı bir arkadaşım yaz tatilinde İstanbul'a gelmişti. «Hadi, kalk Paris'e gel, doktora yap. İki yataklı bir odam var. Yatakların birinde sen yatarsın. Sen sadece yiyecek parası sağla, elverir» diye beni yüreklendirdi. (İki yıl sonra, ben de Cahit Sıtkı'yı heveslendirip Paris'e çekecektim.) Babamla ağabeylerim, benim gibi dar gelirli bir memur çocuğu için olmayacak gibi görünen, ama bir anda içimi alev alev tutuşturan bu tasarımı desteklediler. Dar bütçelerinden her ay ayırmaya razı oldukları kırk sekiz liralık bir geçim parasıyle Paris'in yolunu tuttum. Bu benim, ailemden, yurdumdan ilk ayrılışımdı. Üçüncü mevki kompartımanda, bütün gece, arkada bıraktıklarımı düşünüp, dudaklarımda mırıltı halinde acıklı bir türkü, için için ağladım durdum. Gece yarısı tren bir istasyonda durdu. Kompartımana, asık suratlı, iri yarı bir iki adam girdi. Pasaportlarımızı istediler. Eşyalarımızı yokladılar. Yüzlerinde hiç de dostça olmayan bir sertlik vardı. Artık yurt topraklarından ayrılmış, Bulgar sı-

nırına girmiştik. İçimi bir ürküntü kapladı. Yabancı, hem de Türkiye'ye diş bileyen bir ülkede, âdeta bir düşman diyardaydık. Fakülte yıllarında, arkadaşların zaman zaman bir yerlerden bulup getirdikleri Bulgar sigara paketlerinden, kibrit kutularından çıkan kâğıtlarda, Türk düşmanlığını kışkırtan cümleler yazılıydı. Bunları anımsayınca, ürküntülerim bir kat daha arttı. Düşman eline düşmüş gibiyim. Ama, yoklama uzun sürmedi. Tren on dakika sonra, kampanalar, düdük sesleri arasında yeniden o tekdüze, değişmez takırtılarla gecenin karanlığına dalıp yoluna koyuldu. Korkularımı biraz bastırmış, uykuya dalmıştım. Birden bir sarsıntıyla uyandım. Sofya istasyonuna gelmiştik. Kompartıman birden boşaldı. Tren yarım saat bekleyecekti. Tek başıma kompartımanda kaldım. Şehri, şöyle uzaktan yakından görmeyi bile göze alamayacak kadar tedirgindim. Trenin kalkmasını ve bu düşman ülkeden bir an önce kurtulmayı diliyordum.

Yarım saate varmadı, kompartıman Bulgar yolcularla doldu. Güler yüzlü kendi halinde insanlardı. Yanıma, orta yaşlı bir rahip oturdu. Herkes beni süzüyormuş gibi bir kuşkuya kapıldım önce. Tren kalkınca, rahip bana çukulata ikram etti. Konuşmaya başladık. Pürüzsüz bir Fransızca konuşuyordu. Türk olduğumu, okumaya gittiğimi öğrendi. Bir iki saat sonra inecekti. Yol boyunca iki memleket arasındaki ilişkilerden, dünya sorunlarından, insanlık sorunlarından, dostluktan konuştuk. Birden, düşman korkusu silinivermiş, yerini sıcak, anlatılmaz bir yakınlık, dostluk duygusu alıvermişti. Rahip, krallık yönetiminin çirkinliklerinden söz ediyor, Bugaristan'm asıl düşmanla-

rının kendi içinde, halkı sömüren çıkarcı bir sınıf olduğunu söylüyor; Bulgar halkının - kompartımandaki sevimli insanları gösterecek - Türklere düşman olmadığını, olamayacağını anlatıyor, biz ikimiz nasıl anlaştıksa, Türk halkının da Bulgar halkı ile anlaşabileceğini, politikacıların kışkırtması olmazsa dünyanın güllük gülistanlık olacağını ileri sürüyordu.

Rahip'ten içim burkularak, yakının yakını bir dosttan ayrılırmışçasına içim sızlayarak ayrıldım. O gün bugün düşünürüm, halklar birbirinin düşmanı olabilir mi, olmasına imkân var mı diye. Bernard Shaw'm, dünyada barışı sağlamak isterseniz, politikacıları öldürün elverir, halklar birbirleriyle anlaşır, yollu bir sözünü hep hatırlarım. Bu sözün ne denli gerçeği yansıttığını Yevtuçenko'nun YAŞANTIM[1] adlı kitabını okurken bir kez daha anladım. Genel olarak düşman deyince, akla, savaşılan insanlar, ordu ve millet gelir, daha doğrusu yabancı bir milletin bütün bireyleri.

Yevtuçenko, bu eserin bir yerinde, düşman belletilen, ama aslında hiç de düşman olmayan, olamayacak olan, çoğu kendi isteğine rağmen savaşlara salman, aslında kurşun sıktığı kimselerin kendisi gibi bir insan olduğunu bilen; evinde, yurdunda sevdikleri ile sessiz bir hayat sürmekten başka şey düşünmeyen, çoğu kez ezilmiş, ezilen, sömürülen, politikacıların hırslarına kurban giden insanlar olduğunu ustaca dile getiriyor:

Yevtuçenko, yurdunun Nazi ordularının işgaline uğradığı sıralarda Moskova'dan, küçücük yaşta alınıp, uzak bölgelere götürülmüş, Nazi bozgu-

[1] Ant yayını, 1968. Çeviren: T. Ağaoğlu.

nundan sonra, yeniden Moskova'ya dönmüş. Düşman yenilmiş, yurdu kurtulmuştur. Düşman esirleri bir gün Moskova sokaklarında sürü sepet halkın önünden geçirilir. O güne kadar, düşman korkusuyla uzaklarda kalmış olan yazar; düşmanı tanımak için can atmaktadır. Düşmanla karşılaşılmasını şöyle anlatıyor:

«1941'de annem beni Moskova'ya geri getirdi. Orada hayatımda ilk kez düşmanlarımızı gördüm. İyi hatırlıyor muyum bilmiyorum ama, galiba yirmi bine yakın Alman tutsağı o gün tek sıra halinde Moskova sokaklarından geçirilecekti.

Kaldırımlar hınca hınç seyre gelenlerle dolmuştu. Polis ve asker köşeleri tutmuş, hazır bekliyordu.

Gelenlerin çoğu da, kadındı. Elleri ağır işten nasır bağlamış, dudakları boya yüzü görmemiş, sıskacık kambur omuzları savaşın yarı yükünü yüklenmiş Rus kadınları... Almanlar, ola ki, her birinin ya babasını, ya kocasını, ya kardeşini, ya da oğlunu öldürmüştü.

Hepsi de nefret dolu gözlerle, tutsakların geleceği yöne bakıyordu.

Sonunda kafile göründü.

Generaller en başta yürüyorlardı. İri; ağır çeneler önde, dudaklar hoşgörüyle kasılı, bütün davranışlarıyla, kendilerini alteden ayaktakımından üstün olduklarını göstermeye hevesliydiler.

'Kolonya kokuyorlar, piçkuruları!' dedi kalabalığın içinden biri, nefretle.

Kadınlar yumruklarını sıkmaya başlamışlardı. Asker ve polis onları yerlerinde tutmak için var güçlerini harcıyordu.

Ansızın kadınlara bir şey oldu.

Başlarında kanlı sargı bezleri, koltuk değneklerine abanmış, ya da yoldaşlarının omuzlarına yaslanmış gelen sıskası çıkmış, sakalları uzamış Alman askerlerini gördüler. Askerler başları önde yürüyolardı.

Sokakta çık çıkmaz oldu. Yalnız yeri sürüyen postalların ve koltuk değneklerinin sesi duyuluyordu.

O sırada yırtık pırtık çizmeler giymiş yaşlıca bir kadının önündekileri iteleyip ileri çıktığını, polislerden birinin omuzuna dokunduğunu gördüm. 'Bırakın, geçecem!' dedi kadın. Halinde bir gariplik görmüş olmalı, polis kenara çekildi.

Kadın kafileye yanaştı. Paltosunun içinden renkli mendile sarılı bir şey çıkardı, mendili çözmeye başladı. Bir parça kara ekmek çıktı içinden. Kadın, bitkinlikten ayakta sallanan bir askerin cebine sokuşturdu ekmeği. Birden, dört bir yandan, kadınlar askerlerin yanma koştular. Kimi birinin eline bir parça ekmek iliştiriyor, kimi bir başkasına bir cıgara uzatıyordu. Neleri varsa üzerlerinde, çıkardılar verdiler.

Askerler bizim düşmanlarımız değillerdi artık. Onlar da insandı.»

o

Demek, düşman da insan olabilirmiş, insanın düşman olabildiği gibi.

Peki, kimdir düşman dediğimiz insan, aslında? Dostun, o «bir başka ben»in tersi değil mi? «Bin dost az, bir düşman çok,» diyor bir Türk atasözü. Oysa, «Bin düşman az, bir dost çok,» demeli, diyebilmeli. Bir dostu, gerçek bir dostu oldu mu insanın, bin düşmana karşı koyacak gücü bulur kendinde. Ama, nerede o dost? Ne kadar da

az o dost! Dost bildiklerimizin ihanetleri değil mi, bizi en derin yerimizden vuran, sarsıp yerlere çalan? «İlle dostun gülü gülü yareler beni» sözünü boşuna mı söylemiş Pîr Sultan Abdal, o Hızır paşanın hışmına uğrayan Pîr Sultan Abdal?

«Beni dostlarıma karşı koruyun, düşmanlarımdan korunmasını bana bırakın,» diye Fransız politika tarihindeki ünlü bir sözü bilmem hatırlar mısınız? Bunu, Makedonya Kralı Antigone II'ye, Fransız Başbakanı Colbert'in hışmma uğrayan Gourville'e, hattâ Voltaire'e malediyorlar. Kime malederlerse etsinler, önemi yok. Asıl önemli olan, bu sözün; devletlilerin, o büyük çoğunluğun zararına sağladıkları rahatları, o hak etmedikleri, edemeyecekleri rahatları uğrunda, peşlerine sürü sürü Hızır paşalar saldıkları için, köşe bucak saklanmak zorunda kalan, dostun düşmanın belli olmadığı, kaypak, gammazlıklar, ikiyüzlülüklerle dolu çıkarcı bir ortamda, eli kolu bağlı, güvenecek kimse bulamayan, bulmasına olanak bırakılmayan insanların acınası durumunu dile getirmesidir.

Fransız dilbilimcisi Littré, düşmanı: «Birinden nefret eden, ona kötülük yapmak için her fırsatı kollayan kimse,» diye tanımlıyor. Yerli yabancı ayrımı yapmayan, genel bir düşman tanımı bu. Şimdi gelin bu tanımı, milletlerin kendi iç dünyaları açısından ele alalım. Ne görüyoruz bütün dünyada? Şunu: Nefret edilen, bir avuç aydın; kötülük etmek fırsatını kollayan da devlet ya da devletliler oluyor. Neden? Çünkü, bugün, Nazi, kafasından, Nazilik düzeninden arta kalan kuşkular, ikiyüzlülükler, gammazlıklarla dolu iğrenç, tiksinç bir dünyada yaşıyoruz. Politik bakımdan, insanın insana, komşunun komşuya kuşkuyla baktığı; kar-

deşin kardeşe, oğulun babaya, kızın anaya, babanın ananın çocuklarına, hattâ hattâ devletin uyruklarına - daha çok aydınlara - düşman olduğu, olabildiği bir ortam, bir dünya bu bizimki. Çevrenize yörenize bakın bir. Politikacının - işbaşına gelir gelmez - seçmenlerine yüz çevirdiğini, öğrencinin öğretmenine, öğretmenin öğrencisine; hepsinden acısı, devletin aydınlara, o yüzünü ağartan, varlığına varlık katan, kafa ve yürek gücüyle ayakta durmasını sağlayan aydınlara düşman olduğunu görürsünüz.

Bilinçli bilinçsiz, bir ideolojiye bağlayabileceğimiz bu düşmanlık, ortaçağın dinsel ayrılıklarından doğan ve güçlüler, devletliler yararına işleyen engizisyon kıyımındaki düşmanlığa taş çıkartacak bir nitelik ve kapsam taşımaktadır.

Bütün dünyada, devlet - ki iktidardakilerden başka bir şey değildir aslında - neden aydınlara (Littré'nin deyimiyle, nefret ettiği kimselere) kötülük etmek için her fırsatı kollamaktadır?

Çünkü, aydın, sözü ve varlığı gereği, düşünce özgürlüğünü koruyabilmek için, her zaman, bir ölçüde muhalefette kalan, kalması gereken, yani uyaran, sağduyu, akıl ve mantık doğrultusunda uyaran, uyarmayı kendine görev edinen kimsedir de ondan. İktidardakilerin böylesi uyarıcıları beslemesi, yerine göre bağrına basması, basabilmesi gerekmez mi? Yoksa, ellerindeki gücün, buyruk verme, düzen koyma gücünün tutsağı olmaktan kurtulamazlar hiç bir zaman. Çünkü, Milville'in dediği gibi: «Tek başına kumanda etmek, bir köleliktir aslında.»

Lukianos: «Karşı koyanı olmadıkça, Tanrı'nın bir yanı eksik kalır,» diyor. Sağduyunun, aklın

mantığın ışığında, kendine karşı koyan aydınları düşman belleyen devletin, bir yanı değil, dörtbir yanı eksik kalır. Çünkü, Exupéry'nin dediği gibi, benden başka türlü düşünen kimse, bana düşüncesiyle zarar vermek şöyle dursun, beni çoğaltır, düşünceme bir şeyler katar.

İktidardakiler yalnız kendilerine benzeyenleri tutar, kendilerinden yana görünüp, gölgelerine sığınarak halkı sömürenlere göz yumar da, halkın esenliğinden başka kaygıları olmayan aydınları -kendilerinden başka türlü düşündükleri için- düşman bellerlerse, devletin kuyusunu kazmış olurlar.

Haziran 1973

ONUR DEDİĞİMİZ

Değerli karikatürcü Nehar Tüblek, 29 mart 1973 günü Hürriyet gazetesinin başköşesine alacalı bulacalı bir karikatürle, eski Cumhurbaşkanına karşı için için besleyip, yedi yıl yüreğinin gizli köşelerinde sakladığı, saklamak zorunda kaldığı, ama T.C.K.'nun 158. maddesinin kapsamından bir günde hop diye çıkıveren ve artık suç sayılmaz olan duygularını nefis çizgilerle açığa vurdu. Karikatür, sol yukarıdan sağ aşağıya doğru yürüyen eski Cumhurbaşkanını, öne sarkık kalın dudakları, kara gözlükleri ile, eli cebinde, çalımlı çalımlı yürürken gösteriyor. Arkasında bıraktığı ayak izlerine bakıyorsunuz: Tersin tersin. İzler geriye, Cumhurbaşkanı ise ileriye doğru yürüyor. Onurlu bir kişi, saygıdeğer bir asker olduğunda hiç kimselerin şüphesi bulunmayan eski Cumhurbaşkanına, yedi yıllık resmî görevi süresi içinde, iyi kötü eylemleri, yanlış doğru kararları üstüne, böylesine zarif, ince bir karikatür yapabilir miydi sayın Tüblek? Yapamazdı. Neden? Çünkü, yasalarımız, yüksek görevlerde bulunan, ama görevleri sona erince, ister istemez, sizler bizler gibi sıradan bir yurttaş oluveren bir kimseye dil uzatmayı, onu kı-

nayıp eleştirmeyi üç yıldan az olmamak üzere «ağır hapis» ile cezalandırıyordu.

Ne var ki, aynı yasa, sıradan bir yurttaşı, sizin bizim gibi bir yurttaşı, ikiden çok kimse önünde, ne biçimde olursa olsun, onur kırıcı (!) sözler söyledi mi, sadece ve sadece üç aya kadar hapis cezasına çarptırıyordu.

Nereden geliyor bu ayrım? Resmî görevin kutluğından mı, daha doğrusu, görevde bulunan kimselere -öz değerlerine bakmadan- yakıştırılan olağanüstü önemden mi? Yoksa, tartışılmaz, su götürmez, Tanrı buyruğu, devlet onanımı ile ispatlanmış yüceliğinden (!) mi?

Diderot, on sekizinci yüzyıl Fransasının en ilginç filozofu Diderot da, devlet görevlisinin, yasa adamının o tabulaştırılmış, o tartışılmaz onur sorununa takmış kafasını, ne yani diyor, «İnsan, yasa adamından önce gelmemiş mi dünyaya? İnsanoğlunun aklı, bir yasacının aklından daha mı az kutsaldır?»

Değildir elbet.

Diderot'dan yüz yıl sonra, İngiliz filozofu H. G. Wells şöyle kesip atıyor bu sorunu: «Kendine verilen görevi dürüstçe yerine getiren bir cumhurbaşkanı ya da kral, olsa olsa, işini görevini doğru dürüst yapan bir duvarcı kadar saygıya değer ancak, ne fazla, ne eksik. Ama ne yazık ki, onlara, eleştiriler ve kınamalar dışında bir put ayrıcalığı tanınıyor.»

Onur dediğimiz, eskilerin «izzeti nefis» dedikleri nedir aslında? Bir insanın, başkalarını hiçe sayarcasına, kendine, öz varlığına olan aşırı sevgisi, tutkusu değil mi? İlkel insanlarda bu sevgi

korkunç bir bencilliğe bürünür. Toplumlar uygaraştıkça da, mantık, anlayış, hoşgörü sınırları içinde, gerekli, ölçülü yerini alır.

İngiliz Lordlar Kamarası'nda, Churchill'e «İb..» diye çatanlar olmuş. Churchill, bu iğrenç saldırıyı, İngilizlere özgü o soğukkanlılık ve humour'la karşılamış, elinin işaret parmağı ile kafasını göstererek şöyle yanıt vermiş: «Efendiler, ben devleti buramla yönetiyorum, yoksa (kıçını göstererek) oramla değil,» demiş. Bu, bir uygarlık, bir olgunluk örneğidir.

İlkel toplumlarm onur anlayışı, ister istemez ilkel olmaya mahkûmdur. «Ananı, avradını...» yollu küfürleri uygar uluslarda pek bulamazsınız. Bilirsiniz, duymuşsunuzdur. Türkiye'ye gelen genç bir Alman turiste küfür etmiş bir Türk bıçkın delikanlısı, ananı bilmem ne yapayım diye. Ne diyor diye sormuş genç turist. Anlatmışlar. İşi mantık ölçülerine vuran Alman genci: «Benim anam Almanya'da. Bu delikanlı nasıl yapar bu işi? Hem, yapsa da, anam böylesine güzel ve yakışıklı bir delikanlıya duysa duysa ancak minnet duyar,» demiş. Uygar Batı dünyası, bel altı küfürlerine böylesine yabancıdır.

Oysa, namusu, sözünün eri olmakta, toplumsal görevini dürüstçe, insanca yerine getirmekte değil de, bacak arası sıkılıkta arayan Doğu, onur sorununu yozlaştırıp yozlaştırıp, onu göbekaltı düzeye indirmiştir çoğu kez.

Çok olmuyor, Atatürk'e benzemekle övünen bir yüksek görevli, kendine dil uzattı diye, bir gazeteciyi, hem de onurlu, görevini yerine getirmekten başka bir şey düşünmeyen aydın bir gazeteci-

yi, bir sabah evinden çıkarken, otomobillerine dostça alan, görevli - satılmış - adamlarına öldüresiye dövdürtmüştü. Neden? Çünkü, gazeteci, onun onuruna dil uzatmıştı. Ne idi o yüksek görevlinin onuru? Haklı haksız her türlü eleştirinin üstünde olmak. Oysa, yaptığı her şeyin doğru olduğuna inanmak, kendini her türlü eleştiriden üstün görmek bir hastalıktı. Dağları ben yarattım diyen bir adama dil uzatmaya görün, onuruna dokundunuz diye, asıp kesmeye kalkar sizi, görevinden aldığı günün birinde sona erecek olan - gücüyle.

Kendini beğenmek, aslında, hastalıkların en korkuncudur. Kendi kendisiyle alay etmek, edebilmekse, sadece uygar insana özgü bir şeydir. Dr. Atalay Yörükoğlu, altı yedi yıl önce Amerika'da çeşitli ülkelerden on kadar doktorun katıldığı bir yarışmada birinciliği kazanmasına yol açan bir çalışmasında göstermiştir ki, ruh hastalarının, şizofrenlerin tedavisinde hastaların kendilerini alaya alabilme yeteneği birinci derecede rol oynamaktadır. Kendini alaya alabilen, kusurlarını sıkılmadan söyleyebilen hasta çarçabuk iyileşebiliyor. Ciddî, şakaya gelmeyen hastalarsa bir türlü iyileşemiyorlar. Ölümsüz Şarlo'nun filimlerine bir bakın. Şarlo, kimi zaman, izbandut misali polisleri puntuna getirip altederken, şöyle bir fır dönerek, bu işi nasıl başardığına şaşarcasına, kendi kendisiyle alay eder. Büyük insan, kendini alaya alabilen insandır dersem şaşmayın. Şu dünyada kim kimden üstündür bilinemez.

Şuna getirmek istiyorum sözü? Yüksek bir göreve getirilen kişi, kendini gerçekten yüksek sanıyor, sanabiliyorsa, küçük insandır. Hitler Almanya'ya (kendisi onbaşı idi) onbaşı ahlâkı getirmedi

mi? Hitler, kendini fazlasiyle ciddiye alan bir insandı. Onun için de yıkıntıya uğradı, ulusunu da ardından sürükleyerek.

Bir de millî onur denilen bir şey var. Ulusça abartılmış, bütün öbür ulusları hiçe sayarcasına, kendi ulusuna değer verme, yirminci yüzyılın beli başlı hastalıklarından biridir. İkinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde, Almanya'da *Deutschland über Alles* (Almanya her şeyi nüstünde) sloganı almış yürümüştü. Neden Almanya her şeyin üstünde? Bir ilkellik fırtınası esiyordu o günlerde Almanya'nın üstünden, bütün totaliter, zorba rejimlerde olduğu gibi. Zorbalık alıp götürmüştü o büyük müzikçiler, sanatçılar yetiştirmiş olan Almanya'nın sağduyusunu bir süre için.

Millî onur, Almanya'yı bütün dünyayı kana bulamaya götürmüştü, Versailles Antlaşmasının ağır koşullarını öne sürerek. Bizim ünlü 6 - 7 Eylül olayı da, Menderes rejiminin, millî onur adına düzenlediği bir senaryo değil miydi, Selânik'teki Atatürk Evi'nin bombalandığı haberi ile, bir yandan millî servetlerin yok olmasına, öte yandan azınlık kıyımına yol açıp, solcu diye tanınan aydınları haksız yere hapislere atarak.

Bugün, İkinci Dünya Savaşı'ndan, özellikle Vietnam savaşından sonra, millî onur kavramında, insanca ölçülere indirgenmeye başlayan bir yumuşama göze çarpıyor. Bir Washington haberine bakılırsa, Vietnam'da tutsakken Amerika aleyhinde konuşan amerikan askerleri, düşmanla işbirliği etmemiş olmak şartıyle, yurda döndüklerinde «Amerikanlığa hakaret» suçundan yargılanmıyor. Bu, çaresizlikler, ruh çöküntüleri, bunalımlar içinde, kendini bir an kaybedip, ağzına geleni söyle-

yen insana karşı gösterilen uygarca, bilgece bir hoşgörü örneğidir.

Aynı hoşgörü örneği, geçenlerde (28.3.1973), Anayasa Mahkemesi'nin, hakaret cezalarının artırılmasını öngören T.C.K.'nun 266. maddesinin son iki fıkrasını iptal etmesinde görülmektedir.

Uygar dünyada, gitgide anlaşılıyor ve anlaşılacaktır ki, onur dediğimiz şey, öyle olur olmaz lâfla zedelenebilecek bir şey değildir. Onur, dürüst çalışmadan başka bir şey değil, diyor Grover Cleveland. Namuslu, görev bilinciyle çalışan insanın onurunu hiç bir şey lekeleyemez. Güzel, dürüst iş, onurunu kendinde taşır çünkü.

Temmuz 1973

DAVACI, YARGIÇ OLURSA

Bütün ömrünü, yalansız dolansız, çıkarsız halka, yurdunun halkına, kültürüne adayan, paradan puldan uzak, karınca kaderince, âdeta partallar içinde bir hayat süren, kimseye, ama kimseye hesap vermek durumunda olmayan, olamayacak olan bir aydın düşünebiliyor musunuz ki, günün birinde, yapmadığı, yapamacağı işlerden sorgulara çekilsin, gülünç birtakım suçlamalarla yargıç önüne çıkarılsın ve kendini savunma durumuna düşsün.

Yirminci yüzyılın, belli başlı bütün totaliter yönetimlerinde, hattâ hattâ demokrasilerinde, özgür düşünceli, iktidar felsefesine - düşünce namusu gereği - sırt çeviren, sırt çevirmeyi, hattâ o felsefeye kafa tutmayı bir aydın görevi sayan, sayması gereken insanların kaderi ne yazık ki bu. Sade yirminci yüzyıla mı özgü bu kader? Tâ Sokrates'ten bu yana, dünyayı aydın düşünceye, ışığa kavuşturmaya çalışan Campanella'lar, Galile'ler, More'lar gibi Ortaçağ düşünürlerinin, Gramsci gibi yirminci yüzyıl aydınlarının başına gelenleri düşünürseniz, kamuoyunun aydınlanmadığı her çağda böylesi durumlara rastlamak günlük işlerden sayılabilir.

Atom çağının eşiğinde, aydın Avrupa'nın bu dramını Kafka, «Dava» adlı romanında dile getirmişti. Etliye sütlüye karışmayan bir zavallı banka memurunun, günün birinde, sabah sabah odasına giren iki sivil polisçe - bilinmeyen ve sonuna dek bilinmeyecek bir suçlamaya dayanarak - evinden alınıp götürülmesi ile başlayan acıklı dram; içinden çıkılmaz, çapraşığın çapraşığı duruşma alavere dalavereleriyle, avukat mavukat oyunları, suskunluklar, korkular, çekinmeler, düzenbazlıklar içinde suyu çıka çıka kötünün kötüsü bir doğrultuda gelişerek ölümle sonuçlanıyor.

Yirminci yüzyıl aydınının dramı, Kafka'nın «Dava»sında anlatmaya çalıştığı gibi, soyut ve belirsiz güçlerce yapılan, soyut ve belirsiz suçlamalara karşı kendini savunmak durumuna düşmesi, giderek - savunulacak bir şeyi olmadığı için de - savunamaz olması ve sonunda somut bir cezaya - ölüm cezasına - çarptırılmasıdır.

Nedir yirminci yüzyıl aydınının, istese de istemese de - düşünce namusu olduğu sürece, doğru bildiğini söylemekten şaşmadıkça - bulaşacağı politik suçlamanın özü? İktidar felsefesine aykırı düşmek. Davranmak demiyorum. Çünkü, günümüz politikacıları, düşünmeyi, salt düşünmeyi bile bir eylem saymaktadırlar. İktidar felsefesine karşı düşünmek derken, bunun kapsamını iktidar açısından ele alırsak, vatana ihanet suçu ile karşılaşırız. Vatana ihanet, son incelemede, iktidardakilerin hayat felsefesine ters düşmektir. Bugün hâlâ yürürlükte olan 1351 tarihli İngiliz «Treason Act» adlı yasaya göre krala, kraliçeye, onların büyük evlâtlarına veya mirasçılarına komplo hazırlamak veya onları öldürmeyi tasarlamak (hattâ

hayal etmek) vatan ihanetidir. Vatanı, yurdu, kendi kişiliğinde gören Roma imparatorlarından kalma bu görüş, bugün uygar ulusların yasalarında kurnaz hukukçu ağzıyla daha kapalı ve daha kapsamlı biçimlere bürünmüştür. Roma hukuk içtihatlarındaki kayıtlara bakılırsa, krala, imparatora ihanet etmek için, Hıristiyan olduğunu söylemek bile elveriyordu.

H. M. Enzensberger'in dediği gibi: Yönetim koşullarındaki her kökten değişiklik, milyonlarca insanı vatan haini durumuna düşürebiliyor. Franco İspanyasında, Frankistlerin savaşı kazanmasıyle, Cumhuriyetçilerin toptan vatan haini durumuna düşmeleri gibi. Yine aynı düşünürün dediği gibi, vatan haini durumuna düşmemek için, o milyonlarca insanın, o güne kadar bağlandıkları görüşleri birden reddetmeleri gerekir. Bu da, gerçekten bir yüz karası, ömür boyu unutulamayacak bir utanç durumu yaratabilir..27 Mayıs ertesinde, Ankara Devlet Tiyatrosu Konservatuvarı sanatçılarının, büyük bir suçluluk kompleksi altında, iki gün içinde, Türk ulusuna «selâm» teraneleriyle yaktıkları bağlılık marşı bunun ilginç bir örneğidir.

İktidar felsefesine karşı gelip de vatan hainliği ile suçlanmamanın olağan olduğu, olabileceği toplumlar, uygarlığın doruğuna varmış bulunması gereken toplumlardır ancak. Ama, bu doruğa varmış toplum nerede? Var mı dünya yüzünde, olabilmiş mi?

Geçmişten, bugüne tıpa tıp benzeyen örnekler alalım: İbni Batuta, Delhi Sultanı Muhammed Tuğlak'ın sarayında kalır bir süre. Sultanın güvenini kazanır. Sultan ona içini açar. O sultan ki, bütün sutanlar gibi, kendini sürekli bir ihanet çem-

beri içinde, sağdan soldan saldırılara göğüs germek, tahtını, servetini, mutluluğunu çekemeyenlerin sinsi saldırılarını önlemek durumunda hissetmektedir. Bir gün, İbni Batuta'ya şöyle der: «Bugün, eskisine kıyasla çok daha kötü adamlar ve başkaldıranlar var. Onları, en ufak bir ayaklanma şüphesi ve niyeti üzerine cezalandırıyorum. Ben ölünceye ya da bu insanlar doğru dürüst hareket edinceye, başkaldırmaktan veya söz dinlemezlikten vazgeçinceye kadar böyle davranmaya devam edeceğim. Onları, durup dururken düşmanım oldukları ve bana başkaldırmaya yeltendikleri için cezalandırıyorum.»

Yüzyıllar, çağlar nasıl da değiştirmemiş, değiştirememiş devlet gücünü ellerinde tutanların düşünüşünü, iyi niyetli, yurtsever aydınlara karşı tutumlarını. Muhammed Tuğlak'ın bu sözlerini pek değiştirmeden, Abdülhamit'lere, Stalin'lere, Franco'lara, Hitler'lere uygulamak işten bile değil.

Bir insanın niyetini - eylemini, açığa vurulmuş düşüncesini değil - salt niyetini cezalandırmak, dinlisinden layiğine kadar, bütün devletlilerin, o kuşkular, tedirginlikler içinde yaşayan devletlilerin, tâ ilk çağlardan bu yana tutageldikleri sakat bir yoldur. Bir kimsenin niyetini, yani sözlük anlamına göre «bir şeyi yapmayı önceden arzulayıp düşünmüş, kurmuş olduğunu» ortaya çıkarma yolunda akıl almayacak çabalar harcanmış bütün dünyada, hâlâ da harcanıyor.

Daha, İmparator Tiberius (M.Ö. 41 - 37) zamanında başlamış bu çabalar Roma'da. Uçan kuştan bile kuşkulanan iktidar sahiplerinin içini kemiren o ihanet saplantılarının sonucu olarak, muhbirlik, gammazlık bir meslek niteliği ile çıkıyor ortaya.

Roma'da «delator» adı verilen çekirdekten yetişme muhbirlerle, günümüzün sağlısı sollusuyle, hattâ demokrasisiyle, bütün dünya devletlerindeki *niyet avcısı* diyebileceğimiz özel gizli polis örgütlerinin tohumu atılıyor.

Gizli niyetleri açığa çıkarmanın yolu, en kestirme yolu, «düşünceleri okuyan makine» henüz bulunmadığına göre, dün olduğu gibi bugün de, işkenceden geçmektedir, toplumların kaderi çıkarcıların elinde olduğu sürece de geçecektir ister istemez. Onun için, işkence, filân düşünceye, falan eyleme yatkın olabilecekleri önceden kestirilmiş kimseleri, yargıç önüne çıkarmadan, doğru yanlış, haklı haksız, yerli yersiz itiraflara zorlamanın, ilk çağlardan bu yana uygulanagelen insanlık dışı bir yöntem olarak işlemiştir ne yazık ki. Belli olaylarda, suçlu arama zorunda olan işkenceciler, çoğu zaman insanın hayal gücünü aşan bir tilkilikle, daha önceden hazırlanmış listeler gereğince, belli bir doğrultuda düşünebilecekleri yakalayıp, onlardan coplu sopalı, falakalı, tekmeli tokatlı itiraflar elde etmeye çalışmaktadırlar. Zamanın yöneticilerince tertiplendiği sonradan açığa çıkan 6-7 Eylül olayında, köşesinde bucağında oturan, olup bitenden haberi olmayan birçok solcu bilinen kişilerin aylarca, bile bile, haksız yere hapislerde tutulduğu, sonra da, yanlışlık oldu diye salıverildiklerini bilmeyen var mı?

Sonu hiçe varan, varacağı yüzde yüz bilinen o günkü işkence uygulamasından bugün kala kala, sadece namuslu, suçsuz birtakım insanların belleklerinde, zonkladıkça zonklayan bir sızı, bir yürek ezikliği kaldı kuşaktan kuşağa geçen, geçecek olan. İşkencecilere, o günün işkencecilerine gelin-

ce, -hâlâ yaşayanları varsa, ki vardır şüphesiz- kim bilir hangi köşelerde, işkence yapabilme olanaklarından uzaklarda, vicdanlarının sesiyle -ki varsa- başbaşa, belki de bir pişmanlık, bir utanç duygusunun belli belirsiz sızısı içinde yaşamaktadırlar.

Papa Nicholas I (858-865 arası), hırsızlara, haydutlara insanlık dışı işlemlerde bulunan Bulgarlara şöyle sesleniyordu: «... eğer sanık, böylesi işkencelere dayanamayıp, işlemediği suçları itiraf ederse, böylesi bir suçun sorumluluğunu yüklenen mi utanmalıdır, yoksa, bu türlü bir itirafa zorlayan mı? Dahası var. Birisi, aklından geçmeyen, geçmemiş olan suçları işlediğini söylerse, itiraf etmiş olmaz, sadece konuşmuş olur. Vazgeçin böylesi davranışlardan, bugüne kadar yapmak çılgınlığında bulunduğunuz şeylerden vazgeçin? Bugün yüzünüzü kızartan şeylerden ne elde ettiniz?»

İtalyan Ceza Hukuku Uzmanı Cesare Beccaria'nın dediği gibi, işkence yoluyle gerçeği bulmaya çalışmak mantığa aykırı bir şeydir. Çünkü, gerçeği, zavallı insanların kaslarında, örgensel tellerinde aramaya kalkmak saçmanın saçması bir tutumdur. İşkence, eninde sonunda kötüleri bağışlamanın, güçsüz birtakım namuslu insanları cezalandırmanın en şaşmaz yolu oluyor.

Bugün dünyanın totaliter devletlerinde, hattâ aynı eğilimdeki demokrasilerinde, devletliler işkence yoluyle ayakta durmaya çalışmak, özellikle aydınlara karşı amansız tutumlariyle, aynı zamanda hem davacı, hem yargıç olmak gibi çelişik, akla mantığa aykırı, hak hukuk ilkelerini kökünden zedeleyen bir duruma düşmektedirler. Yakın geçmişin Istiklâl Mahkemelerini yakından uzaktan an-

sıtan Devlet Güvenlik Mahkemelerinin temelinde ne yazık ki, bu gerçek yatmakta ve Ziya Paşa'nın şu ünlü beytini doğrulamaktadır:

Kadı ola dâvacı ve muhzir dahi şahit
Ol mahkemenin hükmüne derler mi adalet?

Ağustos 1973

UMUT YOLU İLE İŞKENCE

«Umut yoksulun ekmeğidir» demiş İonyalı filozof Thales, İsa'dan altı yüzyıl önce. Umut, yalnız yoksulun ekmeği mi, şu kısacık, sınırlı, bin bir kazalar, belâlar, hastalıklar, hepsinden beteri insanın insana ettiği kötülükler, kurduğu tuzaklar, sürdürdüğü sömürüler, baskılar, yıldırmalarla piç olan ömrümüzün; yarınlara, hep daha mutlu olacağı sanısıyle bel bağladığımız, bel bağlamaktan başka bir şey yapamadığımız yarınlara sürüklediğimiz; fezalara açılmakla birlikte, yoksulu zengini ile yine de güçsüz yine de, bir nefeste sönüp gidecek olan hayatımızın biricik ekmeği değil mi?

Cicero, «Nerede hayat varsa orada umut vardır,» diyor. Değil mi ki yaşıyoruz, umacağız, yoksulumuz sürüngenlikten kurtulmanın; zenginimiz yoksulu yoksulluğunda tutup daha bir zenginleşmenin; zorbalar zorbalıklarını artırıp daha bir egemen, daha bir afralı tafralı yaşayabilmenin umuduyle.

Nedir Türkiyemizin, uygar dediğimiz Avrupa ülkelerine kıyasla geri kalmış, daha 3500 köyü okuldan, ışıktan, sudan yoksun Türkiyemizin yarınlara olan umudu? Şöyle insan gibi yaşama olanağına kavuşma, sömürülmeden, emeğinin, alın teri-

nin karşılığını alabilme isteği, susuzluğu, özlemi değil mi?

27 Mayıs Devrimi, o güzelim Anayasasıyle, Türk halkının yüzyıllardır özlediği reform umutlarını getirdi. Ama bu umutlar sadece umut olarak kaldı. 27 Mayıs Devrimi temiz, iyi niyetli ellerden, kirli, kötü niyetli, art niyetli ellere geçti. Anayasa'nın getirdiği, yüreklerimize saldığı umut, o sihirli değnek başkalarının eline geçince, gerici devrimin buyruğuna nasıl da giriverdi kaşla göz arasında. «Reformlar, bir umudun yerine bir başkasını koymaktan öte bir şey yapmadılar hiç bir zaman,» diyen Gustave Le Bon'a hak veresi geliyor insanın, şu on oniki yıl içinde Türkiye olup bitenlere bakarak. 27 Mayısçıların unuttukları bir gerçek vardı, o da, yalnız dünyanın en iyi yasasını koymakla hiç bir şeyin yoluna girmeyeceğini, giremeyeceğini, asıl önemli olan şeyin, o yasayı uygulayacak kimselerin nitelikleriydi.

1961 Anayasası bir reform, yani bir umut müjdecisiydi. Anayasamız, milyonlarca köylünün yüreğine toprak sahibi olma umudunu, okul çağındaki milyonlarca gencin gönlüne eğitim eşitliğine kavuşma umudunu, halkımızın içine, açlığa, hastalığa karşı korunma umudunu, yüz binlerce aydının kafasına özgürce konuşabilme, yazabilme umudunu sokmuştu. Ne oldu sonunda? Bütün bu umutlar kursağımızda kaldı.

Francis Bacon'nın dediği gibi, «Umut, iyi bir kahvaltı, kötü bir akşam yemeğidir.» Anayasa'nın içimize saldığı umut, ne yazık ki, kötü bir akşam yemeği oldu.

Dünyada en kötü şey, bir insanın içine umut salıp, sonradan onu hayal kırıklığına uğratmaktır.

Gösterip vermemek kadar, tiksinç bir şey düşünebilir misiniz?

Cumhuriyet'in ellinci yılı dolayısıyle, bütün kırgınlıkların, dargınlıkların unutulması, haksızlıkların giderilip onarılması, giderek toplumu bir kardeşlik havası içinde esenliğe, huzura kavuşturma eğilimlerinin ağır bastığı şu son günlerde, karşımıza on binlerce hükümlünün bağışlanması yolunda taptaze, insanca bir umut ışığı belirmişti. Haklı haksız cezalara çarptırılan, ihbarlı ihbarsız tutuklamalarla cezaevlerinde (aylarca yargıç önüne çıkrılmalarını bekleyerek) çile dolduran binlerce aydının, onlarla birlikte onbinlerce yakınlarının içine salınan bir umut ışığı görüyoruz ki, seçim kaygılariyle, sistemli bir biçimde karartılmaktadır.

İğrenç politika hesaplarının yol açtığı bu korkunç işkence; bana, yıllarca önce okuduğum bir öyküyü hatırlattı.

Fransız yazarlarından A. de Villier de l'Isle-Adam (1840-1889), «Umut Yoluyle İşkence» adlı hikâyesinde, böylesi bir işkencenin tüyler ürpertici durumunu dile getiriyor:

Loş, dar bir zindan odasında başlıyor hikâye. Elleri kolları, ayakları zincirlere vurulmuş bir hükümlü, sabahın alaca karanlığında gözlerini açıyor. Hafif geriniyor. Bileklerini saran zincirler düşüveriyor yere. Şaşırıyor. Olacak şey değil. İçine, çoktandır duyamaz olduğu bir umut kırıntısı giriyor. Ayaklarına uzatıyor ellerini. Bakıyor, ayak bileklerindeki zincirler de çözük. Kalkıyor ayağa. Hücresinin kapısına yöneliyor. Kapı da aralık. Açıyor kapıyı, koridora çıkıyor. Kimsecikler yok ortalarda. Süzülüyor koridorlardan. Öbür hüküm-

lüler henüz derin uykularda. Ortalıkta gardiyandan eser yok. Hırsız adımlarıyle geçiyor koridoru, alt kata iniyor. Yine görünürlerde kimsecikler yok. Cezaevinin demirli kapısını boyluyor sessizce. Yine kimsecikler yok. Demirli kapı kilitsiz. İtiyor. kapıyı. Büyük bir heyecanla dinliyor dört bir yanını. Herkes uykularda. Bahçeye süzülüyor. Ağaçlıklı yoldan geçip dış kapıya koşuyor sessiz sessiz. Etrafta in cin yok. İçindeki umut kabardıkça kabarmakta. Artık kurtulmak üzeredir. Dış kapıyı zorlamadan açıyor ve adımını, özgür topraklara basar basmaz, pusuda bekleyen silâhlı gardiyanlar sarıyor dört bir yanını. Umut yoluyle işkence, işkencelerin işkencesi ulaşmıştır amacına. Hükümlü yine dönüyor süklüm püklüm zincirli hücresine.

Seçimlerin yaklaştığı bugünlerde, politik partilerimizin, yurttaşlardan oy koparma yarışı içinde af sorununu sömürerek, içeride ve dışarıda binlerce insanı «umut mahkûmu» durumuna sokmaları, demokrasi anlayışımızın ne denli ters gelişmelere yöneldiğini göstermesi bakımından ilginçtir.

Pers Kralı Keyhüsrev: «Başkalarını sık sık bağışla, ama kendini asla,» diyor. Bizim politika hayatımız bunun tam tersi bir çizgide gelişiyor. Politikacılarımızın kendilerini bağışlamada alabildiğine cömert, başkalarını bağışlamadaysa bir o kadar cimri davrandıklarına, demokrasi deneylerine girdik gireli daha sık tanık olmaktayız.

Bağışlamak, her şeyden önce bir anlayış, bir «irfan» işidir. «Kişi noksanını bilmek kadar irfan olmaz» demiş şair. Noksanını bilen insan elbette kendini bağışlamada cimri, başkalarını bağışlamadaysa cömert davranır, Keyhüsrev'in dileğince.

Af sonununun acıklı yanı, cezaevlerinde yatan fikir suçlusu yazarların yanında, çoğu eğitimsizliğin, kör inançların kurbanı binlerce hükümlünün bağışlanıp bağışlanmaması sorunundan çok; bu konunun, hiç de melek olmadıklarını, olamayacaklarını, adlarının yetmiş türlü yolsuzluklara karıştığını duyduğumuz bir bölük politikacılarca bir seçim kozu olarak kullanılması, verilip geri alman ya da savsaklanan vaadlerle, bunca yurttaşa «umut yoluyle işkence» etmeleri, edebilmeleridir.

Umudun olsun, bir işkence aracı yapılmadığı, yapılamayacağı bir ortama Türkiye'nin, o huzur bekleyen Türkiye'nin her günden daha çok ihtiyacı var.

Temmuz 1973

KARAKOL KORKUSU

Bakıyorum da, yalnız bizde değil, bütün dünyada karakol sözü büyüğünden küçüğüne, okumuşundan okumamışına kadar herkeste bir ürküntü, belli belirsiz bir tedirginlik yaratıyor. Oysa, karakol, yani polis karakolu, bir güvenlik kaynağı olmalı. Paranızı pulunuzu, canınızı, onurunuzu koruyan, koruması gereken bir güvenlik kaynağı. Gerçekte öyle mi? Sorun isterseniz, yolda, şurada burada rastlayacağınız herhangi bir kimseye, yerlisinden yabancısına, turistine kadar herkese, insanın çoğu zaman suçsuz girip suçlu çıktığı yer neresi diye. Karakol diyeceğinden kuşkunuz olmasın. Nasıl olsun ki, bu inanış, bu ürküntü dünya edebiyatlarında, romanlara, filimlere bile konu olmuş. Haklı haksız, suçlu suçsuz karakola düşmeye görün, derdinizi zor anlatırsınız. Hele suçsuzsanız, bir iftiraya uğrayıp - aslında hiç de kötü bir insan olmayan - polisin önüne getirilmişseniz, daha da çıkmaza girebilirsiniz. Suçsuzluğun verdiği güvenle, hele biraz da sesinizi yükseltmeye kalktınız mı, bütün bir devlet otoritesi, şanında, şerefinde, dokunulmazlığında zedelenmiş, zedelendiği için de daha bir ezici, daha bir acımasız olarak karşınıza çıkıverir. İki üç imzalı bir tutanağın si-

ze hazırladığı akıbeti, en iyi niyetli yargıç bile değiştiremez.

Karakol, bütün dünyada bir güven yuvası olacağına, bir güvensizlik kaynağı olmuş, özellikle dürüst insanlara, dürüstlüklerini polisin önünde yalnız dilleriyle anlatmak durumunda kalan insanlara.

Namussuzlar korkmaz mı karakoldan? Korkar elbet. Polis, devletin düzenini, ilk ve en önemli basamakta kollamakla görevli polis, elbette yasa saygısı ile davranıp (yasa anlayışı demiyorum, çünkü yasanın ruhunu anlamak ve onu yorumlamak o kadar kolay değildir), onları adaletin karşısına çıkarır. Ama, her zaman öyle mi oluyor? Nice hırsızlıkların karakol yakınlarında, hattâ bitişiğindeki evlerde işlendiğini unutmayalım. Namussuzlar, çoğu zaman polisi aldatmanın, onun gücüne olan o aşırı güvenini kollayıp yakayı sıyırmanın yolunu bulmaktadır. Oysa, namuslu insanın accmice, ya da iyi niyetli davranışı, kendi zararına dönebilir çoğu kez. Yoksa, romanlara, filimlere kadar yansıyan bunca korku, bunca ürküntü boşuna mı?

Bilmem, geçen yıl sinemalarda gösterilen *Gece Yarısı Kovboyu* adlı filmi gördünüz mü? Bu amerikan filmi, hayat cilvelerinin, serserice yaşantı koşullarının bir araya getirdiği ayrı yapı ve karakterde iki insan arasında, zamanla olaylar, serüvenler, eziklikler, yoksulluklar içinde kurulup gelişen boynu bükük bir dostluğu dile getiriyor.

Kahramanlardan biri, köyden büyük kente kadın avlamaya, sağlam yapısının ve seks yetisinin gücüyle, kısa ve kolay yoldan mutluluğa kavuşmayı kuran yakışıklı bir köy delikanlısı; öbürü, feleğin çemberinden geçmiş, türlü çirkeflere batıp

çıkmış, ama yine de içinin derinliklerinde insan sıcaklığını, dostluk özlemini taptaze tutabilmiş, ayağından sakat bir serseridir. Türlü serüvenler, talihsizlikler, yoksunluklardan geçe geçe, kaderleri aynı noktada birleşiyor. Sonunda, sakat delikanlı, sakat ayağını daha bir zedeleyerek hastalanıyor. Ancak, Amerika'nın California gibi sıcak bir ikliminde yeniden hayata kavuşabilecektir.

İki arkadaş otobüse binip mucize ülkesine yollanıyorlar. Yolda, sıcağın sıcağı, insanın insanı serseri, oturduğu koltukta sessiz sedasız veriveriyor son nefesini.

Durumu öğrenen şoför arabayı durduruyor ve kovboya soruyor, «Ölen arkadaşınız mı?» diye. Kısa bir duraksamadan sonra, «Hayır,» diyor delikanlı. Bu «hayır»ın ardında saklı gerçek, deneylerimizin, görüp işittiklerimizin, okuyup dinlediklerimizin ışığı altında birden güne kavuşuyor:

Delikanlı, «Hayır, tanımıyorum» demekle, karakollarda uzayıp gidecek, nice uykusuz saatlere malolacak soruşturmalardan, polis baskısından, hattâ tekme tokatlardan, sonu gelmez kovuşturmalardan, mahkeme kapılarında sürünmelerden kurtarmak istemiştir kendini. Bir an hak veriyoruz ona. Ama, kovboy kendini bağışlayamıyor bir türlü. Otobüs, hiç bir şey olmamış gibi yeniden yola koyulunca, yanı başında diri gibi duran, o canı gibi sevdiği arkadaşının, «Hayır, tanımıyorum» diyerek kendinden uzaklaştırdığı arkadaşının ölüsüne sarılıyor kendini bağışlatmak istercesine.

Karakol, savcı, mahkeme korkusunun bir süre için hiçe indirdiği insanlık onurunu yeniden bulma çabası içinde film sona eriyor, suçluluğunun acısını özdeş bir sızı halinde içimize sala sala.

Karakol, savcı, mahkeme korkusunu basit insanların (çocukların) ağzından dile getiren Panait İstrati'nin *Baraganın Dikenleri* adlı romanını bilirsiniz elbet. 1946 - 1947 yıllarının Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde elden ele dolaşan, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yüksek kademelerince kara listeye alınan bir romandı bu. Ağalık, derebeylik düzeninin savunucularını rahatsız eden neydi bu romanda? Ezilen, horlanan köylülerin, günün birinde bilinçlenip ağaya (Boyar'a) «Yeter artık bunca rezillik, bunca zulüm!» diyerek köşkünü ateşe vermeleri. Bu romanı okuyan, okutan, dolabında yastığının altında gözü gibi saklayan öğrencilerin - gammazların marifeti ile - başına gelenleri ne siz sorun, ne ben söyleyeyim.

İşte, bu güzelim roman, bize karakol, jandarma, savcı korkusunun güzel bir örneğini veriyor. Matake adında bir delikanlı, babasıyle birlikte, o yoksulun yoksulu köylerini bırakıp, yollara düşerler. Matake, bir çiftlikte tanıdığı *Dişlek* diye anılan bir delikanlıyla, Baragan çölünü aşarak büyük kentlere kaçmaya karar verir. Krivats denen o zalim rüzgârın dikenleri savura savura estiği bir akşam, çölün esrarlı karanlıklarına dalarlar. Bütün bir geceyi, bir beldeki hendekte, ateş yakarak geçirirler. Karanlıklar içinde, acayip nal sesleri uykularını kaçırır. Korkular içinde belden ayrılmaya karar vermişken, iki el silâh onları oldukları yere mıhlar. Adamoğlunun zalimliğini hatırlatan bu silâh sesinin nereden geldiğini öğrenmek için sırta tırmanırlar: Ne görürler? İki jandarma, öldürdükleri bir adamın ölüsü üstüne eğilmişler. Jandarmalar kayboldukları zaman, delikanlılar öldürülen adama bakmaya giderler. Bu, üstü param-

parça, genç bir köylüdür. Dişlek çömelir, adamın göz kapaklarını aralar: «Gözleri yeşilmiş,» der. Sonra kalkarak ekler: «Savcı gelmeden kaçalım.»

Matake şöyle der: «Arkadaşım bütün köylüler gibi savcıdan korkuyordu.»

O yeşil gözler, belki de sıcaklığını yitirmemiş, yardım bekleyen o gözler bile durdurmamış, alt edememiş, *Dişlek* gibi milyonlarca insanın tâ küçücük yaştan beri içine sinmiş olan savcı, jandarma, mahkeme korkusunu...

Evet, Matake'nin dediği gibi, bütün köylüler korkuyor savcıdan. Polisi, savcısı, yargıcı, insanları mutluluğa götüren bilgeliğe ulaşmadıkça korkacak da.

Dünyanın en haklı, en güzel yasalarını koymak, bir ölçüde, hiç bir şeye yaramayabiliyor. Dünyanın neresinde olursa olsun, bütün sorun, o yasaları uygulayan kimselerin hak severliğine, olgunluğuna, bilgeliğine ve insan saygısına dayanıp kalıyor.

Türk köylüsü, o bağrı yanık Türk köylüsü, kendi içinden çıkan, kendisi gibi ezik insanların, günün birinde devlet gücüyle bezenince, ne denli başkalaştığını türkülerle dile getirmiş, hâlâ da getiriyor.

İşte size, Karadeniz dolaylarından, bir jandarmanın delice tutulduğu bir genç kızın (Nesime) sevgilisini hiç yoktan karakola çekip zulüm ettiğini dile getiren acıklı bir türkü:

Aldilar garagola
Yarimu döğe döğe
Ne eylediler oğa
Sesi çıkayi göğe

«Korkacağımız tek şey, korkunun kendisi olmalı,» diyor, F. D. Roosevelt. O korku ki, insanın düşünme yetisini bir çırpıda silip süpürür, insanlık onurunu sıfıra indirir, elini ayağını bağlayıp, iş göremez hale getirir. Ölüm korkusu başta olmak üzere, yarın ne olacağını bilememek, aç kalmak, mal - can güvencesini yitirmek, hepsinden beteri, iftiralara uğrayıp karakollara düşmek, mahkeme kapılarında sürünmek, haksız cezalara çarptırılmak korkusu değil mi, dünya kuruldu kurulalı, kurt - kuzu oyunu tezgâhlandı tezgâhlanalı insanlığı onarılmaz tedirginliklere, mutsuzluklara salan?

Ölüm korkusu bir yana (onu insanlık yenemeyecek hiç bir zaman) açlık korkusundan, hele hele haksızlığa uğramak korkusundan olsun temizlenmiş, arınmış; yalnız emeğin baş tacı edileceği, sömürülmeyeceği, sömürtülmeyeceği bir dünyada (ki, gelecek böyle bir dünya ergeç) korkacağımız korku kalmayacak, karakollar, mahkemeler birer dağ olmaktan çıkacak, artık korku dağları değil, dağlar korkuyu bekleyecek.

Böyle bir dünyada ve bu dünya içinde onurlu yerini alacak Türkiye'de, her türlüsünden korku, barbarlık dönemlerinin acı ve utanç verici bir anısı olarak sözlüklerde ölü bir kelime silikliğiyle köşeciğine oturacak.

Eylül 1973

SÖZ NAMUSU ÜSTÜNE

Uygar dünyada söz namustur, namus da söz. Ne var sözden başka insanın içini dışını, eğrisini doğrusunu yansıtan, yansıtabilen, yalansız dolansız sözden başka? Gerçi şair «Âyinesi iştir kişinin, lâfa bakılmaz» demiş. Doğru da söylemiş. Ama, bir işe, bir eyleme girişmeden önce neyle bağlanır insanlar birbirlerine karşı, karşılıklı verilen namus sözünden başka? Bir söz ağızdan çıktı mı, bir çeşit nesnellik kazanır, artık söz verenin istemine bağlı olmaktan çıkıp bir görev, bir namus borcu niteliğine bürünür. Namuslu insan, verdiği sözün sorumluluğunu yüreğinin ortasında taşıyan, taşıması gereken bir insandır.

İki kişilik bir topluluktan tutun da, devletlerarası topluluklara kadar kurulan bütün ilişkiler, verilen söze bağlılık ilkesinde bulur, bulabilir ancak güvencesini. Bu güvence olmadan, hiç bir uygarca ilişki kurulamayacağı gibi, hiç bir uygarlık da kurulamaz, kurulsa da uzun ömürlü olamaz.

Ulusalrarası hukukta «ahde vefa» (verilen söze bağlılık) kuralına Türkler kadar hiç bir ulus kılı kırk yararcasına bağlı kalmamıştır sanıyorum. Türkiye'nin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu

yana uğradığı bütün yıkımlar; sözünün eri olma konusunda gösterdiği titizliğin sonucudur. Cumhuriyet Türkiyesinin bugün içinde bulunduğu politik ve ekonomik çıkmaz, yakın geçmişin sorumsuz politikacılarının bol keseden Amerika'ya verdikleri, belgeli belgesiz sözlerden doğmaktadır. Dış ilişkilerde böylesine sözüne bağlı politikacılarımızın (İnsan Hakları Bildirisine imza atmış olduğumuzu unutan, unutmayı kendi sınıf çıkarlarına uygun bulan ve yalnız bu alanda ahte vefa kuralını çiğneyen) politikacılarımızın memleket içinde söz namusuna önem vermeyişleri, üzerinde uzun uzadıya düşünülmesi gereken bir sorundur.

Alalım, Anayasamıza göre, milletvekillerinin ulusa verdikleri namus sözünü. Anayasamızın 77. maddesi gereğince, milletvekillerimiz, yani bizleri korusun, çıkarlarımızı gözetsin, kendi adımıza kararlar versin diye seçip, bol paralarla koltuklara oturttuğumuz vekillerimiz şöyle and içiyor:

«Devletin bağımsızlığını, vatanın ve milletin bütünlüğünü koruyacağıma; milletin kayıtsız şartsız egemenliğine, demokratik ve layik Cumhuriyet ilkelerine bağlı kalacağıma ve halkın mutluluğu için çalışacağıma namusum üzerine söz veririm.»

Bırakalım, yakın geçmişimizdeki birtakım politikacıların, örneğin İncirli hava alanı hikâyesindeki gibi, bağımsızlığımızı zedeleyen, hem de adamakıllı zedeleyen tutumlara ödün vermişliklerini; milletvekillerimizin kaçta kaçı demokratik ve layik ilkeleri savundular, savunabildiler, şöyle bir araştıralım. CHP zamanından beri Pilâvoğlu devrim düşmanlıkları, AP dönemindeki Said-i Kürdî felâketleri, Kur'an kurslarıyle başlayan, İmam Hatip okullarıyle sürüp giden gericilik akımları,

Anayasanın 77. maddesiyle nasıl bağdaştırılabilir? Halkın mutluluğu için çalışacağına and içen bir senatörümüzün, daha geçenlerde esrar kaçakçılığı ile Fransa'da yakalanıp hapse mahkûm oluşunu göz önüne getirince, söz namusu ile yakından uzaktan ilgisi olmayan, halkın mutluluğu zararına yalnız kendi mutluluklarını kollayan birtakım adamlara oylarımızı kaptırdığımızı, halkın uyanmadıkça da kaptıracağımızı, kaptırmaktan başka bir şey yapamayacağımızı düşünüyorum hayıflana hayıflana.

Doğululuktan, yani alaturkalıktan kurtulmamış, kurtulmaya da önem vermeyen bir toplum niteliğini sürdürüp gidiyoruz. Bizde söz, en rahat verilen ve en rahat tutulmayan, kaytarılan şey olmakta devam ediyor.

1936 yıllarından bir anımı anlatayım size. O zamanlar Hukuk Fakültesi'nin çiçeği burnunda bir öğrencisiydim. Bir raslantı ile, Yücel dergisinin sahibi Muhtar Enata ile tanışıyorum, fakültenin koridorlarında. Birden ısınıveriyoruz birbirimize.

Dergiciliğe onun sayesinde atıyorum ilk adımımı, o sıralarda ölen Fransız yazarı Paul Bourget üzerine sağdan soldan aşırıp kendime malettiğim bir yazı ile. Bir pazar Saraçhanebaşı'ndaki evinde buluşmak üzere sözleşiyoruz. Günlerden cuma, Anadolu'dan akrabalarımız gelecek pazar günü. Ne yapsam, Muhtar'a nasıl haber salsam. Çünkü beklemenin, bir insanı bekletmenin ne korkunç bir işkence olduğunu biliyorum. Telefon yok. Cumartesi günü sabah sabah kalkıyorum Beşiktaş sırtlarındaki evimizden, gidiyorum Şehzadebaşı'na, pazar günü beni bekleme diye haber vermeye. Kapıyı çalıyorum. Muhtar çıkıyor o güleç yüzüyle.

«Gününü mü şaşırdın, diyor, bugün cumartesi. Seni yarın bekliyordum.» Anlatıyorum. «Ne önemi var, diyor o babacan haliyle, gelmeyince anlardım bir işin çıktığını.» Şaşalıyorum, verilen sözün böylesine hafife alınması karşısında.

Biz Doğulular - ne yazık ki, Doğululuk işlemiş içimize - böyleyiz işte: Söz vermekte alabildiğine cömert, sözünü yerine getirmekte bir o kadar kayıtsız, vurdum duymaz ve sorumsuz. Değil başkalarına, kendimize verdiğimiz sözde bile kaypak, kaytarıcıyız ne yazık ki. Böyle olunca da ne sürekli bir dostuk kurabiliyoruz, ne de bir amaç etrafında oluşan olumlu bir topluluk.

Ahmet Haşim'in *Frankfurt Seyyahatnamesi*'ni hatırlarsınız elbet. Yazar, «Bir Zihniyet Farkı» adlı yazısında, Doğululara özgü söz namusunun ne denli hafife alındığını kendini kınayarak anlatıyor. Ahmet Haşim Almanya'ya gidiyor çağrılı olarak. Bir ara hastalanıp Frankfurt'ta bir kliniğe yatıyor. Kendisine bakan, «akşamın sekizinden sabahın sekizine kadar, her gece, bütün hiddetli zil seslerine, genç, yaşlı, sinirli veya bunak türlü türlü hastaların ağrısına, bağırmasına, şımarıkığına, nöbetine aynı sükûnla, aynı tebessümle koşan ve içine girdiği odaya şefkat serinliği getiren» hemşirenin hizmetinden o denli duygulanıyor ki, bir gün söz arasında, «Seni İstanbul'a götürelim,» diyor. Oysa, şair için olmayacak bir şeydir bu çağrı. Kendi deyimiyle «sadece bir nezaket yalanı». Hemşire cevap vermiyor. Ama, on gün sonra dikiliyor yazarın karşısına: «Teklifinizi mektupla anama babama bildirmiştim. Şimdi cevap aldım. İstanbul'a gitmem için müsade verdiler.» Ahmet Haşim yazısını, «Donakaldım,» diye bitiriyor. Nasıl dona-

kalmasın ki, Avrupa kafası, değil yalnız nezaket yalanını, kasıtlı kasıtsız her çeşit yalanı, ahlâk dışı, insanlık dışı, namus dışı yaftasıyle çoktan rafa kaldırmıştır. Onun için biz Doğululara özgü o nezaket yalanını bile Avrupalının hafsalası almaz.

Nice mutluluk düşleri kurmuşuzdur, sevdiğimiz, bizi sevdiğini sandığımız insanların sözleri, namus sözleri üzerine. Ama, o mutluluklar, o sorumsuz, başlangıçta içten, yalansız dolansız olan ama sonradan haincesine değişiveren o sözlerin bir sabun köpüğü gibi eriyip yok oluvermesi karşısında uçup gitmiştir bir daha gelmemecesine.

Yunus'tan sonra, belki de onun yanında, en büyük halk ozanımız olan Pîr Sultan Abdal'ın hayat hikâyesi, kendinin yazdığı ya da başkalarının onun çizgisinde, onun ağzından yazdıkları şiirlerde dile getirdikleri gerçekler bu konuda ibret vericidir. Pîr Sultan'ın uğradığı haksızlığın yankısı XVI. yüzyıldan beri sürüp gitmektedir. Dostluk sözü, dostluk ahdi veren nice nice insanlar, dar gününde uzaklaşmışlardır ondan. Kendisi ile lokma yiyenler, sen ölmeden de ben ölürüm diyenler çil yavrusu gibi uzaklaşmışlardır ondan. O katı yürekli Hızır Paşa'nın hışmına uğrayıp darağacına giden Pîr Sultan Abdal'ın dört bir yanı çöle dönmüştür. Ona bel bağayıp, kader birliği etmeye and içen dostları sırra kadem basmıştır. O dostlar nerede şimdi? Hiç bir sözlerinde, daha önce verilmiş bağlılık ahdlerinin izi bile yoktur. «*Hiç bir ikrarında ahdi bulunmaz*» diyor Sultan Abdal ve «*Dostlar da geriye kaçtı bulunmaz*» diye yakımıyor.

İşte, bütün insan kaderinin en acıklı yanı. Verilen sözlerin günün birinde tutulmamış olması, dostluğu, insanlığı hiçe sayarcasına inkâr edilmesi.

Söz namusuna güvenmeyip neye güveneceğiz? Bir tek namus varsa dünyada, o da söz namusudur. Ne yazık ki, özel hayatımızda olsun, sosyal ilişkilerimizde, hele hele politika hayatımızda olsun, söz namusu hâlâ geçer akça olmaktan çok uzaktır. Bunun, özellikle politika hayatımızdaki gerçekliğini anlamak için, olup bitenlere şöyle bir bakmak yetiyor insana!

Ekim 1973

ORMAN YANGINIMIZ

Yangın sarmış dört bir yanımızı, ormanlarımızı. Adına kitaplarda, levhalarda, masa başında düzenlenip duvarlara asılan, gazete köşeciklerine sıkıştırılmış vecizelerde «ulusal servet» dediğimiz ormanlarımızı!

Türkiyenin yüzölçümünün yüzde ondört - onbeşini kaplayan ormanlarımızın, bugün hâlâ sürüp giden yangınlarla dörtte biri yok olmuş durumda. Açlıklar, çaresizlikler yanında, asıl verilip de tutulmayan, tutulmamak için elden gelen ne varsa esirgenmeyen af vaatlerinin, o türlü hesaplarla, melunca hesaplarla savsaklanan af vaatlerinin deli divaneye çevirdiği kimsesiz, sahipsiz, eğitimsiz, ışıksız, bilinçsiz, acınası ve de öfkelenesi insanlarımızın çıkardığı, çıkarmakta direndiği yangınlar karşısında ne edeceğimizi bilemez, elimiz kolumuz bağlı kalakalmış durumdayız.

Bütün uygar dünyanın dört bir köşesinde, orman bölgeleri, akıllı, halk yararına çalışan orman işletmeleri sayesinde, en büyük bolluğa erişmişken bizde, en yoksul insanlar, o büyük servet kaynağı olan ormanların yanıbaşındaki köylerde yaşamakta; ne diyorum, sürünmektedir.

Yıllarca önce, Çetin Altan, Akşam gazetesindeki sütununda, orman bölgelerinin ne yoldan bolluğa kavuşabileceğini, uzmanlara danışa danışa ve çeşitli kaynaklardan edindiği bilgi yüküyle açıklamıştı. Türkiye'nin genel kapsamlı bir kalkınma programı içinde, sosyalizm mosyalizm gibi kodamanları ürkütmeyecek, baştan başa nesnel, çıkarsız, salt memleketin mutluluğuna gönül vermiş bir aydının ruh cömertliğiye, orman bölgelerinin nasıl bir gelişme düzeyine girebileceğini ortaya koymuştu. Ne var ki, Çetin Altan solcu bir yazardı, sosyal adalete gönül vermişti. Bir sosyal adaletçinin önerisi, devlet gücünü tekellerinde tutanlarca tehlikeli bir öneriydi.

Sorun aslında, ormanları, dağları taşları, köyleri kentleri içine almakla birlikte, hepsini aşan, büyük ve genel ölçüde bir sosyal adalet sorunu idi, hâlâ da öyledir. Sosyal adalet sorunu ise; halkın devleti kendinden ayrı, kendi üstünde, ulaşılmaz, yanına varılmaz, varılsa da dert anlatılmaz bir varlık saymaz, sayamaz olmasına bağlıydı sıkı sıkıya. Devlet malı deniz, yemeyen domuz, demiş kim demişse, halkı kendinden uzak tutan, gerektiğinde kanını, canını, malını kaygısızca, rahatça, zorbaca isteyen, isteyebilen egemenlerin ağır basan, her zaman ağır basmış olan ve basmakta olan tutumlarım göz önünde tutarak.

Niçin devlet malı deniz, yemeyen domuz? Çünkü, devletin kendisi - yani devlet gücünü ellerinde tutanlar, tutmak fırsatını kimselere kaptırmayanlar - halkı soyarak, düşman müşman ayrımı yapmadan, kasasını, kesesini, küpünü doldurmaya bakan bir makine olmuş da ondan. «Beni soyan adamı ben niye soymayayım» düşüncesi değil mi,

halkı devlete karşı tutum almaya, aslında kendi öz malı olan kamu servetini yakıp yıkmakta, çalıp çırpmakta, harcayıp tüketmekte hiç bir vicdan rahatsızlığı duymamaya sürükleyen?

Orman, ulusal servettir, senin servetindir, onu gözün gibi koru demek yeter mi, o ormandan elle tutulur hiç bir yarar göremeyen, boş mide ile uzaktan seyrine bakıp keyiflenmesi istenen, çaresizlik içindeki insanlara?

Orman bir kamu malıdır, bütün sahiller (ki hepsi yağma edilmiş ve edilmekte) dağlar taşlar gibi. Onları her yurttaşın kendi malı sayması, sayabilmesi, bir ülkede herkesin, ama herkesin onlardan eşitçe, insanca, araya sahtecilikler, hırsızlıklar, kayırmacalar, eş dost, akraba makraba hatırı girmeden, yararlanmasına, yararlanabilmesine bağlıdır.

Büyük dostum, saygı değer dostum Ferit Celâl Güven söylüyordu geçenlerde, nice önceleri okuduğu bir kitap veya gazetedeki bilgilere dayanarak, Anadolu'daki uygarlıkların (Hitit, Roma ve Bizans uygarlıklarının) çökmesinde seri halinde adam öldürmeler yanında, orman yangınlarının büyük rol oynadığını.

Haçlı seferlerinin Balkanlar üzerinden ilerlerken, orman kalabalığından geçemez olduklarını tarihler kaydediyor. Ormanlar, bir geçim kaynağı oldukları kadar, bir savunma aracıdırlar da. Haçlı sefer tarihleri, Balkanları bize «ormanlar yüzünden geçilemez bir bölge» diye tanıtır.

Tufan efsanesinde ormanın büyük bir yeri vardır. Tufandan sonra Nuh'un gemisi Ağrı dağına indiği zaman, gemiden bir güvercin salıverilir uzaklara. Güvercin az sonra ağzında yeşil bir

yaprakla gemiye döner. Bu yeşil yaprak, toprağa, ağaçlarla kaplı toprağa, yani hayata, esenliğe, yeniden doğmuşluğa kapılarını açan sonsuz bir müjde getirmiştir. Orman öylesine bir hayat müjdesidir çünkü.

Ormanların bir memleket için ne denli önemli bir hayat kaynağı olduğunu Çetin Altan kadar kaç kişi anladı, kaç kişi anlayabildi, gelmiş geçmiş bütün aydınlarımız içinde, sorarım size.

Biz bugün, gelir kaynaklarının alabildiğine eşitsizce dağıldığı, emeğin hakkını almadığı, alamadığı(Almanyalara akın eden yüzbinlerce işçimizi düşünün lütfen) bir ortamda istiyoruz ki, insanlar, insanlarımız - egemen sınıfların kendi çıkarları doğrultusunda koydukları - yasalara boyun eğsinler.

Yasalara boyun eğmek, hiç kuşkusuz, su götürmez bir borçtur, bir görevdir her yurttaş için. Ama, Fransızların *Célérat* dedikleri kötü yasalar karşısında elbette ki, birtakım eleştiriler, direnmeler, hattâ patlamalar olduğu bir gerçektir.

İşte, bizde orman yangınları bu türlü patlamaların bir sonucu olmaktadır.

Değil yalnız ormanlarımızı, dağımızı taşımızı, deniz ve göl kıyılarımızı, ovalarımızı, yaylalarımızı gözümüz gibi korumanın yolu, yurttaşların birbirine dostça, kardeşçe bakmasının, bakabilmesinin biricik yolu da, sosyal adaletten, ulusal gelirin her çeşit haksızlıklardan, eşitsizliklerden uzak bir dürüstlükle bölüşülmesindedir.

Orman yangınlarının başka nedeni varsa söyleyin ne olur.

Eylül 1973

İKTİDAR BÜYÜSÜ, BÜYÜ İKTİDARI

Nice çocuk tanırım, evinde şımartılmış, söz dinlemez, anaya babaya kafa tutan, dediği dedik, küçücük piç kuruları, okula başlayınca, öğretmen dediğimiz, o sizin bizim gibi bir insanın karşısına çıktı mı suspus olup, ilkten yola yordama girmiş, hizaya gelmiş, evdeki şımarıklıkları bir yana bırakıp, terbiyeli maymun kesilmişlerdir.

Nasıl bir mucizedir bu, kendi anası babası gibi, evinde belki de çocuklarının kulu kölesi olan, hiç birine söz geçiremeyen bir insan, öğretmen olarak karşınıza çıktı mı, evdeki o çaresiz kişiliğinden soyunmuş bir üstün varlık, dediği dedik bir kişilik, bir otorite buluyor, bulabiliyoruz onda?

Yalnız çocuklar için mi bu böyle? Öğretmenlerin okul müdürlerine karşı tutumlarının bundan farklı bir yanı var mı? Yirmi dokuz yıllık, üniversite asistanlığı, ortaokul ve lise öğretmenliğimde, öğretmenler ve öğrenciler arasında geçen mutlu mutsuz hayatımda, okul müdürlerine (değerli değersiz okul müdürlerine) ister istemez duyulan, bilinçli bilinçsiz, çoğu zaman zorlama, ya da zorunlu bir saygı, ürküntü ile besli resmî bir saygı konusunda, nice yaşlı başlı, türlü deneylerden geçmiş saygıdeğer öğretmenlerin de terbiyeli may-

mun durumunda olduklarını ibretle görmüşümdür.

Yıllarca (çok yıllarca) önce Ankara Gazi Lisesi'nde, müdürlüğe atanan kır saçlı ama genç, toy, kültürsüz bir müdürün (müdürlerin çoğu kültürsüzdür zaten), öğretmenleri, hem de Millî Eğitim Müdürlüğü yapmış, çeşitli deneylerden geçmiş, saygıdeğer öğretmenleri toplayıp, hepimize öğretmenliğin ne olduğu konusunda çektiği, çekmek küstahlığında bulunduğu söylevi hatırlıyorum. Bu genç ve toy müdür, o gün bizlere, en azından kendisi kadar, ne diyorum, kendisinden on kat, yüz kat yetkili olan insanlara, her türlü alçak gönüllülüğü aşan bir pervasızlıkla, nutuk çekmiş, ama hiç bir tepki ile karşılanmamıştı.

O gün bugün düşünürüm, belli bir mevkiye getirilmiş, özünde kof, cart curttan başka hiç bir niteliği olmayan, zavallı, kendini beğenmiş, iktidar maşalığından başka bir işe yaramayan kafa züğürdü kimselerin, çevrelerinde gördükleri saygınlık nereden geliyor, nereden gelebilir diye:

Napolyon, o çelimsiz, ufacık tefecik, iktidar hırsıyla yanıp tutuşan, Fransızları dünya egemenliği düşleriyle Moskova önlerine sürükleyip yüzbinlerce insanı açlıktan, soğuktan kırdırmakla birlikte yine de saygınlığından hiç bir şey yitirmeyen adam, «Dünya hayal gücüyle yönetilir,» diyor. Memleketi yıkımlara sürüklemesine rağmen yine de saygınlığını yitirmeyen, fizikçe bücür, ama ulusunun hayalinde yüce bir varlık olarak yaşamasını beceren Napolyon, bilinçli bir yurtseverin bir fiskesiyle yok olup gidebilecek olan Napolyon, nereden alıyordu, bunca yıkımlara, yenilgilere rağmen gücünü? Ulusunun hayal gücünden, «İnsanı

yanız hayal gücüyle yönetebiliriz; hayal gücü olmadı mı, insan bir hayvandır,» diyor bu Avrupa'yı bir zamanlar titreten çelimsiz adam.

Evet, ele avuca sığmaz bir çocuğu öğretmen önünde, görmüş geçirmiş bir öğretmeni, iktidar maşası toy bir okul müdürü önünde; devlet görevlerinde ömür çürütmüş bir müsteşarı, bilgisiz, kültürsüz bir bakan önünde; atalar mirası sağduyu ile beslenmiş bir ulusu şarlatan bir başbakan, bir diktatör önünde dize getiren ne olabilir, çarpıtılmış bir hayal gücünden başka?

Çocuklukta anaya babaya, dayıya amcaya, büyük sayılan herkese karşı beslenen, hayal gücümüzde büyültüp yücelttiğimiz saygı, güven değil mi, büyük diye bellenen kimseleri saygınlığa yükselten, saygınlık katında tutan?

Oysa, gözümüzde büyüttüğümüz birçok insanın bizden ne farkı var, ne farkı olabilir, acarlıklarından, kendilerini bulunmaz hint kumaşı gibi gösterip pahalıya satma yetkilerinden başka?

Almanya İmparatoru Friederich II, ordusunu teftiş ettiği bir sırada, dizi dizi ve iriyarı askerler arasından geçerken, yanındaki Voltaire ve Maupertuis'ye şunları söyler: «Neye şaşıyorum biliyor musunuz? Şu anda biz üçümüz, güçsüz ve silâhsız olduğumuz halde, bu tepeden tırnağa silâhlı ızbandutlar arasında kendimizi büyük bir güvenlik içinde hissediyoruz. Çok garip bir şey değil mi bu? Öteden beri alışık olmasam, bunu kolay kolay göze alamazdım. Şu insanlar pek budala yaratıklar doğrusu...»

Büyük bellenen, toplumun «büyük» damgasını vurduğu birtakım insanlara duyulan saygınlık, çoğu zaman, insanların budalalığından, hayal güçle-

rinin belli bir yönde çarpıtılmış olmasından gelmiyor mu?

Öyle olmasa, bugün Türk ulusunun, birtakım çıkarcı, açgözlü, her ne pahasına olursa olsun devlet gücünü eline geçirmek, yakınlarına, yakınlarının yakınlarına devlet kasasından defterine uydurulmuş çıkarlar sağlamak, sağlayabilmekten başka kaygıları olmayan kafa züğürdü, dangalak particilere değil saygı, sözleri dinlenir adam gözüyle bile bakılmasına olanak var mı, olabilir mi?

Türkiyemizin, o zavallı, ama güzelin güzeli insanlarla dolu Türkiyemizin başında, yüzyıllar boyunca, kendi kör olası çıkarları, rahatları, lüksleri, bel-altı, bel-üstü zevkleri uğrunda, halkımızın kaderiyle oynamış olan nice nice kof, beş para etmez devlet adamlarına, hattâ hattâ kimi padişahlara yüce birer varlık gözüyle bakmış, bakmak zorunda kalmış olmamızın nedenleri arasında, iktidar sofrasından çöplenen bir avuç yardakçının, iktidardakiler etrafında kopardıkları plânlı, bilinçli övgü propagandasının ne denli rol oynadığını düşündünüz mü? Geçmiş günlerin, «Padişahım çok yaşa,» bağırtıları bunun en güzel örneğidir.

Çocukluk günlerimden kulağımda yer eden sesler arasında, «Padişahım çok yaşa,» bağırtılarının özel bir yeri olmuştur. Sultan Reşat'ın son günlerinde, ya da özel çıkarı uğrunda yurdumuzu sömürücü devletlerin kucağına atacak kadar hainliği ileri götüren Vahdettin'in son günlerinde olmalıydı. Bir cuma sabahı, babam iki kardeşimle beni önüne katıp, üst baş almak için çarşı pazar dolaştırmıştı. Dönüşte, dar sokaklardan büyük bir caddeye çıkmıştık. Dört bir yanımızdan sel gibi bir kalabalık akıyordu caddeye doğru. Padişah cu-

ma namazından dönüyormuş. Onu görmek için yolun iki kıyısına boydan boya yığılmış, çoğu yoksul kılıklı kalabalıktan, koro halinde padişahım çok yaşa sesleri yükseliverdi birden. Bütün bir kalabalığı tek bir insan gibi aynı anda coşturup bağırttıran böylesi bir olayla ilk karşılaşmamdı bu. Büyüklü küçüklü, giyimli giyimsiz bu insan kalabalığından yükselen bu yedi hecelik bağırtı, ancak yıllar sonra, bilinçlenip hanyayı konyayı anlamaya başladığım günlerde, gerçek yerini bulabilmişti kafamda. Belki imparatorluğun görkemli günlerinde, fetih dönüşlerinde, padişahları karşılayan halkın içinden kopan bir coşku çığlığıydı bu, başlangıçta. Ama benim çocukluğumda, o görkem, o fetihler çok uzaklarda kalmıştı. Yetisizlikleri, kafasızlıkları yüzünden devleti yıkıntılara sürükleyen son padişahlara karşı, hele o yoksul, o canı malı hiçe sayılmış halkın hâlâ çok yaşa diye avaz avaz bağırmasının ne olabilirdi nedeni? Belki bir alışkanlıktı bu, diyeceksiniz. Kabul. Ama anlamını yitirmiş her alışkanlık gibi, bunun da sürdürülmesinde, padişahla birlikte birtakım kimselerin de çıkarı olmalıydı. Bu kimseler, padişahlık düzeninin sürüp gitmesini isteyen, onunla kader birliği yapan, nazırı, devletlisi ile bütün bir çıkarcı, uyarcı, parsacı azınlıktı.

Altı yedi yıl önce, AP Gençlik Kolları'nın bir kongresinde, Başbakan Demirel'in, «Türkiye Cumhuriyetinin son fatihi» olarak gökleri çınlatan seslerle karşılandığını gazetelerde okuduğum zaman, padişahlığın - kör aksak da olsa - sürüp gitmesinde çıkarları olan bu parsacı azınlığı düşünmüş ve «son fatih» gibi şaşırtıcı, dalkavukça bir övgü bağırtısının arkasında sayıları iki yüzü bulan genç-

lerin sesine sahip çıkan hinoğlu hin bir azınlığın hesaplı çabasını sezer gibi olmuştum. Neydi bu hinoğlu hinlerin hesaplı çabası? Önce, iktidara yaranıp parsa toplamak, sonra da onu gençliğin, giderek halkın gözünde efsaneleştirip uzun ömürlü olmasına çalışmak.

Bir büyü oyunuydu bu, iktidarı büyük gösterme yolunda tertiplenen bir büyü oyunu. Oysa, uyanmış, aydınlanmış bir toplumun insanlarına söker miydi bu büyü? Sökmezdi ama, bizim halkımız henüz aydınlanmamıştı, aydınlatılmamıştı, aydınlanmaması için de elden gelenler esirgenmemekteydi.

Fransız düşünürü Condorcet (1743 - 1794), «Filozofların aydınlatmadığı bir toplumu şarlatanlar aldatır. Bu şarlatanlar, halkın gözdesi olmaya niçin can atarlar? Başına geçip zorbalık etmek için,» diyor.

Bugün, filozofların aydınlatamadığı, aydınlatmasına pek olanak bulunmayan Türkiye'de (filozof yok ki) birtakım sahte değerler ön plânda rol oynamaktadırlar, çıkarcı, hinoğlu hin bir azınlığın yardımı, propagandası ile halkın hayal gücünü çarpıtıp, kendilerini büyük göstermek yolunda sonsuz bir büyü çabası harcayarak.

Bugün, bütün dünyada iktidarlar, bir büyü, toplumların hayal gücünü kendilerinden yana çarpıtan, çıkarcı, egemen grupların yarattıkları bir büyü sayesinde sürüp gidiyor. İktidar büyüsü, bir çeşit büyü iktidarı yaratmaktadır. Bütün sorun, halkın uyanıp, büyüyü müyüyü bir yana atacak, atabilecek olgunluğa erişebilmesindedir.

Eylül 1973

İNTİHAR

İntihar, bir insanın kendi canına kıyması diye tanımlanıyor. Kolay şey mi bir insanın, günün birinde, bütün acılarına, kahırlarına rağmen yine de güzel olan, adına yaşam dediğimiz - nefes alıp vermesi, yemesi içmesi, sevmesi sevilmesi ile vazgeçemediğimiz - o büyük nimeti teperek bilinmeyen, kimseciklerin bilmediği, bilemediği yoklar, karanlıklar dünyasına kendi isteği ile göçmeyi seçmesi, seçebilmesi?

Post mortem nihil est (Ölümden sonra hiç bir şey yok) demiş Seneca. Bu açıdan bakınca, yok olmayı göze almak - ama bile bile alabilmek - büyük, erişilmez bir cesaret işidir. İnsan eseri olan bütün dünya dinleri, insanın kendi eliyle canına kıymasını yasaklamıştır. Hele Tanrı armağanı sayılan hayatın ancak Tanrı buyruğuyle son bulabileceği inancını aşılayan Müslümanlık, intihar edenlere, cenaze namazı kıldırtmamakla cezaların en büyüğünü koymuştur. Çünkü, cenaze namazı, «tebriye» (aklama) denen o duamsı törenle, iyi kötü, namuslu namussuz ayırt etmeden, kafa kâğıdında Müslüman diye yazılı her insanı, aklaya paklaya öbür dünyaya - bir çeşit iyi hal belgesiyle - yolcu etmektedir. Öbür dünyaya, huriler gılmanlar, şaraplar,

zevkler safalarla dolup taşan cennet efsanesine hangi inanlı Müslüman intihar yoluyle rest çekebilir? Altında bir nüfus politikasının mantıklı hesabı yatan böylesi bir yasağa saf insanların uymaması düşünülebilir mi? Oysa, bu dünyayı ahret mutluluğuna götüren geçici bir uğrak sayanların, vakit kaybetmeden oranın yolunu tutmaya bakmaları daha akla yakın değil mi?

Değil işte. Dinler intiharı yasaklıyor ama, insan aklı da yasaklıyor mu onu bakalım?

İntihar aslında, korkunç bir umutsuzluktan doğan bir eylemdir. Böylesi bir eylem bilinçli olamaz, diyorum. Kim düşünmemiştir, gençliğinde, yaşlılığında karşılıksız bir tutkunun onarılmaz ateşine tutularak hayatına son vermeyi? Sevda intiharları, aklın mantığın ölçülerini aşan bir çılgınlık, bir delilik bunalımının sonucu olabilir ancak.

«Bir tek insan ayrılır sizden ve bütün dünya boşalır,» diyor Lamartine. Boşalan bir dünyada, insanı, her şeyi ile yok olup gitme isteği kapıp kavrayabilir, bir delilik nöbetinin önüne geçilmez itisiyle. İşte bu, umutsuzluktan doğan kötünün kötüsü bir intihardır, geride kalanlara kara bir umutsuzluk mesajı bırakan.

Bertrand Russell, bir yazısında, iki gün, iki hafta, hattâ iki ay sonra önemini yitirecek olan bir olay, bir ilişki dolayısıyle umutsuzluğa kapılmanın saçmalığından söz ediyor. Hangi tutku (ideolojik tutku dışında) vardır ki, bir süre sonra çözüntülere uğramasın? Ölesiye sevdiğiniz, onsuz yaşayamayacağınızı sandınız hangi insan vardır ki, onun yokluğunu, onarılmaz sandığınız yokluğunu, bir başka insan size unutturmasın? İnsan tükenir mi? Tükenebilir mi kolay kolay?

Bana Hemingway'in bilinçli intiharını olumlu bir intihar örneği olarak göstermeye kalkmayın, ne olursunuz. Yaşlılığın, suyu çekilmekte olan bir hayatın onarılmaz güçsüzlüğüne katlanmayı göze alamayan bir insan, canına kıymakla ne mesaj bırakıyor insanlara, kendisi gibi er geç göçecek olan insanlara, çaresizlik önünde hiçliğe, yokluğa sığınmaktan başka? Daha dün (pek, dün sayılmaz ya, neyse), dünyayı kana bulayan Hitler'in, ordularının uğradığı bozgun karşısında, nasıl olsa öldürüleceğini, hem de yargılanıp sorgulara çekilerek, canavarlığının hesabını vere vere kurşuna dizileceğini düşünerek, metresiyle birlikte intiharında, insanlık adına olumlu bir yan bulabiliyor musunuz? Hayır, bulamazsınız. Bütün bu intiharlarda bir gözüpeklik, bir istem gücü yok mu? Var elbet. Ama, Hemingway olsun, Hitler olsun, canlarına kıymakla, ne yaptılar? Biri yaşlılığın güçsüzlüğünü, öbürü dünyaya karşı işlediği korkunç suçun namussuzluğunu bir kalemde silip süpürmek istediler sadece. Hemingway hayatın yüzüne, Hitler de kendi yüzüne tükürmüş oldu. O kadar.

Ama, bu umutsuz, umutsuz olduğu kadar da olumsuz ve çirkin intiharlar yanında, olumlu, bilinçli, insanlara umut aşılayan, ölümü belirli amaçlar uğrunda hiçe saydıran intiharlar da var.

Bunun son ve en büyük örneğini, Şili Devlet Başkanı Allende verdi. Dünya tarihinde böylesine yiğitçe intihar örnekleri yok değil. Alın size, İsa'dan önce VI. yüzyılda Caius Mucius Scaevola adında bir genç kahraman. Clusium Kralı Porsenna'yı öldürmek için kralın karargâhına girerken yakalanıyor. Sorgulara çekilecek yargılanacak. Kralın önüne getiriliyor. Başı havada, alnı açık bu gen-

cin. Kralı öldürememiştir. Amacına ulaşamamıştır. Kendini cezalandırmak için ne yapıyor biliyor musunuz? Kralın önünde, sağ elini kor ateşin içine sokuyor. Bu bir intihar değil mi, hem de mertçe bir intihar?

Peki, Allende ne yaptı? O, seçimle iktidara gelen, demokratik yollardan şaşmayacağını, muhalefete söz hakkı tanıyacağını söyleyen ve tanıyan, demokrasi kurallarından kılpayı ayrılmayan, ayrılmamakta direnen ve bunu bir namus borcu bilen Allende, yabancı sermaye uşağı ordunun karşısına bir kale gibi dikiliyor. Top ateşine tutulan başbakanlık sarayında cuntacılara, «Ben sizin gibi hainlere teslim olmayacağım,» dediği anda intiharı göze almış değil mi? Ailende, o yiğit adam, ister kendi ağzına kurşun sıkmış olsun, ister o satılmış subaylardan birinin kurşunu ile can vermiş olsun, teslim olmamakla, pazarlığa girmemekte, bile bile intihar etmiş sayılmaz mı? Hem ne intihar? Topu tüfeği ile üstüne saldıran satılmışlara kafa tutmanın eşine rastlanmadık yiğitliği ile...

Ölümden sonra hiç bir şey yok, diyor Seneca. Ama, şunu da ekliyor: *İpsaque mors nihil* (ölümün kendisi de hiç bir şey değil). Evet, Allende, ölümün kendi durumunda hiç bir şey olmadığını, ama hayatta kalanlara eşsiz bir cesaret örneği vereceğini çok iyi biliyordu.

Allende, bile bile ölümü seçerek, yurttaşlarının mutluluğu için çalışan, çalışmaktan geri kalmayacak olanlara umut dolu bir mesaj bıraktı, zorbalara, halk düşmanlarına hiç bir zaman boyun eğmeyeceğim diyerek. «Altı da bir üstü de birdir yerin,» demiş Namık Kemal. İşte Allende, yerin altını da üstünü de bir sayan, ama üstünün

altından çok daha iyi olduğunu bile bile, altını yeğleyebilen üstün bir insan.

Fazıl Hüsnü Dağlarca, Sabahattin Eyuboğlu'nun gömülme töreninden dönerken, otobüste: «Ölüm bir insana ışık getiriyor,» demişti. Sabahattin Eyuboğlu, ölümünde daha bir aydınlığa çıkmıştı gerçekten. Ama Allende, ölümü ile bütün dünyaya, hele insanların mutluluğunu isteyen bütün bir dünyaya göz kamaştıran bir ışık, bir aydınlık getirdi kendi kişiliğinde. Nedir bu aydınlık?

Allende, bir dürüstlük, bir namusluluk örneğidir. Gizlisi saklısı olmayan, Marksçı düşüncelerini, kamuoyunu çarpıtmadan uygulamaya çalışan bir devlet adamı. Ne yaptı üç yıllık iktidarı süresinde? Yabancı ortaklıkları, bankaları kamulaştırdı. Halkı toprak sahibi etti. İşçilere insan gibi yaşama olanağı ve güvencesi sağladı. Onun gibi yurdunu çıkarsız seven bir devlet adamı zor bulursunuz.

Ama ne oldu sonunda? İyi niyetine kurban gitti. Allende erdemli bir insandı. Ama, yeterli miydi erdemli olmak, açık olmak, içten olmak bunca hainlerin ortasında? Dört bir yanını saran, satılmış güçlere karşı bunca erdem, iyi niyet yeter miydi?

Robespierre, iki yüz yıl öncesinin o devrim yaşantılarında kavrula kavrula bilince ulaşan, ama sonunda dürüstlüğünün kurbanı olan Robespierre şöyle diyor: «Halk hükümetinin dayanağı barışta erdem ise, devrim içinde hem erdem, hem yıldırıdır. Gerçekten de, erdemin olmadığı yerde yıldırı kıyıcıdır, yıldırının olmadığı yerde de erdem güçsüzdür. Yıldırı, tetikte duran, sert, yumuşamayan

bir adaletten başka bir şey değildir. Demek ki, yıldırının kaynağı erdemdir.»

İşte, Alllende örneği, insanlık düşmanlarını, hiç bir yıldırıya yanaşmadan, salt erdem ve doğruluk yoluyle, hakkın, adaletin gereklerini uygulamaya çalışmanın yetersizliğini, güçsüzlüğünü, insanlık dostu dünyaya, yeterince ispatladı o yiğitçe intiharı ile.

Eylül 1973

İKTİDAR VE ÖĞRETMEN

Bir insanın gözlerinin içinde kendini görmek, kendini bulmak, bulabilmek ne güzel şey değil mi? Ne mutluluktur o, bütün kaygılarınızı, dertlerinizi size bir anda unutturabilen, bütün sorunlarınıza en içten, en yalansız dolansız yoldan çözümler getirebilen, getiremese de getirebileceğine inandığınız bir insanın gözlerinin içinde kendinizi bulmanız, bulabilmeniz! Kimin gözleri olabilir bu sihirli, bu insana rahatlıklar getiren, umutlar aşılayan, güvenlik duyguları veren, tedirginliklerinizi, bunalımlarınızı, sıcak bir yâr, bir dost, bir kardeş, bir ağabey, hele hele bir *yaşıt* ilgisiyle yatıştıran, yatıştırabilen gözler? İster istemez çağının gerilerinde, sizin o yeni yeni filizlenen duygu ve düşünce dünyanızın uzaklarında kalakalmış bir ananın, sevecenin seveceni bir ananın, bir babanın, bir büyüğünüzün gözlerinde bulabilir misiniz tümüyle kendinizi?

Ben ilk kez, bir öğretmenin, güzelin güzeli, babacan, yiğit bir öğretmenin gözlerinde buldum kendimi. 13 - 14 yaşlarındaydım. 1922 - 1923 yıllarında olmalıydık. Şeyh Sait isyanından birkaç ay önce, babam Diyarbakır kazalarından birindeki

kaymakamlık görevinden ayrılıp, bizi palas pandıras İstanbul'a getirmişti. Saraçhanebaşı'na bir kiralık ev bulup yerleşmiştik. Diyarbakır Lisesi'nin ilkokul bölümünü bitirmiştim. Beni Fatih'te Gelenbevi ortaokuluna yazdırdılar ağabeyimle birlikte. Gelenbevi ortaokulu, büyük Fatih yangınında yanıp kül olan geniş bir alanın orta yerinde, sarı bir gül gibi taptaze kalmıştı. Orta halli, daha çok yoksul aile çocuklarıydık sınıfları dolduran. Ne sevecen, ne saygıdeğer öğretmenlerimiz vardı. Bir mucize olmuştu da sanki, öğrencisi, öğretmeni ile bir sürü iyi niyetli insan bir araya gelmişti, birbirini candan seven, sayan, kardeşlik, babalık, oğulluk duygularıyle dolup taşarak.

İşte, bu yıkıntılar ortasında, o sarı gül misali dört bir yanma ışık, umut, sevgi saçan Gelenbevi ortaokulunun, mavi gözlü, gür saçlı, upuzun boylu, insan güzeli bir müdür yardımcısı vardı: Hamdi Bey, kardeşiniz, yaşıtımız, ağabeyimiz Hamdi Bey. Oydu okulumuzun ruhu, can damarı, anası babası. Matematik okuturdu, rakamların büyüsüne kendini kaptırıp, bizlere de matematiği sevdirmeye çalışarak. Sınıftan çıktı mı, matematik öğretmenliği, matematiğe sığmayan duyarlı, sevecen bir babalığa, kardeşliğe, ağabeyliğe, en güzeli, *yaşıtlığa* bırakırdı yerini. Aile sırlarımız, bunalımlarımız onun o insanca, o sıcak ilgiyle dolu sorularında bir bir serilirdi önüne. Neler öğretmedi bize Hamdi Bey! Önce, üstümüzü başımızı temiz tutarak, palto giyip çıkarmasını, yemek yemesini, oturup kalkmasını öğrenerek kendimize saygı duymasını öğretti. Haftada bir iki gün, sabah sabah dizerdi bütün çocukları bahçenin bir köşesine, ayakkabılarımızı boyattırırdı bizlere kendi boyala-

rımızla. Yana kaçmış kıravatlarımızı düzeltmek için uzanan o güzel ellerinden sevecenlik akardı sanki. Sonra, birbirimizi sayıp sevmesini öğretti bize, grup çalışmaları ile yardımlaşma duygusunda kaynaşıp birbirimize destek olmasını. Yerine göre sert, yerine göre yumuşağın yumuşağı o mavi gözlerde herkes kendini bulurdu bir bir. Ama, Hamdi Bey ne onundu, ne bunun, hepimizindi, yüreğinin o engin sıcaklığı ile.

O günlerin ortaokul gençliğinin kafasında, daha Kurtuluş Savaşı'ndan - o kutsal savaştan - alnının akıyle yeni çıkmış bir ulusun körpecik insanlarının kafasında, yüreğinde ne olabilirdi, düşmanlardan temizlenmiş bir yurda sahip olmanın haklı gururundan başka? Ne dış sömürgelerden haberimiz vardı, ne de padişahı madişahı, paşası maşası ile ulusun kanını emen iç sömürgenlerden. Hamdi Bey, bize, kendimize güvenmeyi, çalışmayı, insan saygısını öğretiyordu, iktidara, o günlerin haklı, namuslu iktidarına ters düşmeden.

O günlerde öğretmen kutsal bir varlıktı, okulun içinde olduğu kadar, dışında da. Öğretmen değildi henüz, *muallim* beydi, ama yirminci yüzyılın aydın insanına özgü bütün olanaklara açık bir ağırlığı, bir saygınlığı vardı. Her yerde saygı görürdü, saygıyı hak ederek.

Öyle mi ya şimdi? Hele 27 Mayıs'tan bu yana uyanan bir ortamın, ister istemez bilinçlendirdiği öğretmenler ve öğrenciler var karşımızda her düzeyden. Bu ortam, bugün, gerçek yurt sevgisine gönül bağlayan, düşünce özgürlüğünde kişiliğini bulan, bulduğu için de iktidara ters düşen öğretmenlerin, iktidarca halkın gözünde küçük düşürüldüğü bir dönemde yaşıyoruz.

Kimdir, kim olabilir, öğretmen dediğimiz insan aslında? Öğreten kişi, değil mi? Peki, neyi öğretir, ya da öğretmek zorundadır bu adam? Öğrendiklerini. Yani, iktidar felsefesine göre düzenlenmiş bir programın sınırları içinde gözü kapalı öğrendiklerini mi? Evet. Her iktidarın istediği öğretmen tipi budur, ne yazık ki. Oysa, Emerson'un dediği gibi: «Okullarda ve üniversitelerde öğretilenler öğrenim değil, öğrenimin, eğitimin araçlarıdır sadece.» Bir öğretmen, gerçek bir öğretmen, okulda öğrendiklerine yeni yeni bilgiler katan, katmak zorunda olan, böylesi bir ihtiyacı yüreğinde duyan insandır. Gerçek kültür, okul, üniversite öğreniminden sonra, ya da onun dışında, insanın kendi çabasıyle, bilinciyle edindiği, edinebildiği bir şey değil midir?

Bir insanın okulda öğrendikleri, salt okulda, isterseniz, üniversitede, üniversitelerin üniversitesinde öğrendikleri yeter mi, başka insanların karşısına öğretici olarak çıkmasına? Egemenler, yeter diyor. Varsın desinler.

Oysa, öğrenim biter mi belli bir aşamada? Öğrenimin, eğitimin sonu olur mu? Öğretmen dediğimiz kimse, ölünceye kadar öğrenen insan, öğrenci olmak zorunda olan insan değil mi? Öyle olması gerekmez mi? Boşuna mı demişler, öğretmeni öğretmen yapan öğrencidir diye?

Ama gel gör ki, iktidar, böyle tip öğretmen istemez, isteyemez de. Kendi görüşü dışına çıkan, çıkmaya yeltenen, öğrencilere özgür düşünce alışkanlığı vermeye kalkan öğretmenlere düşman kesilir. Kesilmektedir de.

Yıllar süren lise öğretmenliğimde, öğretmen odalarına, öğrencilerin şu bu nedenle girmelerini

kötü karşılayan, hattâ yasaklayan kimi öğretmenlerin tutumunu hep düşünmüşümdür. Neden hiç bir öğrencinin girmesi istenmezdi oraya? Okul bir öğrenim, eğitim yuvası, öğretmeni öğrencisiyle, elele vererek, birtakım gerçeklere varma, karşılıklı çabalarla bir şeyler öğrenme, ışıklanma için kurulmuş bir bilgi, bir ana oğul, bir baba oğul, bir kardeş yuvası değil miydi? Öyleydi ama, çoğu öğretmenler, çağ gereği kafaları sorunlarla dolup taşan öğrencilerin bilgi susuzluğunu giderecek durumdan çok uzaklarda kalmışlardı. Cevap veremeyecekleri sorulardan kaçmaktı, o tutumlarının altında yatan neden. Oysa, öğretmen her şeyi bilen insan olamazdı. Ama bilmediğini bilen, öğrencilerin o güzelim öğrenme isteklerine birlikte çare arayan, aramayı bir ödev bilen, bimliyorum demesini bilen ve öğrenmeye çalışan bir insan olabilirdi ancak. Nitekim öyledir de.

Bugün, birçok ortaokul ya da lise, hattâ hattâ üniversite öğretmeni (bağışlayın, profesörleri diyecektim), neden öğrencileri, ders dışında, yanlarına yörelerine yaklaştırmazlar? Çünkü, çoğu iktidar felsefesine sıkı sıkıya bağlı (kendi çıkarları dolayısıyle tabiî), papağan gibi ezberlediklerini harfi harfine aktaran kimselerdir de ondan.

27 Mayıs'm yarattığı ortam, bugün yepyeni bir tip öğrenci çıkarmıştır karşımıza. Ö öğrenci, her şeyin nedenini derinlemesine öğrenmek istiyor, basmakalıp karşılıklarla yetinmeden, yetinmeye yanaşmadan. Kısacası, bugün öğrenci dediğimiz körpecik insan, iktidarın tuttuğu o ezberci, o basmakalıpçı öğretmenleri çoktan aşmış bulunuyor. Soruyor bir lise öğrencisi biyoloji öğretmenine, sosyalist ülkelerde özgürlük var mı, diye. Yok, di-

yor, öğretmen. Örneğin, diyor, oralarda insan gönlünün istediği bir lokantada yemek yemek özgürlüğüne sahip değildir. Peki, diye soruyor öğrenci bütün saflığı, temizliğiyle: «Türkiye'de var mı? Bir köylü yurttaş, gönlünün istediği bir lokantada - diyelim Konya Lezzet'te - yemek yemek özgürlüğüne sahip mi? Cevap yok, tabii.

İşte, burada kopuyor ipin ucu. Ve körpe dimağlar, böylesine bilgisiz, hazırlıksız, ısmarlama lâflarla sorunları geçiştirmeye çalışan öğretmenler karşısında gülmekten ve susmaktan başka bir şey yapamıyorlar.

İktidar, aydın, bilinçli öğretmenleri görevlerinden uzaklaştırıp, böylesi öğretmenlerle Türkiye'yi aydınlatmayı, kalkındırmayı düşünüyor ne yazık ki. Bugün, uyanan, uyandığı için de kafasında yurt ve dünya sorunları cirit atan bir gençliğin karşısına, kendi belledıklerini belletmeye kalkışan, okulda öğrendiklerine hiç bir şey katmayan, katmak zahmetine girişmeyen, girişmesi istenmeyen, böyle davrandığı için de iktidarca el üstünde tutulan robot öğretmenler çıkarmak, bilinçli değilse, bir yurt düşmanlığıdır en azından.

Gözlerinin içinde, yüreklerinin sıcaklığında kendimizi bulmaya çalıştığımız bütün aydın, özgür düşünceli öğretmenler, Hamdi Beyler, bir bir uzaklaştırılıyor görevlerinden. Kala kala, karşımızda, iktidar kölesi, düşünce züğürdü, gözlerinin içinde egemenlerin kara niyetlerinden başka bir şeyin yankısını bulamadığımız insanlar mı kalıyor dersini. Yazık değil mi Türkiyemize?

Kasım 1973

«DOLANDIRICI DEĞİLİM»

Kim söylüyor bu sözü, herhangi bir ülkede, şöyle böyle bir dolandırıcılıkla suçlanan, sıradan bir yurttaş mı? Ali, Veli, Pierre, Jean, Jim, George, Vladimir mi? Bir mahkeme önünde, savcının suçlamalarına karşılık olarak, kendini savunma yolunda, yargıçlara seslenen herhangi bir kimse mi? Hayır. Topu tüfeği, tekniği mekniğiyle, dünyanın en güçlü devletlerinden birinin, Birleşik Amerika'nın koskoca cumhurbaşkanı. Nerede söylüyor bu sözü? Televizyonda, iki yüz milyon yurttaşı ve bilmem kaç milyar dünyalı önünde, yani mahkemelerin mahkemesi önünde. Üstelik, - gezetelerin yazdığına göre - elleri titreye titreye, ikide bir yüzünde, dudağının üstünde, alnında biriken terleri (ecel terlerini) sile sile.

Dünya dünya olalı ilk kez rastlanıyor böylesi bir olaya, güçlünün güçlüsü bir devletin kaderini elinde tutma durumunda olan bir kimsenin, ulusu adına yaptığı işlerin hesabını, yalnız kendi yurttaşları önünde değil, bütün dünya önünde, o tekniğin zamanı, mesafeyi yutarak küçülttüğü, bir kader birliğinde bütünleştirdiği dünya önünde, adına televizyon denen o harika araç kanalıyle, vermek zorunda kalan, vermese, kendi kişiliği, onuru

ile birlikte ulusunun onurunu da sıfıra indirecek olan bir devlet adamının savunmasına.

Diktatörce davranışlarıyle imparatorluğun esenliğini tehlikeye sokan bir Sezar'ın Roma Senatosu önündeki, o birkaç yüz kişilik kapalı topluluk önündeki savunmasını düşünün; bir de, atom çağının eşiğinde, fezalara açılan bir uygarlığın öncülüğünü yapmaya çalışan bir ülke önderinin dünya kamuoyu önündeki savunma çabasını. İnsanlık tarihi açısından ne büyük bir aşama, değil mi?

«Dolandırıcı değilim» sözü, ya da savunması, bir devlet başkanının ağzında ne anlam taşıyabilir? Dolandırmak, sözlüklere bakılırsa, birini aldatarak parasını veya malını elinden almak anlamını içeriyor. Bir devlet başkanı düşünebiliyor musunuz ki, aldığı maaş ve yasal ödenekler dışında, haksız yollardan cebine, kasasına para indirebilsin. Olmaz, olamaz böyle bir şey. Yasalar, kamu denetimleri kadar, başkanlık onuru da engeldir, engel olması gerekir buna. Ne denli para canlısı, ne denli açgözlü olursa olsun, hiç bir devlet başkam düşünemeyiz, daha doğrusu düşünemememiz gerekir ki, şeytana uyup, kişisel çıkarlar peşine düşebilsin, açıktan açığa, kitabına uydurmadan.

Krallar, padişahlar için böylesi bir dolandırıcılık kimsenin aklına bile gelmez, gelemezdi de. Çünkü, krallar, padişahlar, yani zorbalar, uluslarının babalarıydılar sözüm ona. Uyruklarının canları, malları onların buyruğundaydı. Devlet hazinesi, babadan dededen kalma bir hak uzantısıyle onların özel hazineşiydi.

Ama, cumhuriyet ve demokrasilerde, yani halk yönetimlerinde, devlet hazinesi, kamunun öz malı

sayılmaktadır. Devlet başkanları, bu hazineden, ancak yasaların saptadığı kadarıyle, gördükleri hizmetlerin karşılığını alabilirler. O kadar. Bu bakımdan, bir devlet ya da hükümet başkanının *dolandırıcılığı* sorununu apayrı bir plânda, politik plânda ele almak gerekiyor.

Yakın geçmişimizi, DP iktidarını alalım isterseniz. O dönemde yurdun kaderi, süt tozları, dondurulmuş etlerden topa tüfeğe, uçaktan hurda savaş gemilerine kadar uzanan, yollara, barajlara harcanan (ama çarçur edilerek) hesaplı kitaplı, bir verip on alan, almayı iyiden iyiye gözeten amerikan yardımlarından, sağa sola, hınk deyicilere kaptırılan dünyalıklardan kendisine metelik bile ayırmamış, ayırmamaya dikkat etmiş bir devlet adamıyle partililerinin elindeydi. Ne var ki, CHP iktidarı günlerinde, muhalefet kürsüsünden, tarım üreticilerini vergilendirmeye yanaşmayanlara karşı seslerini yükselten DP'liler, kendi iktidarları sırasında, pamuk üreticilerinin vergiden bağışıklı tutulması yolunda, başarıyle sonuçlanan büyük çabalar harcadılar. Neden? Sesleri yüksek çıkanlardan bazıları pamuk üreticisiydiler de ondan. Hem de büyük çiftliklerde. Bu, politik anlamda bir dolandırıcılık değildi. Olsa olsa, bir bölük üreticiyi kayırma kaygısıyle, ulus istemini yanıltmak olabilirdi ki, bizim konumuz bu değil.

Öyleyse, politik anlamda dolandırıcılık ne olabilir? Hele seçimle iktidara gelen devlet adamlarının, ulusun temsilcilerine danışmadan, diyelim güçlü bir devletle, gizliden gizliye ikili anlaşmalara - yurdun çıkarlarına ters düşen anlaşmalara - girmesi, girebilmesi: Örneğin, yukarıda sözü geçen dönemde, Amerikalıların yurdumuzda üslenmele-

rine, barış gönüllüleri adı altında binlerce gizli istihbarat ajanının illerimize, köylerimize, yani *harimimize* kadar sokulmalarına izin verilmesi.

Dolandırıcılık, bir anlamda, halkının istemini, daha doğrusu özlemlerini hesaba katmayarak, temsilcilerine danışmadan - kafasızlıktan doğan iyi niyetle de olsa, ki bizde öyle olmuştur - yurdu birtakım gereksiz bağımlılıklara sürükleme yolunda kendi başına karar almak olmuyor mu?

«Ben dolandırıcı değilim,» diye, televizyonlarda kendini savunan ABD Başkanı, kendinin başlatmadığı, ama haksızlığı dünyaca kabul edilen Vietnam savaşını sürdürmek, ayrıca yeniden iktidar koltuğuna oturabilmek için, rakip parti merkezine (Watergate) ses alma araçları yerleştirterek, devlet makinesini kendi çıkarı doğrultusunda işletmekle, kendi ulusunu aldatmış olmadı mı?

Oysa, Bay Nixon, bütün bu savaş yıkımını, Watergate skandalını bir yana iterek - ki, olaylar bu konuda ona yardımcı olmuştur - kendini bir başka yönden, para pul yönünden savunma çabasına girişiyor.

Bir devlet başkanının, ne yönden olursa olsun, hesap vermek zorunda kalması, televizyonlarda yurttaşlarına seslenmesi güzel bir şey aslında. Adına lâyık olsun olmasın, bugün dünyada uygulanan demokrasilerin yabana atılmaz, totaliter rejimlerde eşine pek rastlanmayan bir erdemdir bu. Ne denli sömürücü de olsa, Amerika'da bugün demokrasi iyi kötü, ağır aksak, yine de işliyor, bir avuç uyanık, namuslu, dürüst, sağduyulu yurttaş sayesinde. Zenci sorununun zoruyla uyanan, hanyayı konyayı anlayan, azınlıkta da olsa, yargıcı, memuru, aydını, gazetecisi, öğretmeniyle bir avuç

Amerikan insanı, sermaye sınıfının elinde oyuncak olan, olmaktan kurtulamayan yöneticilerini sorguya çekebiliyor. Büyük amerikan romancısı Sinclair Lewis, ölüm döşeğinde aşağı yukarı şunları söylemişti: «Amerika geniş bir ülkedir. Yurdumuzun kaderinde rol oynayan büyük sayıdaki kötüler yanında, Amerika'yı Amerika yapan, ona onur veren, onu ayakta tutan birçok insan var. Amerika'dan umudumuzu kesmeyelim.»

Aslında hangi ulustan umut kesilebilir, çirkin politikacıların ve büyük sermaye sınıfının ipliğini pazara çıkaracak; hapislere, işkencelere rağmen, çıkarmakta direnen, direnebilen insanları yaşadıkça, yaşayabildikçe?

Türk toplumu. Türk demokrasisi henüz bu aşamaya ulasamadı, ne yazık ki. 12 Mart'ın başlıca sorumluları, bugün hesap vermek şöyle dursun, hesap sorma durumundalar. Talihin garip bir cilvesiyle, sus pus olması gereken, nurlu ufuklar vaatleriyle ulusu aldatan, onu yiyecekten, ışıktan yoksun bırakan kimselerin, halkın bilinçsizliğinden yararlanarak, kendi yolsuzluklarını, kusurlarını bir erdem örneği olarak göstermeleri, gösterebilmeleri çok hazindir.

Halkımızın, ezilen, ama kimler tarafından ezildiğini sezinlemeye başlayan halkımızın, kısa zamanda uyanıp, politika alanında doğruyu eğriden, namusluyu namussuzdan ayırdedebilecek duruma gelince - ki yakında gelecektir (son seçimler bunu gösteriyor) - dolandırıcıların takkelerini kafalarından düşürecek ve o dazlak kafalarını bütün çirkinliğiyle meydana çıkaracaktır.

Türkiye de büyük bir ülkedir, o bir sürü çirkin politikacıya, «yezidi pek çok olan sofulara»

inat, sayıları gittikçe artan, sosyal adaletten, ileriden yana insanlar sayesinde ayakta duran, durabilen, duracak olan bir ülke. Dolandırıcıların defterini günün birinde dürecek, hesap sora sora hakkını hukukunu arayacak kadar yürekli, bilinçli, yiğit insanlar yetiştiren, yetiştirecek ve yetiştirmekte olan Türkiyemize merhaba!

Ocak 1974

HÜMANİZMA AÇISINDAN İNSAN

İnsan bir kez geliyor, şu acılar tatlılarla dolu, ama acısı tatlısını bastırsa bile, yine de vazgeçemediğimiz dünyaya. Nedir şu kısacık ömrümüzde istediğimiz? Mutlu olmak, yani sağımızda solumuzda, çevremizde yöremizde yan yana, dirsek dirseğe yaşadığımız konumuz komşumuz, yakınımız, dostumuz, arkadaşımız, akrabamız, hısımımız; düşünüşü inanışı, huyu suyu meşrebi ile yakınımız uzağımız insanlarla birlikte horlanıp küçülmeden, aşağılanıp sömürülmeden, hakkımız hukukumuz çiğnenmeden, çiğnetilmeden İNSAN gibi yaşamak ve yaşatmak.

Henüz sırlarını çözemediğimiz, belki bütünüyle çözemeyeceğimiz o uçsuz bucaksız evren içinde, anlamsız bir nokta kadar küçük olan dünyamızda, şöyle bir konup göçtüğümüz, istesek de istemesek de göçeceğimiz dünyamızda, mutlu olmak için (ki, biricik amacımız budur, tek tek ve bir arada mutlu olmak) tutunabileceğimiz hangi gerçek var, elle kavranır, gözle görünür insan gerçeğinden başka? Kafa kafaya, yürek yüreğe, el ele verince (ki, olmayacak bir şey değil bu), ölüme bile meydan okuma olanağı sağlayabilecek İNSAN gerçeğinden başka?

Ne var ki, şu güzelim dünyamızda; fezalara el atabiliyor, yüzyılların kalemli kâğıtlı hesaplamalarıyle ölçemediğimiz evren boyutlarını (insan icadı) elektronik beyinlerle bir çırpıda buluveriyor, göklere kanat salıp uzaklıkları hiçe indirebiliyor, sesleri, şarkıları, türküleri incecik şeritlerde uzun ömürlü kılabiliyor, binlerce kilometre ötelerdeki insan kımıldanışlarını sıcağı sıcağına, dakikası dakikasına ufacık perdelerde izleyebiliyor, bir düğmeye basınca evleri odaları, caddeleri sokakları ışıklara boğuveriyor, Avrupa'lardan Asya'lara denizler üstünden yaylı araba koltuklarında, sigaramızı tellendire tellendire şimşek hızıyle asma köprülerden geçebiliyoruz da, İNSAN denen o güzelim yaratığın (sizin benim onun gibi) o milyarlarca yaratığın - bir avuç açıkgöz, kurnaz, namussuz dışında - insanca yaşamasını, ezilip horlanmadan, çalınıp çırpılmadan yaşamasını sağlayamıyoruz. Sağlayamadık da.

Oysa, insanla başlıyor ve insanla bitecek her şey, iyisi kötüsü, güzeli çirkiniyle her şey, şu milyarlarca yıl yaşamış, belki bir o kadar yaşayacak olan dünyamızda. *Paul ile Virginie* romanının ünlü yazarı Bernardin de Saint-Pierre, dünyayı evrenin merkezi, insanı da yaratıkların en üstünü sayıp, bütün dünya nimetlerinin İNSAN için yaratıldığını söylerken, hiç kuşkusuz, aşırı bir romantizme kaptırmıştı kendini. Müslümanlığın *eşref-i mahlûkat* dediği, yaratıkların en onurlusu İNSAN onun insanından farksızdı.

Oysa, astronomi bilimi, evrenin uçsuz bucaksızlığı içinde, DÜNYA dediğimiz yuvarlağın, milyarlarca yuvarlak arasında sadece bir yuvarlak olduğunu, insanın da, nice nice benzeri yuvarlaklar-

da yer alan sıradan bir yaratık olduğunu ispatladı. İnsan, artık evrenin merkezi olmayan bir yuvarlak üzerinde, evrende var olduğu sanılan, bir gün var oldukları ortaya çıkacak olan canlıların en üstünü değildir, olamaz da.

Ama, ne çıkar bundan? Değil mi ki, şu dünya yuvarlağı üstünde, adına İNSAN dediğimiz, aklı kafası, beden yapısı ile bütün öbür yaratıklardan üstün bir yaratık var, ister istemez O'na yönelecekti her şey, onda başlayıp onda bitecekti bütün kaygılar çabalar, O'nu mutlu kılma kaygıları çabaları.

İnsan aklının işlemeye başladığı çağlardan bu yana, nice nice dinler, kuramlar, öğretiler, ideolojiler atıldı ortaya (sayısız yürekli insanın hayatına mal olan işkenceler, acılar pahasına), İNSAN'a şu sınırlı yaşamı boyunca mutluluk sağlamak isteyen. Önce çok, sonra tek Tanrılı dinler çıktı ortaya, dünyaya düzen, insanlara esenlik getirme savlarıyle. Ama dinler, bütün dinler, güçlü güçsüz, zengin yoksul ayrımı içinde kalarak, güçlüyü güçlülüğünde, zengini zenginliğinde, yoksulu yoksulluğunda alıkoyup (ve bunu değişmez bir alın yazısı sayarak), lâfta kalan bir düzen, bir *huzur* uğruna, günümüze kadar uzanan - insanlar uyanmadıkça, uyandırılmadıkça da uzanacak olan - *afyonlanmış* bir dünya görünümü sundular. Sunuyorlar da.

Sonra, dinlere karşı, dinlere inat, insan onurunu, kişiliğini, aklını, mutluluğunu - gerçek mutluluğunu - ön plâna alan, boş inanlar, sahte değerlerle beslenen, uyutulan, aldatılan insanlara seslenen, onlarda ezilmiş sınıf bilinci, sömürücü sömürgen güçlere karşı direnme bilinci yaratan,

yaratmakta haklı olan nice nice, ılımlı ılımsız kuramlar, öğretiler, idelojiler atıldı ortaya.

Bütün bu öğretiler içinde, insan onuruna birinci plânda önem veren, insanı emek açısından yücelten, her türlü hakkı insan emeğine dayatan, sağlam bilimsel temeller üstünde yükselen öğreti, hiç kuşkusuz Marx'ın öğretisi olmuştur.

Ama, hangi kuram, hangi öğreti, zamanın akışı içinde geçerliğini şaşmaz bir kesinlikle sürdürmüş, sürdürebilmiştir? Bugün, o teknik harikaların yanından yöresinden geçmemiş olan; telefon, radyo, televizyon, füze, sputnik gibi mucizeleri düşünde bile görmemiş olan Muhammed'in öğretileri, zamanının koşullarına göre, Arap dünyasına bir düzen getirmek isteyen Muhammed'in öğretileri bile, yirminci yüzyılın çok berilerinde, geçersiz, anlamsız kalmamış mıdır?

Marx'ın, kurmacılar kuramcısı, insan sömürüsüne karşı ilk olarak, hem de bilimsel açıdan karşı çıkan, düşünce dünyasının en güçlü insanı Marx'ın öğretisi bile bazı yönleriyle geçerliğini yitirmemiş midir? Endüstrileşmemiş, güçlü bir proletaryadan yoksun üçüncü dünya devletlerindeki sosyalizm uygulamalarının başka anlamı olabilir mi? Ama, Marx'ın öğretisi, yine de sapasağlam ayakta durmaktadır.

İnsan acısına, hem soğukkanlı, hem sıcak kanlı, hem kafa, hem yürekle hiç bir öğreti eğilmemiştir Marx'ın öğretisi kadar. Onun öğretisinde, zamanın akışına kafa tutan, tutabilen neydi? İnsan sevgisi, insan saygısı.

«Kökten olmak, köke inmektir. Kökse, İNSAN'dan başka bir şey değildir,» diyor Marx. Hangi insan? Marx, insan derken, yanında yöresinde-

ki gören, düşünen, acıkan, susayan, seven, sevilen, haksızlıklara kafa tutan tek tek insanları mı anlıyordu, yoksa soyut bir varlık olarak bütün insanlığı mı? Her ikisini de.

Marx'ın düşüncesiyle beslenmiş, esinini ondan almış olan büyük şairimiz Nâzım Hikmet,

Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür
Ve bir orman gibi kardeşçesine

diyordu Marx'ın ciğerindeki düşünceyi bütün sıcaklığıyle yansıtarak.

«İnsanları seveceksin,» diyor Hıristiyanlık, boşta kalan bir buyruk katılığıyle. XVIII. yüzyıl Fransız düşünürü Fenelon, Hıristiyanca bir saflıkla, «Yurdumu ailemden çok severim; ama insanlığı yurdumdan çok severim,» derken soyut bir kavramın bulanıklığında yüce bir duyarlığın sözcülüğünü ediyordu. Bu insanoğlunun kişiliğine duyulan içten, yüce ama soyut, romantik bir ilginin ifadesiydi. Fenelon bir Hıristiyan hümanistiydi.

Peki, Marx neydi? O da bir hümanistti. Ama onun hümanistliği yani, Terentius'un deyimiyle, «İnsanoğluna dokunan hiç bir şeye yabancı kalmayan,» kalamayan bir tutumun ifadesiydi. Marx'm hümanistliği, sadece insanoğlunun kişiliğine duyulan romantik bir ilginin çok ötelerinde, etkin bir tutumdu, Dimitr Dimov'un deyimiyle, çağının sosyal, ekonomik, politik ve ahlâksal sorunlarını göz önüne alan, milyonlarca insanın sömürüler, baskılar altındaki mutsuz hayatını değiştirme, insanın daha iyi ve daha haklı bir yaşama olan özlemini gerçekleştirme yolunda kavgayı göze alan, kavgayı öneren bir etkinlikti.

«İnsanları seveceksin,» diyen Hıristiyanlık, zengini yoksulu, sömüreni sömürüleni, kurdu kuzuyu ayırdetmiyordu. Bu bir aldatmacaydı. Kurulu düzeni, bütün haksızlığıyle, düzen adına, sürdürme çabasıydı. İnsan sevgisini öneren Marx ise, böylesi bir yanılgıya düşebilir miydi? Ona göre hangi insanları sevecektik?

İnsan emeğini sömüren, mutluluğunu sömürü düzeninden sağlayan, sevgiyi yok eden bir avuç namussuzu insandan sayacak mıydık?

Ataol Behramoğlu, son çıkan şiirlerinde, Marx'ın bu yoldaki düşüncelerine şu dizeleriyle bakın nasıl bir açıklık kazandırıyor, şairce ve ustaca:

Bütün insanları sevmek gerektiğini düşünün
Düşmanlarımız dışında
Düşmanlarımız çünkü
Sevgiyi yok ettikleri için
Düşmanlarımız oldular.

Marx bir hümanistti, kendini insan mutluluğuna adamış bir insanoğlu insandı. Yüreğinde insan sevgisi, insan saygısı, insan sıcaklığı olmadan, hiç bir düzenin kurulamayacağına inanıyordu. O, katılaşmayan, Marx'çılara inat, katılaşmamakta direnen bir düşünce adamı, tek tek insanların mutluluğundan geçerek bütün insanların mutluluğuna varılacağına inanan bir kuramcı, bir hümanistti.

Bugün solcu çevrelerde hümanistliğe, eylem düşmanı gözüyle bakan, insan sevgisini burjuva özentisi, burjuva tuzağı sayan, yüreklerinde, insan sıcaklığını duymamış, duyamamış kimseler çala-

kalem çatıyorlar hümanist düşüncedeki insanlara. Bilmiyorlar ki, Marx, o savunup korumak istedikleri Marx, altyapı sorununun çözümlendiği, herkesin ekonomikçe refaha kavuştuğu, her çeşit sömürüden kurtulup insanca yaşayabildiği, yaşayabileceği düzeye ulaştığı bir ortamda da, insan acısının tükenmeyeceğinin farkındaydı. Yoksa, amacımız «İnsan acısının seviyesini yükseltmektir,» der miydi?

Kim söyleyebilir bu sözü, kim duyabilir yüreğinin tâ orta yerinde böylesi bir özlemi, her türlü bencillikten uzak, kendini benzerlerinin mutluluğuna adamış, Marx ve Marx gibi hümanistten, hümanistlerden başka?

Hümanizma, Batılı bir yazarın dediği gibi, insanın her şeyden önce, bir insan olarak kendini; sonra da, kendisi gibi birer insan olan başkalarını, benzerlerini anlama çabasıdır. Maddesel bütün sıkıntılardan arınmış, bolluk içinde yüzen bir insanlık düzeyine ulaştık diyelim. Bitmiş olur mu insanın acısı, Marx'ın seviyesini yükseltmek istediği acısı? Sevip sevilmeyen insanın o tükenmez, onarılmaz acısı ne olacak? Ölüm gibi, yaşlılık gibi önüne geçilmez katı gerçekler karşısında insanın çaresizliğini hiç mi hesaba katmayacağız?

İnsanları anlama çabası - ki, hümanizmanın başlıca ereğidir - insanı, ister istemez, benzerlerinin kaderiyle ilgili sorunlara, özellikle insan mutsuzluğu sorununa, bu mutsuzluğu yaratan doğal ve insansal engellere karşı kararlı, gereğinde kavgacı bir tutuma götürür. Bu tutum *aktif* bir hümanizma tutumudur. Gorki'nin tanımıyle, «bütün ırk ve milletlerin emekçilerini sermayenin zincirlerinden kurtarma»yı amaçlayan bir tutum. Bu ak-

tif hümanizmayı, insanlığın acısına sadece romantik bir ilgi duyan, duymakla yetinen, güzel sözlerle yüklü pasif hümanizmadan elbette ayırdedeceğiz. Daha 1930'larda, Cenevre'de, sağ sol eğilimli düşünürleri bir araya getiren «Yeni bir Hümanizmaya Doğru» konulu bir konferansta, Thomas Mann, *militan* bir hümanizma ihtiyacından söz ediyordu. Bu ihtiyaç, 1964 yılında, Bulgar Yazarlar Birliği Başkanı ünlü romancı ve hümanist Dimitr Dimov'un çağrısı üzerine, Sofya'da toplanan Bulgar, Türk, Yunan, Arnavut ve Yugoslav yazarlarının (bir başka yazımda ayrıntılarıyle açıklayacağım) ortak özlemi olarak dile geldi. Bugün insanlığın baş belâsı olan nükleer savaş yıldırısı karşısında, dünya uluslarını aktif bir hümanizma tutumunda birleştirmeyi amaçlayan bu toplantıda varılan sonuç şu: Irk, millet ayrımı yapmadan bütün insanların esenliği, ancak insan gücüne, insan yetisine güvenle sağlanabilir. Bu güvense, yalnız ve yalnız hümanist bir tutumla gerçekleşebilir.

Görülüyor ki, bugünün sosyalist dünyasında, insan acısına candan, yürekten eğilmenin tek yolu, aktif bir hümanizmadan geçmektedir. Bütün sorun, eninde sonunda, Marx'ın o ünlü sözüne, insan acısının seviyesini yükseltme, yükseltebilme sorununa dayanıyor.

Şubat 1974

CUNTA KAFASI

Daha geçenlerde gazetelerde okuduk, komşumuz Yunanistan'ın başındaki cunta, yasakladığı birçok sol eğilimli kitap arasına, Platon'un *Sofist* adlı eserini de koymuş. İnanılacak şey değildi bu haber. İsa'dan üç dört yüzyıl önceki eserlere kadar uzanacak bir yasaklamada *Sofist*, belki de son sırayı alabilir, ya da hiç alamazdı, özellikle, ortada *Devlet* gibi, insan mutluluğuna son çare olarak, toplumculuğun en ileri aşamasını öneren bir eser dururken.

Dünya kamuoyunun, özellikle Avrupa Konseyi'nin baskısı altında, yumuşamaya başlamış, o sınırlı, o kültürden yoksun kafacıklarıyle ulusun kaderini uzun süre ellerinde tutamayacaklarını, tutmamaları gerektiğini anlamış olan bir cuntanın yerine silâh gücüyle geçen, dar kafalı bir başka cunta, Yunan halkının düşüncesine kilit vurma yolunda daha da ileri gidiyordu; gazetelerin yazdığı doğru idiyse eğer.

Kitap yasaklama yetkisini nereden alır bir hükümet diye düşünüyorum. Demokrasilerde, özellikle Batı demokrasilerinde, hiç bir hükümet kitap yasaklamayı kolay kolay göze alamaz sanıyorum. Halkın oyuyle iş başına gelmiş bir hükümet,

halktan kopmadığı, kendini halkın çok üstünde bir kafa, bir güç olarak görmediği sürece yapamaz böyle bir işi.

Sol eğilimli kitap ne demek? Halkın, ezilen halkın çıkarı doğrultusunda, ezilenlerden yana, ezenlere karşı toplum gerçeklerini dile getiren her eser sol eğilimlidir bence. Halkın oyuyle iş başına geldikten sonra ondan kopan, kendi sınıf çıkarını her şeyin üstünde tutan bir yönetici kadro yasaklayabilir ancak, kendi görüşünü - türlü yollardan - halka zorla kabul ettirmeye çalışarak. Bugün bizde olsun, Yunanistan'da olsun yasaklanan kitapların hepsi, Batı'da dükkân camlıklarında alıcı beklemekte ve bulmaktadır. Aslına bakarsanız, demokrasi yönetimlerinde, ulusa, daha doğrusu ulusal meclislere danışmadan hükümetlerin, kendiliklerinden kitap yasaklamaları ayıp sayılmalıdır.

Cunta yönetimlerine gelince, kitap yasaklama yetkisi, eldeki silâhtan, silâh gücünden gelir gelse gelse, geliyor da. Elinde silâh olan adam, haklı olsun olmasın, elbette ki, silâhı olmayandan daha güçlüdür. Ama ne zamana kadar? Bir gün silâh geri tepebilir. Yani, kötüye, gerçek düşmana çevrildiği gibi, düşman bellenen iyiye, güzele de çevrilebilir. Halkın esenliğini, düşüncesine kilit vurarak sağlayacağını sanan, hele yerli ve yabancı sermaye güçlerinin elinde oyuncak olan bir cunta için düşman, buyruğuna girdiği - bilinçli bilinçsiz girdiği - para güçlerinin «düşman» dediğinden başka bir şey olabilir mi?

Bir cunta, silâhını halka karşı kullandı mı, kendine karşı kullanmış olmaz mı? Ordu kimin, neyin bekçisidir? Halkın, ulusun, halk mutluluğu-

nun değil mi? Ama, bir ordu, halktan kopuk bir yönetici sınıfın buyruğuna girmiş, o sınıfın hayat felsefesini benimsemişse, silâhını ister istemez kendi öz çocuklarına, hem de en has, en temiz, en dürüst çocuklarına çevirebilir. Şili'de, Yunanistan'da öyle oldu nitekim. Yakın dünya tarihinde çok örneklerini gördük bunun. Ordu, dünyanın bütün ülkelerinde, genellikle iktidarın buyruğundadır. Orduyu olsun, polisi olsun politika dışında tutma çabaları, iktidardakilerin kendi sınıf çıkarları doğrultusunda uygulanan hesaplı çabalardır. Şili'de olduğu gibi, solcu bir yönetimin buyruğunda olan aynı ordu, bir iktidar değişikliği ilé faşist bir yönetimin buyruğuna giriverdi. Almanya'da Hitler döneminden önceki ordu, demokrasi buyruğunda olan Alman ordusu, Hitler'le birlikte, nasyonal demokrasi adı altında Nazilerin emir kulu olmadı mı? Yurdunun esenliğini korumakla görevli Alman orduları, Hitler'in kanlı savaşlarına coşkuyla sürülmedi mi?

Ordunun politika dışına itilmesi, eri, subayı ile birlikte, baştakilerin körü körüne buyruklarını yerine getirmeye itilmesi anlamına gelmez mi?

Ordu derken, elbette ki, Türk ordusunu da düşünüyorum, Osmanlı yönetiminin istilâcı, fetihçi ordusunu geride bırakan istilâcı ve sömürgen güçlere karşı yurdunu koruyan kurtuluş ordusunu, yani içeriden dışarıdan hainçe saldırılara uğramış olan anayurdu, kanıyle, canıyle savunan Cumhuriyet ordusunu. Bir ara politika dışında tutulmasına büyük özen gösterilen bu güzelim ordu, DP iktidarı zamanında, o iktidarın sakat politikası uğruna Kore'ye savaşa gönderilmedi mi? Diyeceğim şu: Politika dışında tutulmak, yurdun sa-

vunmasıyle görevli yüzbinlerce insanı, iktidar politikasına bağlamak olur.

27 Mayıs Devrimi, Türk ordusunun robotluğa yatkın olmadığını gösteren bir umut örneğidir. Bu devrim, orduyu politika dışında tutup, her istediğini yaptırma hevesinde olanların özlemlerini kursaklarında bırakan bir bilinç hareketi oldu. Her bunalım döneminde yönetime el koyan, daha doğrusu el koymak zorunda bırakılan Cumhuriyet ordumuz, birtakım acılara mal olsa da, en kısa sürede demokrasiye dönme, yönetimi asıl sahibi halka devretme yolunda iyi niyetini göstermeye çalışmıştır.

Yunan ordusu, tâ bizim Kurtuluş Savaşı'mızdan başlıyarak politika dışına itilmiş, yani yurt gerçekleri üzerinde düşünme yetkisi elinden alınmış, gözü kapalı kendini ateşe atmış bir ordu olarak görünüyor. Halkı küçümseyen, tuzunu ekmeğini, hanını hamamını borçlu olduğu halkı hiçe sayan egemen sınıfın çıkarlarına âlet olan bir cunta, bugünün Yunan cuntası.

Bu cunta, *Sofist*'i neden yasaklar diye düşünüp duruyorum nicedir, dişe dokunur bir neden bulamadan. Hoş, böylesi yasaklamalarda, akla, mantığa yatkın bir neden aramak boşunadır. Bilmiyor değilim bunu. Üçüncü, dördüncü, beşinci sıradan nice cahil görevli, arama tarama baskınlarında, Molière'in eserlerini bile yasak kitaplar arasına sokarak, çoğu aydınları tutukevlerine yollamışlardır.

Sofist'in yasak kitaplar arasına sokulması da, böylesi akılsızca, bilgisizce bir tutumun, daha doğrusu şaşkınlığın sonucu olabilir olsa olsa.

Sofist (Yun. Sophistes) aslında bilen, bilgili kimse demektir. Önceleri, politikaya yararlı olmayı öğreten, söz söyleme sanatı üzerinde ders veren anlamına gelen bu sözcük, Platon zamanından başlayarak günümüze kadar gelen aşağılatıcı bir içerik kazanıyor. Protagoras, Gorgias gibi değerli filozofların ardından, işi safsataya dökenler, özellikle para karşılığında ders vererek sofistlerin adını kötüye çıkardılar. Belki, Yunan cuntası, *Sofist*'i (kendine yakıştırılan) bu aşağılatıcı anlam dolayısıyle yasaklamıştır diye düşünüyorum. Acaba, diyorum kendi kendime, Yunan halkı arasında (çirkin politikacıların çatlasalar da, patlasalar da sağduyudan saptıramayacakları Yunan halkı arasın da), cuntacıları sofistlikle suçlayanlar mı var? Fısıltı halinde, kulaktan kulağa sofistlik (cuntanın sofistliği) üstüne fıkralar mı anlatılıyor, yönetime el koymuş albaylar alaya mı alınıyor da, koskoca hükümet kalkıp, hiç olmayacak bir kararla, Platon'un bu en dolambaçlı, bu en söz kalabalığıyle dolu eserini yasaklıyor tepeden inme bir buyrukla.

Sofist, bilirsiniz, dört kişi arasında geçen bir diyalogdur. Aslında, iki kişi konuşur eserde, Sokrates'in denetimi altında: Theaitetos'la Yabancı. Buradaki Yabancı, «Tanrımsı bir varlık» olarak gerçekleri dile getirmektedir. Ona göre, bütün kötülükler bilgisizlikten doğar. Her türlü bilgisizliğe karşı en etkin çare nedir? Öğretim.

Öğretim, hayale değil, gerçeğe; var olmayana değil, var olana dayanmalıdır. Oysa, Sofist adı altında birtakım kimseler (dün olduğu gibi, bugün de), «nesnelerin gerçekliğinden henüz uzakta bulunan gençlerin kulaklarına sihirli sözler» dökmekte, «her şey üzerinde masallar anlatmaktadır-

lar.» Sofistlerin amacı: «Yasalar ve bütün devlet işleri üzerinde iyi (!) tartışmacılar» yetiştirmektir. Bu tartışmacılar, bildikleri bilmedikleri herhangi bir konu üzerinde, karşılarındaki insanları, mantık oyunları ve söz cambazlıklarıyle mat edecek bir ustalık kazanacaklardır. Sofistlik, bir anlamda, var olmadan var gibi görünmek, doğru söylemeden bir şeyler söylemek; başka deyimle: «yanlışın doğru olduğunu, saçmaya düşmüyor görünerek söylemek» sanatıdır. Platon, Yabancı ağzından sofist'i: «Bilimi, açık düşünceyi veya aklı ortadan kaldırarak herhangi bir şey üzerinde konuşan» diye tanımlıyor. Yani, sofist, son incelemede, varı yok, yoku var gösteren, gösterebilen kimse oluyor.

Yunan cuntasını ve onun gibi herhangi bir cuntayı sofistlikle suçlamak elbette rahatsız edecektir onu. Nasıl etmesin ki, her cunta, ister istemez, meşruluğunu elindeki silâh gücünden alan, akıl ve mantıkla hiç bir diyalog kurmaya yanaşmayan, dediği dedik, tepeden inme, tepeden inme olduğu için de kendinde tanrısal birtakım yetenekler bulunduğu kuruntusuna kapılan zavallı bir yönetim sapkınlığıdır.

Yunan cuntası, herhangi başka cuntalar gibi, sofistliğe, yani safsataya batmış bir iktidar özentisi olduğunu anlamış olmalı ki, *Sofist* adlı eseri, kendi özünü açığa vurduğu için yasaklamayı öngörmüştür, diye düşünüyorum.

Yunan cuntasının sofistliği nedir? Var olanı yok, yok olanı var gösterme çabası değil mi? Nedir Yunan cuntasının yok etmeye, yok saymaya çalıştığı var olan? Halkın, ezilmiş halkın bir avuç çıkarcı tarafından sömürüldüğü gerçeği. Cunta ön-

cesinde halk ne istiyordu? Kendi kaderini kendi eline almak, sosyal adalet doğrultusunda haklı bir yönetim kurmak.

«Hayır, yok sömürü mömürü,» diyor Yunan cuntası halka, var olanı yok sayarak, «Senin esenliğini ben senden daha iyi korumasını bilirim,» diyor cuntacı baylar. Sırtını yabancı sermayeye dayamış baylar.

Sofisttir, safsatacıdır bütün cuntalar, iyi niyetlisinden kötü niyetlisine kadar. İnsan onuruna, insan mutluluğuna aykırıdır cuntalar. İnsanlık, cunta kafasından yakasını sıyırmadıkça mutluluğa eremez, eremeyecektir de.

Şubat 1974

ÇEŞİTLEMELER

I

Hümanizma, bir öğreti değil, bir tutumdur sadece, bir düşünce tutumu. Hiç bir önyargıya kapılmadan, salt aklın ışığı, yüreğin sıcaklığıyle eğilmektir, insanı saygıya lâyık görerek, insanı ilgilendiren her konuya.

Ağabeyim Fahir anlatmıştı. Bir pazar günü, babamla birlikte (kırk elli yıl önceleri), Caddebostan dolaylarında geziye çıkmışlar. O günlerde Caddebostan semti, kıyı boyundaki o yüksek duvarlarla çevrili, bolluğun, uşaklı halayıklı zengin yaşantılarının birer öbeği olan seyrek kodaman köşkleri konakları; şurada burada, yol kenarında birden karşınıza çıkan, bahçeleri renk renk çiçeklerle donanmış, bir katlı, iki katlı şirin villalar dışında, yaban otlarıyle kaplı geniş arsalarıyle, yarı yarıya bir çöl görünümündeydi.

Babamla ağabeyim tek katlı, sarmaşıklarla kaplı güzel bir villanın önünden geçerlerken, daha on sekizini bulmamış olan ağabeyim durmuş, bir süre villayı seyretmiş, sonra ağzının suları aka aka babama: «Bu ev bizim olsaydı,» demiş, kira evlerinde ömür çürüten, kışları bir tek sobanın yandığı, ana baba, kardeşlerin tıkış tıkış oturduğu

odalarda, ders çalışma olanağı bulamayan, bulamadığı için kendini yiyen binlerce gencin özlemini yansıtırcasına.

Babam, Abdülhamit zorbalığının baskısından kurtulmak için kapağı Paris'e atan binlerce gençten biri olan babam, ağabeyimin bu özlemini insanca, insanlıkça bir doğrultuya kaydırmış şu yanıtıyle: «Bu ev bizim olsaydı değil, bizim de böyle bir evimiz olsaydı demelisin.»

Bu ince ayrıntı üzerinde düşünürüm nicedir. Başkasının malında gözü olmakla, başkası gibi, *başkaları* gibi insanca yaşama özlemini duymak iki ayrı tutumun ifadesidir. «Bu ev bizim olsaydı değil, bizim de böyle bir evimiz olsaydı» sözünün altında şu özlem yatıyor bence: Sosyal adalete dayanan bir toplum kurulsun, bizler de (bizim gibi bütün yurttaşlar da) bu toplumda, alnımızın akıyle, hak ettiğimiz yeri alalım özlemi ve istemi.

Bu, aslında bütün sosyalistlerin özlemi ve istemidir. Ama daha çok hümanist sosyalistlerin. «Bu ev bizim olsun, ya da olsaydı» özlemi katı bir sosyalizmin; «Bizim de böyle bir evimiz olsun ya da olsaydı» hümanist düşünüşün potasında oluşmuş insanca bir sosyalizmin özlemidir.

Biliyorsunuz, sosyalistlere yöneltilen suçlamaların başında, servet düşmanlığı önde gelmektedir. Sosyalistleri bu yönden suçlayanlar, hınzırca bir taktikle, işçi sınıfının bu insanca özlemini, bir çeşit yağmacılık, hazıra konarlık istemi diye göstermeye çalışmaktadırlar. Oysa, Sartre'ın dediği gibi: «Bir işçi için iktidarı ele almak, burjuvanın yerini almak değildir. Onun istediği, bir yaşama biçimini ortadan kaldırmak, onu hiçe indirmektir.»

«Bu ev bizim olsun» isteği, sömürü üstüne kurulu bir düzenin yaşama biçimini değiştirmeden, o biçimi kendisi için sürdürme özlemini yansıtır bir bakıma. Ama, «Bizim de böyle bir evimiz olsun» isteği, sömürüsüz, haklı bir toplum düzeninde, herkesin, emeği karşılığında hak ettiği yaşama düzeyine, bir arada, topluca, ayrısız gayrısız ulaşabilme isteğidir.

Böyle bir istek, hümanist bir sosyalizmin özlemi olabilir ancak.

II

Günlerden pazar. 10 şubat 1974. Saat 16. Sabahın onundan beri, birkaç günlük birikmiş gazeteleri okuyorum. Arada bir, yandaki arsaya kayıyor gözüm. Bir ay önce, iki katlı şirin bir villa yükseliyordu orada. Buldozerlerle yıkıp, bir çırpıda yerle bir ettiler o sağlam yapıyı. Şimdi, iki metre derinlere kadar kazılan arsada, yirmi ile kırk yaşları arasında, tam on beş işçi, elde kürek, tümsekleri düzeltmeye çalışıyorlar. Arsa sular içinde. İşçilerin ayaklarında lâstik çizmeler var. Hepsi de kazaklı. Başlarında, sert yüzlü bir gözcü var. Göz açtırmıyor hiç birine. İşçiler, durmadan çalışıyorlar, herkeslerin sinemalarda eşleri dostlarıyle dirsek dirseğe oturup vakit geçirdikleri bu anda, kafalarının ardındaki binbir çeşit kaygıyla cebelleşe cebelleşe.

İki ayı bulmaz, altı katlı, bilmem kaç daireli koskoca bir yapı yükselecektir, şu yer yer sulara batmış arsada. İki ay sonra, kaloriferli, beyaz badanalı, döşeli dayalı daireleriyle göz alıcı bir yapı dikilecek karşıma. Birer yabancı olacak bütün bu

temel kazan, harç küren, duvar ören işçiler, onlarla birlikte elektrikçisi, dülgeri, marangozu vb. ile bir sürü işçi. Sonra, hepsi çekip gidecek, gecekondularda, kahve köşelerindeki o yoksul yaşamlarını sürdüre sürdüre, başka yapıları temelden başlatıp çatılara kadar yükseltme çabalarına.

Oldum olası düşünürüm, şu görkemli yapıların yükselmesinde, ekmek parasına, boğaz tokluğuna, dişini tırnağına takarak çalışan, kol güçlerinden başka dayanakları olmayan insanların, günün birinde, kotardıkları herhangi bir dairenin zilini çalıp, «Bu yapının temelinde alın terimiz var. Şöyle bir gececiğine konuk oluverelim size, bir sıcak çorbanızı içelim, banyonuzda yıkanıp, kaloriferinizin bir köşeciğinde ısınıp, bir kanepenizde sabahlayalım,» diyebilmelerini, demeye hakları olmasını.

Ne garip, ne rezil iş şu adına kapitalist denen düzenin işi. İnsanın kendi evini değil de başkasının, hem de kendi zararına kazandığı paralarla caka satan başkasının evini yapması, sonra da bir gecekonduda ömür çürütmek zorunda kalması akıl alır gibi değil.

Yıllarca öncesinin Köy Enstitüleri'ndeki İmece yapı çalışmalarını ansıyorum. Yaz aylarında, her Enstitüden öğrenci kümeleri, önce kendi yapılarını yapar, sonra da başka yerlere gidip, evler, işlikler, yatakhaneler vb. yaparlardı. Bir güzel imeceydi bu. Herkes, yapıların normal sahibi sayılırdı. Enstitülü olsun olmasın, herkes, o yapılardan herhangi birinin her an kapısını çalıp, 'Tanrı misafiri' olabilirdi orada. Oysa, kul misafiri olmalıydı orada. Ki olurdu da.

Daktilomun tuşlarına kaptırmışım kendimi.

Kafamı arsadan yana çeviriyorum. Boşalmış birden arsa. Koskoca bir çöle dönüşmüş, insansız kalıvermiş kaşla göz arasında.

İnsansız, konuksuz ev mi, arsa mı? Sizin olsun. Gecekondulara çoktan razıyım, elverir ki içinde insan olsun, emeğini namusuyle kazanan, pabucu, donu, gömleği yırtık, ama yüreği sağlam, sıcak insan.

Ne işkencedir, şu zavallı, kendi haline, kaderine bırakılmış insanlarımızın, hele yapı işçilerimizin - şimdilik onlar var gözümün önünde ve yüreğimin tâ içinde - yapılarda çalışan işçilerimizin çektikleri! Oysa, iki ay öncesinin sıkıyönetim görevlisi, şimdinin «sokak adamı» F. Türün adında bir emekli orgeneralin itiraf zorunda kaldığı işkenceler, küçüğünden büyüğüne kadar solcu aydınlara çektirilen işkenceler hiç kalır bu zavallı yurttaşlarımızın çektikleri yanında. Bu bozuk düzen, sermaye güçlerinin yararına işletilen (artık işlemeyeceğe benzer) bu düzen sürdüğü, haklı bir düzen kurulmadığı sürece, kendi kaderlerine bırakılmış milyonlarca insanımızı, işkencelerin en sinsisi ve en iğrenci olan böylesi bir sömürü kasıp kavuracaktır. Nezaretlerde, Emniyet binalarında, falakalı, elektrikli, prangalı, gözbağlı, coplu işkencelere mertçe dayanan bunca insanın çilesi neyin bedelidir, o milyonlarca zavallı insanımızın hakkını koruma çabasının bedeli değilse?

Mart 1974

YASA VE YASA UYGULAYICILARI

Yasaların uygulanması, onların yapılmasından daha güçtür.
Jefferson

Yıllarca önce, bir kriminoloji kitabında polisin görevleri ile ilgili bir bölümü okurken sarsılmıştım. Paris Hukuk Fakültesi'nin ünlü profesörlerindendi yazar. Profesör, polis görevlisini olağanüstü bir varlık niteliğinde ele alıyordu. Ona göre, polis görevlisi sorumluluğun tâ kendisiydi: Görev başında, yeme içme düşünmeyecek, soğuk sıcak demeyecek, dişini tırnağına takacak, her çeşidinden tehlikeyi göze alacak, suçluları yakalayıp adalete teslim edecekti.

Masa başında, aklın mantığın buyruğuna uyarak, başka insanlara kesin bir kader biçen - hem de, çoğu zaman altından kalkılamayacak kadar ağır bir kader biçen - profesör beni çok şaşırtmıştı, hâlâ da şaşırtıyor. Bunca sıkıntı, bunca yoksunluk neye karşıydı? Adına polis dediğimiz, türlü nedenlerle bu mesleğe kapılanmış, geçim derdi dışında bir kaygısı olmayan, olamayan insanlara böylesine ağır sorumluluklar yüklemeye kimin

hakkı olabilirdi? Hele polis denen insan köklü bir eğitimden geçmemiş, geçememiş, taş çatlasa lise seviyesinde bir kültürle - o da ne kültür? - bezenmiş bir kimse olursa?

Peki, kimdir polis görevlisi? Yasaların uygulanmasında son «merci», uygulayıcılar basamağının son eri değil mi? Yasaların uygulanmasından asıl sorumlu olan hükümetin kolu kanadı, en güvendiği kişi değil mi? Yasalara saygıyı sağlamak için hükümetin görevlendirdiği, beli silâhlı, eli coplu, vur deyince vuran, öldür deyince gözü kapalı öldüren - hele sınıf bilincinin filizlendiği, boy verip geliştiği toplumlarda - egemen sınıfın çıkarı doğrultusunda *koşullandırılmış*, beyni yıkanmış kişiler değil mi polis görevlileri? Halkın, hem de ezilmiş, ezilmekte olan halkın içinden çıkan, ama halka karşı, halktan yana olanlara karşı silâhlandırılmış, sınıf bilinci körletilmiş halk çocukları değil mi?

Polis görevlisi, yasalara saygıyı sağlamakla yükümlü olduğuna göre, onun en azından, yasa koyucu kadar erdemli, bilge olması gerekir bence. Çünkü, Ernest Bevin'in dediği gibi: «Yasalarınızı istediğiniz kadar iyi yapabilirsiniz. Onları uygulayacak kimseleri bulup işe koşabilmektir asıl önemli olan.»

Başbakanından, bakanlarından tutun da, yargıcına, savcısına, polis görevlisine kadar yasa uygulayıcılarının tümünde aranacak erdem, görev duygusu yanında, belki ondan daha çok, kafa ve özellikle yürek olgunluğudur. Çünkü, «aslına bakarsanız, bütün politik sistemler iyi olabilir, onları uygulayan kimseler üstün nitelikte insanlar

olursa. Yine, bütün sistemler kötü olabilir, düşük seviyeli insanların eline bırakılırsa.»

Alman filozofu Keiserling'in bu formülü, bütün toplumlar, özellikle de bizim toplumumuz için çok geçerli geldi bana. Türkiye'nin son yirmi yıllık adalet tarihinde birçok örneğini gördük bunun. Kötü yasaları iyi uygulayan, yani kökünü akıldan alan evrensel bir doğruluk duygusuna göre uygulayan, nice namuslu yargıç gördük. İnsan onuruna, yani insan düşüncesine saygısı olmayan faşist eğilimli aşağılık yasaları bir kalemde etkisiz bırakan bu cesur yargıçlar yanında, egemen sınıflara yaranma kaygısı içinde iyi yasaları bile kötü uygulayan, kötüye kullanmakta direnen nice savcılar, nice yargıçlar, nice profesör taslağı bilirkişiler de gördük.

Bir Çin atasözü şöyle der: «İnsan olmadan şair olunamaz.» Bunu bütün mesleklere, görevlere uygulayarak diyebiliriz ki: *İnsan* olmadan hiç bir şey olunamaz, isterseniz cumhurbaşkanlığına, başbakanlığa yükselmiş olun, boşunadır. Oğluna, «Sen adam olmazsın,» diyen babanın serüvenini hatırlarsınız elbet. Günün birinde valiliğe yükselen (daha doğrusu getirilen) evlât, babasına adam olduğunu ispatlamak amacıyle, onu, diretmesine rağmen, jandarmalara yaka-paça sürükleterek makamına getirtir ve «Bak baba, bana adam olmazsın der dururdun, işte vali oldum,» der. Babasının verdiği karşılık şu olur: «Vali olmuşsun ama, adam olmamışsın.»

Kolay şey mi adam olmak? Paul Valéry, «Genç olmak uzun bir zaman ve çaba işidir,» der. Genç olmak, yani durmadan yenilenmek, alışılmışa, kokuşmuşa kafa tutabilmek, tutucu güçlerle savaşa-

bilmek için kırk fırın ekmek yemek gerekir. İnsan olmak için de öyle.

Oysa, demokrasi rejimlerinde, hele bizimki gibi *sandık* demokrasilerinde bunun tam tersini yaşadık ve yaşıyoruz. Çeyrek yüzyıllık demokrasi denememizde, çeşitli yollardan kandırılan, kandırılmaya hazır yurttaşların oylarıyle iş başına gelenlerin, o *oturaklı* hallerine rağmen, «adam» olmadıklarını gördük. İlkokul çıkışlı, basitin basiti, kültürsüz, çıkarcı insanların yurdun kaderi üstünde söz sahibi olabildiklerini de gördük.

«İnsan, partisi ile işbaşına geçer ama, kendi değeri, yetisi ile yönetir,» diyor Gambetta. Tek parti döneminden söz etmek bile yersiz olur bu konuda. Demokrasi döneminde, hepsi değilse bile, büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen yurttaşların oylarıyle işbaşına gelen hangi partinin hükümet adamı, başbakanın kulu kölesi, emir kulu olmadan kendi yetisini kullanabilmiştir? Menderes'in hangi bakanı, düşüncelere kilit vurma gibi lânetleme işler dışında, kendi yetisini kullanmış, ya da kullanabilmiştir? 27 Mayıs Devrimi'nde, löpçü Demokrat Parti'nin koca Meclis grubunu cumhurbaşkanı, başbakanı, bakanlarıyle birlikte takım taklavat mahkeme önüne getiren neydi? Hepsinin parti ile işbaşına gelmiş, parti dışında bir değer, bir yeti taşımayan insanlar olması değil miydi? DP döneminde bir Avni Başman adı geliyor aklıma kendi değeri ile ağır basan, yetisini kullanan. Ama, üç ay dayanabilmişti Millî Eğitim Bakanlığındaki görevine, kişiliğini korumak için istifa edip ayrılmıştı işinden. Meşruluğunu kaybetmiş bir iktidarın adamları olarak sürü sepet mahkeme önüne çıkan bunca adam içinde kaç kişi

gösterebilirsiniz, partinin sakat tutumuna kafa tutmuş, kendi değerini - vardırsa eğer - koruyabilmiş olsun.

Hangi görevde olursa olsun, insanın kendi kişisel değer ve yetisini kullanmayı gerekli kılan, kaçınılmaz kılan anlar vardır, olmalıdır da. Yoksa, insan, bir robot, bir makine adam derekesine düşer, insan olmaktan çıkar.

Bir yıl oluyor neredeyse, lise bitirme sınavlarında, genç bir polis görevlisiyle karşılaştım. Polis ürgütünde, önemlice yeri olan bir görevlinin yardımcısıymış. Üniversite ve gençlik olayları üstüne, hırçınca başlayan, ama sonra sonra normal tartışma sınırları içinde gelişen dostça bir konuşmaya daldık kendisiyle. Ateşli, yurtseverliği kendinden, ya da kendisi gibi düşünenlerden başkasına kaptırmak istemeyen bir gençti. Liseyi bitirmek, mesleğinde ilerlemek istiyordu. Büyüklerine gözü kapalı güveniyor, onlara bağnazlığa varan bir bağlılık duygusu besliyordu. Polis - öğrenci çatışmalarında, anlattığına göre, solcu öğrencilere - kendi yaşındaki o güzelim insanlara - karşı çok sert davranmıştı. Kim oluyordu bu gençler? Büyüklere uymak, onların gösterdiği yoldan gitmek varken, memleket sorunlarına çözüm yolu aramak nelerineydi onların? *Büyük* bellediği kimselerin yanılacağını, yasaların insan eseri olduğunu, yasacıların - yani büyüklerin - kendi çıkarlarını yurt çıkarlarından üstün tutabileceklerini kabul etmek istemiyordu, isteyemiyordu.

Bu genç polis görevlisi, Türkiye'nin kabuk değiştirme, köylüsüyle, işçisiyle birlikte insan gibi yaşama düzeyine ulaşma çabasına karşı korkunç bir ihanet tuzağına düşürülmüş olduğunun farkın-

da değildi. Yine farkında değildi ki, «Değişen dünya koşulları altında, Türkiye bugün yerinde sayan değil, yıldan yıla daha da gerileyen ülkelerden biri haline gelmekteydi.»[1] Yasaya saygı diye bir şey bellemişti, ondan öte bir şey düşünemiyordu. Oysa, yasaların, çoğu zaman, bir azınlığın, egemen sınıfın çıkarı doğrultusunda kotarılmış bir buyruklar ve yasaklar belgesi olabileceğini aklının kenarından bile geçirmiyordu. Bilemiyordu ki:

Suç yoktur
İnsanlar olmasa
İnsanların aptal yasaları olmasa
Suç daha yoktur.

Dağlarca - (Hadi)

Bu genç, *büyük* bellediklerinde *hamiyet*, yani yurtseverlik arıyordu. Oysa, elli yıl öncesinin gazetecisi Mahmut Sadık'ın dediği gibi, hamiyetin yine halk içinde fakr-ü zaruretle geçinen, büyükler nazarında pek küçük görünen sınıfta bulunabileceğini anlamıyordu, anlamıyordu da *hamiyetli*, gayretli denilen tabakadan yükseklere, devletlilere, fahametlilere doğru çıkıldıkça hamiyetten eser kalmadığını göremiyordu.[2]

İngiliz politika adamı William Pitt, «Yasaların bittiği yerde zorbalık başlar,» demiş. Peki ama, yasaların başladığı yerde boy veren zorbalıklara ne demeli? Ya, yasaların getirdiği zorbalıklar, kimi zaman, götürdüklerinden daha baskın olmaz, olamaz mı? Çünkü, Montesquieu'den bu yana her-

[1] N. Nadi Eksik Olan, Cumhuriyet, 12.4.1970.
[2] Takvimden Yapraklar, s. 43, 1908.

kes bilir ki: «Bir şey yasadır diye doğru olmaz, doğru olduğu için yasa olmalıdır.»

Yasaların her zaman doğruyu yansıtmadıklarını, yansıtmaktan uzak olabileceklerini biliyoruz. İnsanlık tarihinde, Solon'lar, Lykurgos'lar gibi yasacılar, insanüstü birer varlık olarak gösterilir. Ama, bütün yasacılar onlar gibi erdemli kişiler midir? Son yirmi beş yılın Türk yasacılarını yakından tanımış olmak, hele okul sıralarında yan yana, dirsek dirseğe oturduğumuz arkadaşların sınıfsal ve kişisel çıkar yolunda gelişen politik hayat ve düşünce grafiklerini yakından izlemiş olmak, bu konuda kötümserliği seçme hakkını veriyor bize, hem de bol bol.

Bütün bunları hesaba katınca, yargıç, savcı ve polis gibi yasa uygulayıcılarının yasa saygısı, yasaları uygulama kaygısı yanında, göz önünden kaçırmamaları gereken bir şey var: İnsan hayatının değeri, yasalardan da üstün olan değeri.

İsviçreli romancı C. F. Ramuz, bu gerçeği *Kötü Ruhun Saltanatı* adlı romanında bakın nasıl dile getiriyor: Romanın isimsiz kahramanı olan köylüler, «Önce şöyle diyorlardı kendi kendilerine: Hayatımıza bile mal olsa, yasa dediğimiz şeye bağlı kalmalıyız. Şimdiyse şöyle diyorlar: Hayat belki de yasadan daha değerli bir şeydir.»

Bir polis, ne denli güçlü bir görev duygusuna sahip olursa olsun, insan hayatına yasadan daha çok, hiç değilse yasa kadar, değer vermedikçe hiç bir davranışında doğru, haklı ve dürüst olamaz.

Mayıs 1970

DEMİR ÖKÇELİ DEMOKRASİYE DOĞRU

Türkiyemize demokrasi nasıl geldi, halkın tâ yüreğinden kopan, önüne geçilmez bir isteğin zoruyla mı? Hayır. Daha çok «tepeden inme» diyebileceğim bir seçimle. Bu seçim elbette, tek parti döneminin o sonucu öncelerden sağlama bağlanan seçimlerinden değildi. Ama, yine de tepeden inmeydi. Çünkü, birtakım kırgınlıklar, çekemezlikler, hınçlarla aynı partiden ayrılan, ama kafalarını birbirine çarpsanız kuru tıkırtıdan başka ses alamayacağınız bir avuç kodamanın, kinler, nefretler, düşmanlıklarla besleyip, yukarıdan yönettikleri bir seçimdi. Böylece, değişmez sanılan bir iktidarın değişmesine yol açan, açabilen bir silâh oluverdi seçim. Öylesine güçlü bir silâh ki, halkoyunu aldatmacalar, yalan dolanlarla en iyi besleyenlere, seçim listelerindeki odunları bile seçtirecek nitelikteydi. Kısacası, oy, bizde demokrasinin en önemli, hattâ tek önemli öğesi sayılır oldu ve olmakta. O kadar ki, «sandık» tan çıkmış olmak, iktidardakilerde, halktan kolayca kopup, kendi çıkarı doğrultusunda her istediğini yapabilme kuruntuları yaratabilmektedir.

Oysa seçim, demokrasinin, çok önemli olmakla birlikte, en tehlikeli bir kurumudur. Çünkü, ger-

çek demokrasi, karşıt değerlerin halk önünde karşılaşıp boy ölçüştüğü bir denge ortamıdır. Öyle bir ortam ki orada gerçek değerlerin sahteleri bir yana itmesi ve yönetimin, çağın koşullarına göre, en yetkili ellere geçmesi gerekir. Bu da, halkoyunun iyiyi kötüden ayırt edebilecek ölçüde yetişmiş, bilinçlenmiş olmasına bağlıdır. Gereğince aydınlanmamış bir halkoyu, kendinden kolayca kopabilen şarlatanları başa getirebilir.

On beş yılı aşkın demokrasi denememizde, kamuoyu görülmemiş bir değer alaborası içine itilmiştir. Menderes döneminden bu yana, gereğince uyanıp bilinçlenmemiş, daha doğrusu bilinçlenmesi engellenmiş ve engellenmekte olan bir ortam içinde, sahte değerler gerçeklerini bir yana itmiş ve itmektedir. Bugün, halkın gözünde saygınlık, bırakın kafa değerini, olumlu ve yaratıcı her çeşit çaba değeriyle ölçülemez olmuştur. Saygın kişi diye, kaynağı çoğu kez karanlık ve yasa dışı yollardan geçen para pul, mal mülk değerleriyle toplumda belli bir yaşama düzeyine ulaşmış kişilere deniyor. Böylesi bir ortam, kişisel değerden ve her türlü erdemden yoksun, bir sürü insanın, halkın kaderi üzerinde söz sahibi olmasına yol açmıştır. Bunlar, çoğu kez, devlet eliyle zengin olmuş, La Bruyère'in deyimiyle, kasalarında paraların kabardığını göre göre, kendilerinde devlet yönetme sanatına elverişli eşsiz bir kafa olduğuna inanmış insancıklardır.

o

Rousseau, daha 1762'lerde, İngiliz halkına şöyle sesleniyordu: «İngiliz halkı kendini özgür sanıyorsa aldanıyor, hem de pek çok: O, ancak parlâ-

mento üyelerini seçerken özgürdür: Bu üyeler seçilir seçilmez, İngiliz halkı köle olur, bir hiç derekesine düşer. Kısa süren özgürlük anında, özgürlüğünü o kadar kötüye kullanır ki, onu yitirmeyi hak eder.»

Seçim kurumuna en büyük önemi veren Rousseau'nun kaygısı da, tıpkı Condorcet'ninki gibi, birtakım şarlatanların halkı kandırıp başa geçmesi, sonra da halktan kopup demokrasiyi zorbalığa dönüştürmesiydi. Onlara göre, demokrasinin gerçekleşmesi halkın aydınlanmasına bağlanıyordu. Halk aydınlanmış olursa ve temsilcilerini bilinçle seçerse, demokrasi de rayına oturmuş olurdu. Bu görüş, demokrasiyi parlâmenter kurumlara ve biçimlere sıkı sıkıya bağlıyordu. Onlara göre ideal demokrasi, çağın koşulları içinde tam bir aydınlığa varmış halk isteminin gerçek temsilcilerini bulmasıyle gerçekleşebilirdi ancak.

Oysa bugün bütün dünyada, özellikle endüstri bakımından ileri kapitalist memleketlerde, Rousseau'nun seçimde gördüğü sakınca, bir başka plânda kendini göstermektedir. Şöyle ki, bu ülkelerde, bütün demokratik kurumların, hilesiz seçimleri, normal parlâmentoları ve partileriyle ayakta durmalarına karşın, demokrasinin kendisi bir gölge durumuna düşmektedir. André Gorz, *Le socialisme difficile* (Paris 1967) adlı eserinde bu durumu aşağı yukarı şöyle açıklıyor: Bütün dünyada temsilî demokrasi derin bir bunalım geçirmektedir. Bizler demokrasiyi uzun süre parlamenter kurumlarıyle öylesine bir tutmaya alışmışız ki, ancak bu kurumlar ortadan kalktığı, ya da bütün bütün bir süs durumuna düştüğü gün demokrasi bize çöküyor görünmektedir. Gerçekte, gözle görünür belir-

tilerini bugün görebildiğimiz değişmeler, uzun zamandan beri hazırlanmaktaydı. Parlamentarizmin yıkıntıları üzerine yerleşmiş olan yeni bir güç, kendini temsil edecek adamları bulmadan önce de yerli yerindeydi... Bu gücü niteleyen şey: 1. Karar gücünün, bir oligarşi elinde toplanmasıdır. Genel olarak bu oligarşi ağır basan ekonomik gruplara bağlıdır. 2. Dolayısıyle, millet meclisleri, geleneksel politik partiler, işçi ve köylü örgütleri, belediyeler, büyük kararları alan ve onları uygulayan merkez organları üzerinde etki yapamamaktadırlar. 3. Politik partiler yalnız seçim ve parlamenter plânda, yani ana sorunlara yönelme bakımından kollektif bir sistem yaratma, bu sistemi temsil etme ve uygulama olanağı olmayan bir plânda kalmışlardır. Avrupa ve Amerika'da artık, demokratik yoldan hazırlanmış bir toplum ve genel yarar kavramını bir yana bırakmamış memleket kalmamıştır. Bütün bu memleketlerde önemli kararlar, halktan gizli olarak, uzman komitelerince alınmakta ve parlamento tartışmaları önemsiz birer tören derekesine inmektedir.. İleri kapitalist memleketlerde, ekonomik, malî ve teknik merkezleşme az sayıda kapitalist kümelerin eline geçmiştir. Bütün toplum için önemli kararları bu gruplar, demokratik denetimden uzak olarak almaktadır. Bu ülkelerde, devletin görevi, bu büyük ekonomik ve malî kümelerin yararlarını genel yararla uzlaştırmaktır. Daha doğrusu, genel yararı, bu kümelerin, yani sermayenin çıkarı ve mantığı ile uzlaştırmaktır.

Endüstrice gelişmemiş olmakla birlikte, bugün Türkiye'de demokrasinin aldığı yön André Gorz'un çizdiği tabloya uyuyor oldukça. Ekonomi-

si büyük bir kapitalist devletin yardımına ve akıl hocalığına dayandığı sürece Türkiye için bu durum kaçınılmaz görünüyor. Bizde de demokratik kurumlar - ağır aksak da olsa - işler görünüyor; seçimlere - hiç değilse sandık başında - hile karışmıyor, meclisler belli zamanlarda toplanıp kararlar alıyorsa da, aslında bu kararları bir azınlık önceden vermiş oluyor. Bu azınlık, bir yandan çeşitli sermaye temsilcileri, öte yandan, doğrudan doğruya hükümete bağlı ve çoğu kez sermaye çevrelerinden gelen görevliler yer almaktadır. İlhan Selçuk, bir yazısında bu gerçeği daha açık bir biçimde dile getiriyor: «Elinde büyük para yetkisi bulunan bazı kurumlar vardır ki, Türkiye oralardan yönetiliyor: Bankalar, sigortalar, ticaret odaları, büyük kumpanyalar ve çeşitli kurumlar.» (Cumhuriyet, *S. S. K. Görevi*, 10.9.1967).

Türkiye, Menderes'ten bu yana sermaye güçlerinin buyruğu altında Amerikan tipi «demir ökçeli» bir demokrasiye doğru sürüklenmekte ve yine Amerikan tipi ilerleme ve bolluk anlayışı içine itilmektedir. Bu anlayışa göre, seçimden seçime oyunu kullanan yurttaşa düşen, politikaya karışmadan, gelirinin yükselişi ölçüsünde hükümete gittikçe artan bir uysallıkla boyun eğmektir. Bu anlayışın düsturu: «Yemene bak, dilini tut»tur.

Yurttaşlarma dünya öçlüsünde oldukça yüksek bir yaşama düzeyi sağlayan, buna karşılık onların düşünce ve eleştiri özgürlüklerini ortadan kaldıran Amerika'ya özenen Türk politikacıları bunu Türkiye'de uygulamak istemektedirler. Onlara göre, yurttaşların nicelik bakımından kalkınması, iktidara gittikçe artan bir uysallıkla ve topluca boyun eğmesine bağlıdır. «Yemene bak, dilini tut»

politikasının Amerika'da bütün bir halk ölçüsünde işlemesine karşılık, Türkiye'de ancak küçük (altı yüz bini aşmayan) bir azınlık ölçüsünde gerçekleşebilmektedir. Nüfusunun çoğunluğu köylü olan ve dünya ulusları içinde yıllık gelir bakımından en düşük bir düzeyde bulunan Türkiye'de yiyip içmeden de susması gereken bu yoksul ve yarı aç halk oluyor. Bu ara, yiyip içip susması istenen ve aslında, yiyip içip susan bir azınlığa bir başka ödev daha düşmektedir ki, o da, bu kurt kuzu oyununu görüp dile getirenleri susturmaktır. Komünizmle mücadele derneklerinden tâ tedbirler kanununa kadar bütün çabalar bu yolda harcanmaktadır.

Kısacası, bütün Türkiye'de garip bir oyun oynanıyor, Proudhon'un deyimiyle, parayı baş tacı eden bir politika, bir gölge oyunu.

Ekim 1967

SOKAKTAKİ ADAM

Ne demek «sokaktaki» adam? Demokrasilerde, sıradan her yurttaş, sizin benim gibi, yurdun yönetiminde, sadece seçim günleri oyunu kullanarak politik eğilimini dile getirebilen, getirmekten başka bir şey yapamayan, günlük yaşam dertleri içinde sürüklenip giden, çaresiz, zavallı bir adam. Sokak adamı olmanın onuru, karınca kaderince, bir seçim oyu ile değerlenip, o oyla birlikte, bir dahaki seçime kadar suspus olup, başa getirdiklerinin iyi ya da kötü niyetlerini uzaktan yakından izleye izleye, yurdun kaderi - ki kendi kaderinden başka bir şey değildir - üzerinde kesin bir yargıya varabilme (vardırılırsa eğer) yetisinde, yetkisindedir sadece ve sadece.

Sokaktaki adam, totaliter rejimlerde ise bir hiç, baştakilerin buyruğunda bir oyuncaktır. Canı malı, gelmişi geleceği, esenliği güvenliği ile onların elindedir. Zart zurtlara boyun eğmek zorundadır. Hele bir sesini yükseltmeye, başını kaldırmaya yeltensin, balyoz iner kafasına, iflâhı kesilir.

Sokaktaki adamın karşıtı, iktidardaki adamdır. Sermaye güçlerinin, yardakçılarının omuz omuza, kafa kafaya egemen oldukları toplumlarda iktidardaki adam, ister istemez sokaktaki adama

dönüşür günün birinde. Kaçınılmaz bir kaderdir bu.

Bir iki ay öncesinin, astığı astık, kestiği kestik bir sıkıyönetim kumandanının, iktidar adamlığından, sokaktaki adamlığa geçişinde, ünlü bir gazete muhabirinin sorduğu sorulara verdiği yanıtlar yurt ve insanlık açısından önemlinin önemlisi bir değer taşımaktadır.

12 Mart'la gelen sıkıyönetimin İstanbul'da tek söz sahibi kıldığı Orgeneral F. Türün, bugünkü emekli asker, kendi deyimiyle «sokaktaki adam» olarak, bütün alçak gönüllülükle, solcu aydınlara yapılan işkenceler konusunda, görev kurbanı bir insan edasiyle, kuzu kuzu birtakım itiraflarda bulunuyor. Bulunduğu yüksek makamda, kendi isteğini, istemini aşan - bugün korkunçluğu ortaya çıkmış olan - işkence eylemlerinden sorumlu olmadığını, kendini temize çıkarma çabaları içinde ileri sürmektedir.

Sıkıyönetimin ilk günlerinde, haksız birtakım tutuklamalar dolayısıyle, kendini uyarmaya çalışan avukatlara karşı takındığı - belki ilk günlerin kuşkulu, ihbarlı havasında aklı mantığı hiçe sayan, sayması gereken havasına kapıldığı için takındığı - tavır, sokaktaki adam psikolojisine taban tabana aykırı düşen bir tavırdır.

Şimdi bu paşa bir emekli olarak, bütün o sert çıkışlarını unutarak, unutmak gereğini duyarak temize çıkarmak istiyor kendini, «sokak adam»lığından başka hiç bir güvencesi kalmadığını hatırlayarak. «Ben bir sokak adamıyım, diyor, isteyen dava açabilir.»

Ne demektir bu? İktidardaki adama, iktidardakinin adamına dava açılamaz. Değil mi? Ne ya-

zık ki, öyle. Bugüne kadar Türkiye'de bu düşünüş bir gerçek olarak ağır basmıştır.

Bilmem hatırlar mısınız, bir ara, gazetelere yollanan sıkıyönetim buyruklarında, işkencenin sözünü etmenin bile ağır cezalara yol açacağı bildirilmişti. Ne demekti bu? İşkence yapılıyordu, ama sözü edilmeyecekti.

Ama, bugün emekli paşa, gazetecinin soruları karşısında, artık herkeslerin bildiği gerçekleri gizleyemeyeceğini anlayarak, «İşkence olarak dün ne yapıldıysa bugün de o yapılmıştır,» diyor ve kendini temize çıkarmak için bula bula böylesi gülünç bir savunma yolu buluyor.

Peki, dün işkence olarak neler yapılmıştır? Tek parti döneminin ünlü birinci şube müdürü A. Demir'in uyguladığı o tüyler ürpertici tabutluk işkenceleri düzeyinde kalmış olmak, kısa bir zaman öncesinin sınırsız yetkilisi için bir «özür» sayılabilir mi? Kaldı ki, 12 Mart sonrasının işkence yöntemleri, göz bağlı, prangalı, zincirli, elektrikli coplu işlemleri, A. Demir'in hayal gücünü aşan bir nitelik kazanmıştır. Bu bakımdan, «İşkence olarak dün ne yapıldıysa bugün de o yapılmıştır,» sözü, gerçeğe uymayan, gerçeği çarpıtan bir söz olmaktan öteye geçememektedir. Türkiye Komünist Partisini (!) kurmakla suçlanıp Emniyet Birinci Şube'de gece gündüz kuru bir iskemle üzerinde geçirdiğim on üç gün ve Maltepe Askerî Tutukevi'nde, üç ayrı koğuşta yaşadığım dört ay süren tutukluluğumda, eylemci, anarşist, hattâ eşkıya diye nitelenen gençlerin uğradıkları işkencelerin elle tutulur, gözel görülür izleriyle karşılaştım. Tutuklanmadan önce Selimiye Kışlası'nda geçirdiğim iki gecelik bir sürede, uzaktan izlediğim

bir iki gencin, Maltepe Tutukevi'nde, iki ay boyunca, parça parça olmuş tabanları üzerinde yürüyemez halde olduklarını gözlerimle gördüm. Hele, şimdi adını anımsamadığım bir genç vardı. Erkeklik organlarına uygulanan elektrik akımı sonunda erkekliğini yitirmişti. Uğradığı bu insanlık dışı işkenceyi, mahkemede dile getirmesine meydan verilmemişti. Hukuk devleti olmakla övündüğümüz bir memlekette, bu genç sesini yukarılara duyurmak olanağından yoksundu. Şimdi ne oldu bu genç, Türkiye'nin, Türk insanının esenliğinden başka hiç bir kaygısı olmayan bu genç ne oldu, bilmiyorum. Bildiğim bir şey varsa, o da, sağcı çevrelerin etkisi altında koşullanmış bir sorgu mekanizmasının, bençlere karşı kıaysıya ezici bir tutumla yüklenmiş olduklarıdır.

İki ay öncesinin yetkili adamı, bugün sokaktaki adam olarak konuşan F. Türün, işkence iddialarını, eylemcilerin bir savunma aracı olarak ileri sürdüklerini söylüyor.

«Sizi şerefimle temin etmek isterim ki, cop sokulduğuna, ırza geçilmiş olduğuna maddeten imkân ve ihtimal vermiyorum, düşünemiyorum ve bilmiyorum,» diyor. Oysa, o günlerin tek yetkilisi olan F. Türün, Sirkeci'deki Emniyet Müdürlüğü'ne bir defa gittiğini itiraf ediyor. İşkence söylentilerinin alabildiğine yoğunlaştığı bir dönemde, iş başında bulunan ve bütün yetkileri kendinde toplayan bir görevlinin, soruşturmaları ikinci, üçüncü, dördüncü kademedeki insanlara bırakıp, onların doğru yanlış raporlarıyle kesin kanılara varması, varmak istemesi ne korkunç bir şey değil mi?

İşkence söylentilerinin almış yürümüş olduğu günlerde, bir numaralı yetkili olan bir kimsenin,

lütfedip, kumanda koltuğundan, arada sırada şöyle bir inerek işkencelerin yoğun olduğu ileri sürülen yerlere gitmesi, olup bitenleri gözleriyle görmesi gerekmez miydi, dersiniz? Eskiden, dediklerine göre, padişahlar, arada bir tebdil gezer, çarşı pazar dolaşır, kahvelere girer, halkın arasına karışır, buyruğundaki görevlilerin yaptığı icraatı öğrenmek isterlermiş. Günümüzün halktan kopmuş yöneticileri, binde bir olsun, böyle bir meraka kapılıp, olup bitenleri gözleriyle görüp, kulaklarıyle işitmeye yanaşmıyorlar. Yanaşmadılar da.

Bunun tipik bir örneğini, sıkıyönetim günlerinin Devlet Bakanı Bay Satır verdi. Evet, Bay Satır, bize tipik bir örnek verdi. Kendisine yansıtılan bir işkence olayını, büyük ölçüde küçümseyerek, soyut ve uzak bir ilgiyle, üç kişilik bir doktor heyetine havale ediyor. Kendine sunulan rapora dayanarak, ortada yakından uzaktan işkenceyle ilgili hiç bir belirti olmadığını ileri sürüyor. İnsaf ölçüleri içinde düşünelim bu tutumu. Kimdi işkence gördüğünü ileri süren yurttaş? Numan Esin, bomba olayları davasında, «Bana işkence ettiler,» diyordu. Yakınları, durumu yukarılara yansıtmışlardı. N. Esin'in işkence gördüğü bir gerçekti.

Şimdi soruyorum size, Bay Satır neden zahmet edip, büyük yetki sahibi bir adam olarak o heyette hazır bulunmaya yanaşmadı? Bu davanın avukatı Gülçin Çaylıgil mahkemede: «Müvekkilim Numan Esin'e işkence yapıldığının tanığıyım. Üç tabip işkence yok derken, ben onun parçalanmış ayaklarını gördüm,» diyor. Bay Satır, neden, tarafsız bir tanık olarak bu muayenede hazır bulunmayı düşünmemiştir? Diyeceksiniz ki, bir Devlet Bakanının işi değildir bu. Her işkence iddiasını

yakından izlemeye kalkmak kolay şey mi? Ortada, resmen görevlendirilmiş yetkili bir tabip heyeti varken, bir Devlet Bakanının muayenede hazır bulunmak istemesi demek, o heyete karşı güvensizlik beslediğini belirtmesi demektir, ki kimsenin buna hakkı yoktur. Burası doğru. Bir Latin atasözü, «Bekçileri kim beklesin,» der. Bir Devlet Bakanı, yetkili bir tabip heyetini denetledi diyelim. Peki, o Bakanı kim denetelyecek? Böylesi bir denetlemenin ucu, denetleyicinin de denetlenmesine kadar uzar ki, bunun sonu gelmez. Ama, burada, bu işkence olayının incelenmesinde, herhangi âdi bir olayın sınırlarını aşan, Türk hukuk devletinin onuru ile yakından ilgili bir ölüm kalım sorunu var. Hippokrates'in yeminine sırt çeviren, çevirmek zorunda kalan kimselerin karşısında, sağduyunun, insan severliğin bir savunucusu olmak, bir devlet adamının başılca görevi olmamalı mı?

Neyse, bırakalım bunları. Bugün Bay Türün de, Bay Satır da birer «sokak adamı» olmuşlardır. Özellikle Bay Türün, gazeteciyle yaptığı dört beş saatlik konuşmasında, geçmişteki sakat tutumunun vicdanında sızılar bıraktığını saklamıyor. Bu da, Türkiye'nin yöneticileri bakımından ilerisi için ibret verici bir ders olmalıdır.

Görülüyor ki, iktidardaki adamlar, ancak sokak adamı oldukları zaman, geçmişteki eylemlerine insafa yaklaşan bir tutumla bakıp, yanılgılarını değerlendirebiliyorlar. Ama, asıl sorun, iktidardayken insanın, sokak adamlığı psikolojisini yüreğinin derinlerinde ve kafasının tâ içinde duyup yaşatabilmesindedir.

Mart 1974

DÜNDEN BUGÜNE

Babam başta olmak üzere, ömürlerinin büyük bölüğünü devlet görevlerinde geçirmiş, babam yaşındaki tanıdıkların çoğundan aldığım öğüt şu olmuştu hep: «Aman evlâdım, memur olma da ne olursan ol!»

Otuz yıl Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kaymakam olarak devlet görevinde çalışan babamı ve ahbaplarını bu kesin yargıya götüren etkenler neler olabilirdi? Günümüzde örneklerini gördüğümüz, görevlerine bağlı dürüst kaymakamların, memurların başına gelenler, onların da başına gelmişti. Her gittiği yerde, ezilen insanların hakkını koruyayım derken, ağaları, beyleri düşman etmişti kendine babam. Otuz yıllık kaymakamlığında, iki kez işten el çektirilmiş, dört kez de istifa ederek, her çeşidinden haksızlığa kafa tutmuştu. Yanılmıyorsam, ikinci sınıf kaymakamlığa iki kez terfi ettirilmiş, sağa sola başvurduysa da, hakkını alamamıştı. Egemen çevrelerin adamı mutasarrıflardan, valilerden yakınıp dururdu. Ne istiyordu bu adamlar babamdan ve babam gibi namuslu insanlardan? Kendileri gibi, halkın değil, iktidarın, egemen sınıfın adamı olmasını.

Neydi, egemen sınıfın adamı olmak? Halkın gerçek anlamıyla söz sahibi olmadığı toplumlarda - ki, henüz bunun tersi bir toplum yok dünya yüzünde - güçlüden, yani paralı pulludan, hanlı hamamlıdan yana olmak; güçsüze, yani parasız pulsuza, hansız hamamsıza karşı olmaktı. Devlet gücünü elinde tutan sınıfa, yani halkı sömürüp, kanını canını harcama yetkisine sahip sınıfa katılmanın yolu, dün olduğu gibi, bugün de yaranmalardan, dalkavukluklardan geçmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünde, değersiz padişahların dört bir yanını saran, aynı ölçüde değersiz kimselerin türlü dalkavukulklarla söz sahibi olmalarının büyük payı vardı. Sarayda ve saraya bağlı çevrelerde, yükselmenin başlıca yollarından biri dalkavukluktu, çirkinde güzel, namussuzda namus, hırsızda erdem kuruntuları yaratan dalkavukluk.

Ahmet İhsan, *Matbuat Hatıralarım* adlı eserinde (1930, s. 118) şöyle bir olay anlatır: «... sarayın gediklilerinden, alaydan yetişme Hasan Bey adında bir cerrah vardı; Abdülhamit'in bir çıbanını ağzıyle emerek temizlediği için maaşa geçirilmişti.»

Zaman zaman, iğrenerek hatırladığım bu olay, demokrasi öncesinden günümüze kadar uzanan yüz yıllık politika ve memurluk hayatımızın türlü dönemlerinde sık sık rastladığımız dalkavukluk, parsacılık, kulluk, kölelik örneklerinden biridir sadece. Ali Suavi'nin kafasını odunla parçaladığı için çavuşluktan paşalığa yükseltilen Yedisekiz Hasan Paşa'dan tutun da, tâ değerli yazar Sabahattin Ali'nin o güzelim başını taşla ezdirterek, bi-

linmez hangi nimetlere konan tek parti döneminin perde arkası kodaman memur uşaklarına kadar, yüzlerce aşağılık örneklerini sayabiliriz bir çırpıda.

Osmanlı yönetiminde, özellikle bu yönetimin son döneminde, devlet görevi bir çeşit uşaklıktı, varlık nedenini padişaha ve padişahın yakın çevresine yaranmakta bulan bir uşaklık.

Fransız yazarı Jean Schlumberger *Jalons* (1945) adlı kitabında, bir Avrupalı gözüyle bu gerçeği, tanıklık ettiği bir olayla dile getiriyor. Kitaptaki *Karşılıklı Disiplin* adlı yazısında şöyle bir olay anlatıyor: «Abdülhamit zamanındaydı: İstanbul'dan geçen yabancıları ağırlamak için, padişah onları, bir cuma sabahı, sigaralarını tellendirip, gül reçeli yedikten sonra, cami dönüşü, bir pencereden kendini seyretmeye çağırmıştı. Tuhaf bir törendi bu: Batı anlamında hiç bir gösterişi yoktu. Herkesin, süresi hesaplanmış dekoratik bir rol oynadığı, kılı kırk yararcasına düzenli hareketleri yoktu burada. Padişah, bir çeşit paytonla dönüyordu saraya. Yanılmıyorsam (ki yanılıyor), paytonu kendisi kullanıyor, oldukça da hızlı sürüyordu. Pek dikkat etmedim doğrusu. Daha çok, arabanın ardında olup bitenlere kaptırmıştım kendimi: Darmadağın halde, çoğu yaşlı başlı, kimisi göbekli, bir sürü kodaman memur, arabanın arkasından hababam ha koşuyordu, sanki geri kalırlarsa, gözden düşeceklermiş gibi.. O zaman daha çok gençtim. Bu olay adamakıllı yer etmiş kafamda: İlk kez, gözlerim, geleneklerimize yabancı bir dünyaya açılıyordu; yurttaşlardan değil, yasaları ve hakları olmayan uyruklardan kurulu bir dünyaya. Efendinin halka karşı hiç bir ödevle bağlı olmadığı bir dünya; baştakilerin yüce gücünü, gönlünün

gelgeç heveslerine göre göstermekten hoşlandığı bir dünyaydı bu.»

o

Memur, emir almış kimse; devlet hizmetinde maaş veya ücretle çalışan kimse, diye tanımlanıyor sözlüklerde. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde ayrıca şöyle bir kayıt daha var: «... daha çok kafasıyle çalışan görevli.» Buna, yani «kafasıyle çalışan» sözüne, bir de «onuruyle ve vicdanıyle» çalışan sözünü eklemek gerekir. Çünkü, buyruk alan kimsenin, aldığı buyruğun arkasında, yurdunun, mesleğinin ve hele onuruyle vicdanının ortak yararını düşünmesi gerekir. Bir görevli, aldığı bir buyruğu yerine getirirken, bu ortak yararı hesaba katmazsa, insanlık onurunu çiğnemiş ve bir köpek derekesine düşmüş olur.

İngilizler, memur kavramını, genel olarak, *civil servant* sözüyle karşılarlar. *Servant* hizmetçi anlamına geldiğine göre, *civil servant*, halkın hizmetçisi, yani halkın hizmetinde çalışan görevli demek oluyor.

Osmanlı İmaparatorluğu'ndaysa, memur, yani devlet görevlisi, halkın değil, padişahın hizmetinde çalışan kimseydi. Halk ile devleti birbirinden ayırmayan Batı'nın tersine, bizde, devlet, halktan ayrı, halkın üstünde, çoğu zaman halktan kopmuş padişahların temsil ettiği bir varlıktı. Bu dönemdeki *görevli* kavramının tipik örneğini, Abdülmecit ve Abdülaziz zamanında beş kez sadrazamlık yapmış ünlü Âli Paşa'da görüyoruz. *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde *Şark Meselesi* (1867) başlıklı yazıyla bu sorunun içyüzünü halka açıklayan Namık Kemal'in yazarlık hakkının elinden alınması dolayı-

sıyle düşüncesi sorulan Âli Paşa, şu ibretlik karşılığı veriyor: «Devletin zaafını millete söylemeyi bir vatanperverlik eseri bulmam.»

Devletin güçsüzlüğünü halka açıklamayı yurtseverliğe aykırı bulan bir başbakan düşünebiliyor musunuz? Ne talihsiz bir ülkedir şu bizim Türkiyemiz, şu Viyana kapılarına kadar dayanmışlığıyle övünülüp, halkının, köylüsünün hayatı hiçe sayılmış ve sayılmakta olan, bin bir dalavereyle başına geçip küpünü doldurmaktan başka şey düşünmeyen çıkarcıların yönetmeye heveslendiği zavallı Türkiyemiz! Kimdi bu Âli Paşamız? Kimin adamıydı, kimin sözcülüğünü yapıyordu diye merak mı ediyorsunuz? Alın okuyun Cevdet Paşa'nın *Tezakir*'lerini: «... evvelki hariciye nezaretinde az vakit zarfında büyük işler görmüş iken bu kerre bil-istiklâl sadrazam olduğu halde o kadar büyük işlere muvaffak olamadı. O dahi âli binalar yapmak, irat ve akar edinmek hevesine düştü ve daha sonraları oğlu Ali Galip Paşa'yı padişaha damat etmek için kadınlara ve harem ağalarına müdahane eder oldu.»

Osmanlı İmparatorluğu'nda, halkın yararını ön planda tutan, halkın ve hakkın sözcüsü görevliler yok muydu? Vardı tabiî. İşte size, Murat IV zamanının Koçi Bey'i. Yavuzlara, Kanuni'lere 26 yıl kafa tuta tuta şeyhülislâmlık yapmış Zembilli Ali Efendi örnekleri. Ne var ki, bu örnekler Yavuz gibi, Kanuni gibi, Murat IV gibi hak tanır, seciyeli, doğrunun hakkını veren padişahlar zamanında görülebilirdi ancak. Abdülhamit gibi korkak, zavallı padişahlar döneminde, devlet görevlileri ancak yaranmalar, curnaller, dalkavukluklarla tutunabiliyorlardı ayakta.

Louis XIV: «Beni biri övüp göklere çıkardı mı, kuşkulanırım ondan,» demiş. Neden mi? Övgünün değil, kimi zaman yerginin, ama haklı yerginin, insana daha yararlı olduğunu bildiğinden.

Devlet gücünü elinde tutan namuslu bir politika adamının, muhalefete sırt çevirmek değil, onu ciddiye almak başlıca görevi olmalıdır. Övgülere boğulan bir devlet adamının kaderi, eninde sonunda aldatılmaktır çünkü. Fransız yazarlarından François Andrieux, Tribunat'ya başkan olunca, Tribunat'nın ufak tefek diretmelerine sinirlenen Napolyon'a, «İnsan, asıl diretene dayanmalı,» diyerek bu gerçeği dile getirmiş. Devlet yönetimini elinde tutanlar, övgülerden çok, haklı eleştirilere kulak vererek doğru yolu bulabilirler. Tek parti döneminin Meclis üyeleri için kullanılan «salla başı, al maaşı» tekerlemesi, ne yazık ki, bugün için de geçerli. Menderes'in «odun»lu, Demirel'in de «sandık»lı demokrasisi, Osmanlılıktan miras kalan uyarcı geleneği sürdürmekten öteye gidemedi, gitmedi de. Bu kez, yüksek devlet görevi, sandıktan çıkanların yararını gözeten ve yaranmayı yükselme aracı olarak kullananların elinde, bir çeşit çiftlik ağalığı durumunà düştü. Yaranma edebiyatının yarattığı «Venüs enlamlı Menderes», «İstanbul'un son fatihi Demirel» gibi inciler bu dönemin buluşlarıdır. Emir kulu savcılar, partici ve uşak ruhlu valiler, öğrenci düşmanı toplum polisleri de bu dönemin eseri.

o

Oy avcılığına dayanan demokrasinin, tıpkı padişahlık döneminde olduğu gibi, devlet görevlisinin insanlığından, onurundan çok şeyler söküp al-

dığında kimsenin kuşkusu yoktur. Ama bu, ayrıksız bir kural değildir. Zaten, bu ayrıklardır Türkiye'nin onurunu kurtaran ve onu ayakta tutan.

Bunun büyük ve yüreklere su serpen soylu bir örneğini mayıs başlarında, yüksek yargı temsilcileri verdi. Devletin yurttaşa güven verecek biçimde yönetilmediğinden şikâyetçi olarak sokaklara dökülen yüksek yargıçlar, yürütme organını protesto ettiler. Bunu, bir ay sonra, Türkiye Kamu Personeli Sendikası Konfederasyonu'nca tertiplenen Büyük Direniş Toplantısı izledi. Devlet görevlisi demek olan kamu personeli, yukarıdan gelen haksız işlemlere karşı ilk kez sessiz yoldan sesini duyuruyordu.

Bu olaylar, Türkiye'de birçok şeyin değişmekte olduğunu göstermektedir. Bugün artık, namuslu kamu görevlileri, gelgeç iktidarların değil, yasanın ve doğrudan doğruya halkın koruyucusu olduklarının bilincine varmışlardır. Padişahın paytonu arkasından köpekler gibi koşuşan çıkarcı devletliler dönemi tarihe karışıyor, eninde sonunda karışacak da.

Kasım 1969

KAFA ÖZGÜRLÜĞÜ - KAFA KÖLELİĞİ

Dünya edebiyatında, İspanyol yazarı Lope de Vega'nın (1562-1635), *Yeni Dünyanın Bulunuşu* adlı oyunu ölçüsünde bir uyarcılık örneği bilmem var mı? Burada uyarcılığı, bir inancın, özellikle, egemen sınıflarca tutan *resmî* bir inancın ölesiye savunuculuğu anlamına alıyorum. Oyunun konusu Haiti'de Guanahami adasında geçer. Kristof Kolomb Amerika kıyılarına ayak basar basmaz: «Ey ulu Tanrı! Bugüne kadar Hıristiyan dininin girmediği, puta taparlığın kirlettiği bu yere, izin ver de dinimizi yerleştireyim,» diyerek toprağa koca bir put diker. Papaz Buyl'e göre: «Bu kutsal bitki, bu mutlu kıyıda boy atacaktır». Yerliler ürke ürke puta doğru ilerlerler. Tam onu çıkarıp atmak üzereyken, bir silâh patlar. Hepsi korku içinde kendilerini yere atarlar. Put mucize yaratmıştır. Yerliler, güçlü bir Tanrının belirtisi karşısında Hıristiyanlığı kabul ederler. Kolomb, yerine kardeşini bırakarak İspanya'ya doğru yola çıkar. Uçsuz bucaksız denizlerin ötesindeki bu vahşî boğalara boyunduruğunu uzatmasını yüce kralından dileyecektir.

Putun yarattığı mucize karşısında dize gelen yerlilere papaz Buyl büyük bir âyin hazırlar. O

sırada, yerli kılığına bürünen Şeytan, kabile başkanlarına İspanyolların buralara iyi niyetle gelmediklerini, paralarını alıp kendilerini köle yapacaklarını anlatır. Kabile başkanları halkı ayaklandırırlar. Burada oyunun en ilginç ve mizansen bakımından en özgün sahnesi başlar: Bir tül perde kalkar. Mumlarla aydınlanmış bir sunak görünür. Kocaman bir put bütün heybetiyle ortada durmaktadır. Bir idol heykelinin içinden altı şeytan çıkmakta ve sunağın iki yanma devrilmektedirler. Yerliler putu sökmek için saldırıya geçerler. İspanyollarla çetin bir çarpışma başlar. Bu ara, derinden derine duyulan nefis bir müzik yavaş yavaş sahneyi kaplar. Devrilen putun dibinden bir ışık parıldar ve yeni bir put aynı yerde bir mucize gibi yükselmeye başlar. Mucizeli put, yerlilerin şaşkın bakışları önünde yavaş yavaş büyür, büyür, büyür... O zaman, yerliler başkanlarıyle birlikte dize gelirler ve böylece Hıristiyanlık egemen olur.

Vega, Hıristiyan dinine (bu başka bir din de olabilirdi) ne denli körü körüne inanmış ve bu uğurda aklını, sağduyusunu ne denli hiçe saymış olmalı ki, kırıldığı yerde yeniden, hem de daha bir heybetle yükselen bir put sembolü ile (sahnede yapacağı büyük etkiye diyecek yok doğrusu), Amerika'ya ayak basan, gözleri para hırsıyle kararmış İspanyolların bunca vahşîliklerini unutturmaya çalışabiliyor ve hile ile, ikiyüzlülükle, kanla, ateşle kazanılmış bir üstünlükten Hıristiyanlık için bir onur payı çıkarabiliyor.

Vega'nm bu oyundaki tutumuna, bir çeşit kafa köleliği dememek elden gelmiyor. Aslına bakarsanız, Vega'nın Kolomb'u için en büyük güç paradır: «Para akıldır, güçtür, insanların en güzel da-

yanağıdır.» «Yoksul, ne kadar yüksek zekâlı olursa olsun, yüksek düşüncelere hiç bir zaman kendini vermemelidir. Çünkü, istediği kadar kanatlanıp havalanmak sevdasına düşsün, yoksulluk, ağır bir taş gibi, onu toprağa bağlı tutar.» Böyle bir Kolomb'la Yeni Dünya'nın kapılarına dayanmak, sonra da istilâ, fetih tutkusunu insanlık duygularına, çıkarsız, dinsel ve yüce amaçlara mal etmek, özgür düşünce açısından gülünç geliyor insana. Nasıl gelmesin ki, Vega'nın aşağı yukarı çağdaşı olan Montaigne (1533-1592), insanoğlunun bu büyük denizaşırı serüvenine bambaşka bir açıdan, sağduyu, insaf ve akıl açısından, kısaca özgür düşünce açısından bakabiliyor.

Dünyaya, yan tutmadan, özgürce bakmasını, sırasında kendini, ulusunu, bağlı olduğu Avrupa uygarlığını, hattâ Hıristiyanlığı bile eleştiren, bunu yaparken de akıldan, mantıktan ve sağduyudan ayrılmayan Montaigne, *Amerika'nın Bulunuşu*[1] adlı denemesinde bakın ne diyor:

«Deniz kıyısı boyunca altın aramaya çıkmış İspanyollar bereketli, güzel ve insanı bol bir ülkede karaya çıkıyorlar ve her yerde olduğu gibi, orada da yerlilere kendilerini övüyorlar: Barışsever insanlarmış; uzak yollaran gelmişlermiş; kendilerini dünyanın en büyüğü olan Kastilya kralı yollamış... Yerliler onun uyrukluğuna girmek isterlerse kendilerine pek iyi davranacaklarmış; onlardan yiyecek, bir de bazı ilâçlarda kullanmak üzere altın satın almak istiyorlarmış; ayrıca bir tek Tanrı inancını ve bizim dinimizin doğruluğunu bilmeleri

[1] Bk. DENEMELER: Montaigne. Çeviren: Sabahattin Eyuboğlu, Cem Yayınları, İst. 1970, s. 93-97.

gerekiyormuş, bu dine girmeleri de haklarında hayırlı olurmuş, yoksa işler sarpasararmış...»

Montaigne, istilâcıların niyetlerini böylece apaçık ortaya koyduktan sonra, gerçeği yansıtan kendi düşüncesini şöyle özetliyor: «Çok korkarım, ona (Yeni Dünya'ya) dokunmakla, çöküp yıkılışını hızlandırmış, inançlarımızı, bilim ve sanatlarımızı onlara pek pahalıya satmış olacağız. Bir çocuk dünyaydı bulduğumuz; öyleyken biz onu doğal değer ve gücümüzün üstünlüğü ile dizginimiz altına soktuk, ne doğruluğumuz, iyiliğimizle yetiştirdik, ne de ruh yüceliğimiz, cömertliğimizle kendimize bağladık.» Sonra Vega'yı şu sözlerle yalanlıyor: «Hiç bir zaman kazanç tutkusu, hiç bir zaman haksız sömürü insanları böylesi korkunç bir kinle birbirine düşürmemiş, bu kadar yürekler acısı kıyımlara yol açmamıştır.»

Özgür kafa ile belli bir inanışın kulluğuna adanan kafa arasındaki bu çelişki, son yıllarda Vietnam savaşı dolayısıyle kendini daha bir belirgin olarak gösterdi. Bu yüzyılın yetiştirdiği iki büyük insan, biri yaman bir romancı, biri de büyük bir filozof ve eylem adamı, Vietnam savaşını ayrı açılardan değerlendirdiler. Montaigne'in özgür düşünce çizgisinde yürüyen Bertrand Russell, bu savaşı, sömürgen bir ulusun, kendi halinde, çalışkan, mert, insan sayısı bakımından küçük ama kahramanlık bakımından büyük bir ulusa karşı giriştiği haksız, insanlık dışı, yüzkızartıcı, rezil bir davranış sayarken; *Gazap Üzümleri* ve *Bitmeyen Kavga* gibi eşsiz romanlarıyle ezilen, sömürülen insanların dramını dile getirmiş olan Steinbeck denli bir romancı bu savaşı haklı gösterip Amerikan hükümetini bu yolda yüreklendirmeye ve kamuoyu

nu düpedüz kandırmaya çalışmıştır. Toplum hayatındaki haksızlıklara, sömürülere karşı çıkmış ve bu çabasıyle Nobel Barış Armağanı'm kazanmış bir insanın bu tutumu gerçekten acıklıdır.

o

Kafa Özgürlüğü ve Biz

Kafa köleliğinin ardında, genellikle meddesel nedenler yatar. Midesiyle belli bir düşünce akımına, politik bir partiye bağlananlarda görülen kulluk eğilimi, kimi zaman bilim yuvalarına kadar etkisini göstermektedir. Üniversitelerimizde, nice öğretim görevlisinin, kör olası aşağılık çıkarlarıyle egemen sınıflara bağlandıklarına, gerçekleri tersyüz ederek gününü doldurmuş, yurda yüzde yüz zararlı, ama kendilerine yüzde yüz yararlı akımlara, sakat hükümet tedbirlerine bilimsel bir nitelik vermeye kalktıklarına tanıklık ediyoruz. Millet Meclisi'nde, bu yurdun yetiştirdiği en namuslu üniversite gençlerinin komando adı verilen, Amerikan parasıyle beslenip faşistlerce koşullandırılmış zavallılar tarafından güpegündüz öldürülmelerine göz yumulmasını; ölen öğrencilere «şehit değil, geberik» diyebilen milletvekillerinin bulunmasını, kafa köleliğinden başka neyle açıklayabiliriz. *Kripto* deyimini ortaya atıp, namuslu solcu yazarlara çatan ve bu yoldan Amerika'ya yardakçılık eden gazetecilere, *komparador* deyimini bozarak, Lenin'e komparador damgasını vuracak, hele AP iktidarında, Türkiye «Kendi yolunu ve dengeli rejimini bulmuştur... Düzen değişmesi Türkiye için hayırlı olmayabilir,» diyecek kadar gözünü öfke ve yanılgı bürümüş aydınlara bakıyorum da, ne diyeceğimi bilemiyorum.

Şimdi size, hukuk fakültesinde okutulan bir kitaptan söz edeceğim, bu çeşit kafa köleliğinin en belirgin bir örneği olarak. Kitabın adı: *Anonim Ortaklıklar.*

Kitap elime bir rastlantıyle geçti. Hukukta okuyan bir öğrencim, gerçekleri böylesine pervasızca değiştiren bir adamın dersinden sınava girmek istemiyordu. Kitabın en can alıcı sayfalarını okudum. Yazar, kitabın başında, anonim ortaklıkların belli başlı niteliklerini sayıyor. Ona göre, son ve en önemli niteliği şu: «Büyük teşebbüsleri gerçekleştirmekle beraber, gerçekte bu teşebbüslerin küçük tasarruf sahiplerine, emekçilere ait olmasını, elde edilen kazançtan sadece sınırlı bir sermaye grubunun değil, fakat (burada fakat kelimesi fazla. Birçok *büyük* yazarımız da bu yersizliğe kaçıyor.) çalışan kitlelerin de yararlanmasını sağlar. Bu son niteliği ile anonim ortaklıklar, kapitalist düzenin ileri sürülegelen bazı sakıncalarını da gidermiş olur.» (s. 2).

Yazar, bu sakıncaların nasıl giderildiğini açıklamadan önce, Marx'in Toplaşma Yasasını şöyle özetliyor: «Gerçekte, bir görüşe göre, (yani, Marx'a göre. Yazar, Marx'ın adını anmaktan çekiniyor, tıpkı ustası Fındıkoğlu gibi) sermaye emeğin istismarından doğar. Emeğin karşılığının tam verilmeyip, bir kısmının alıkonması sermayeyi teşekkül ettirir (doğurur diyemiyor). Başka bir deyimle, sermaye, emeğin kristalleşmiş şeklidir. Serbest rekabet düzeninde, küçük ve zayıf sermayeli teşebbüsler, büyük ve kuvvetli sermayeli teşebbüslerle rekabet edemezler ve sonunda yok olmaya mahkûmdurlar (mahkûm olurlar, demeliydi). Büyük teşebbüsler küçük teşebbüsleri rekabet

yoluyle yavaş yavaş yutar. Zamanla gitgide yassılaşan piramidin tepesinde kapitalistler, onların altında küçük teşebbüs sahipleri ve en alta da işçiler, emekçiler vardır (yer alır demeliydi). Üstteki kapitalist sayısı, serbest rekabet sonucu gitgide azalır ve sonunda piramidin tepesinde pek az sayıda ve fakat (burada *ve* yersiz kaçmıyor mu?) olağanüstü büyük niteliklere (yetkiler demek istiyor herhalde) sahip sermayedar kalır. Piramidin gövdesi tamamen erimiş, yassılaşmış ve geride kalanlar, piramidin taban tabakası, tamamen işçilerden, emekçilerden ibarettir ve bunlar tepedeki sermayedarlar tarafından devamlı olarak istismar edilirler. İki grup arasındaki uçurum gitgide büyür ve sonuçta (niye sonunda değil), bir gün, işçiler, emekçiler, kısaca sömürülenler ayaklanır, tepedeki sömürenleri bertaraf ederler, bunların ellerindeki üretim araçlarını, sermayeyi topluma mal ederler. Bu görüşe göre, böyle bir davranış, tarihî oluşumun kaçınılmaz sonucudur, toplumların yaşantısında son aşamadır. Bu sonuç aynı zamanda meşrudur da. Zira, sömürülenler, sömürenlerin malvarlıklarını gasp etmekte ve fakat (ne dil titizliği!) gerçekte, vaktiyle kendilerinden sömürenlerce gaspedilmiş olanları geriye almaktadırlar.»

Marx'ın düşüncesini pek de değiştirmeden, daha doğrusu değiştiremeden özetledikten sonra, bay kara ticaret hukuku profesörü, anonim ortaklıklara yakıştırdığı sihirli bir nitelikle, kapitalist düzenin savunusuna geçiyor ve «İşte, diyor, anonim ortaklıklar, bu görüşün gerçeğe uymadığını açık ve kesin (!) olarak ortaya koyan müesseselerdir.» Sonra, biraz hizaya gelerek, bu görüşün pek de yanlış olmadığını söylemek zorunda kalıyor ve

şöyle ekliyor: «Serbest rekabete dayanan düzende, büyük sermayenin daha da büyüdüğü, güçlendiği, küçük sermayenin bunlarla rekabet etmediği (edemediği demeliydi) pek de yanlış bir izlenim değildir.» Burada *izlenim* sözündeki kaypaklığı farkettiniz herhalde. Bu, bir izlenim değil, bir savdır, hem de gerçeğe uygun bir sav, yani profesöre yakışır bir biçimde söylemek gerekirse, gerçeğe uygun bir *iddia*'dır.

Sonra, şöyle söylüyor bay profesör: «Ancak, modern kapitalist düzende, tepedeki büyük sermayedar grup anonim ortaklıklar şeklinde tezahür eder. Peki, bu ortaklıkların sahipleri kimlerdir?»

İşte, asıl dolanlama, aldatmaca burada başlıyor. Bu ortaklıkların sahipleri kimler olabilir, sizce? Bin bir düzenle, haksız yoldan para pul edinmiş, halkı sömürüp para üstüne para koymuş, bankalardan hile ile krediler sağlayıp küpünü doldurmuş kimseler mi? Hayır. Bay profesöre göre: «Bunlarda (yani, anonim ortaklıklarda) pay sahibi olan binlerce, on binlerce, yüz binlerce, milyonlarca küçük tasarruf sahibi memur (hangi ülkeden söz ediyor acaba?), işçi, çiftçi, emekçi, başka deyimle, piramidin alt tarafında olup da sömürüldükleri iddia edilen işçiler. Bunlar sermayenin gelirinden, anonim ortaklıklar kanalıyle yararlanabilmektedirler. Kısaca, emekçi, emeğinin karşılığında ücret aldığı gibi, sermayenin kârından da, anonim ortaklıklara katılabilmek suretiyle pay alabilmektedir.»

İş bu kadarla da bitmiyor. Bay profesör, «Türkiye'de 30 milyon özel teşebbüs sahibi var,» diyen bay Demirel'in parlak dehasının ışığı ve güveneği altında şöyle bir sonuca varıyor:

«Yukarıda, kısaca ana hatlarını belirtmeye çalıştığımız görüşte, kişisel kapitalizmin yerine devlet kapitalizmi getirilmektedir. Kişisel kapitalizmde sermayedarın emekçileri sömürmesi ihtimali kadar (demek böyle bir ihtimal var, bravo doğrusu), devlet kapitalizminde yöneticilerin emekçileri sömürmesi ihtimali de vardır (sosyalist bir düzende, devlet kapitalizminden söz edilebilirmiş gibi, ne de rahat konuşuyor bay profesör). Oysa, anonim ortaklıklar, kişisel kapitalizm yerine halk kapitalizmini ikame etme olanağını sağlamaktadırlar. Böylece, anonim ortaklıklar, üretim araçlarının -araçsız olarak- doğrudan doğruya halka, emekçilere ait olmasını, (!) bunların gelirinden emekçilerin doğrudan doğruya yararlanmasını imkân dahiline sokmaktadır. Bu nedenle de, anonim ortaklıklar, kapitalist düzenin temel direkleri oldukları gibi, sakıncalarını da gidermekte rol oynamaktadırlar.»

Bay profesörün söylediklerini, Türkiye gerçekleri açısından değerlendirirsek durum şu oluyor: Bugün Türkiye'de uygulanan kapitalist düzen, memuru, emekçisi ile otuz iki milyon Türke, anonim ortaklıklara girerek zengin olma, rahat yaşama olanaklarını sağlamaktadır. Onun için, Marx'ın ileri sürdüğü aldatıcı ve sapık düşüncelere saplanmaya, sosyal adalet isteği gibi yersiz kuruntulara kapılmaya yer yoktur. Kapitalist düzen, düzenlerin en iyisidir. Otuz iki milyon Türk'ün anonim ortaklıklara girmesiyle her şey çözümlenecek ve Türkiye şıppadak bir mutlular ülkesi oluverecektir.

Şimdi anlıyorsunuz değil mi, üniversite gençlerinin neden boykot yaptıklarını, neden sınavlara girmediklerini, neden kanları, canları pahasına,

üniversitede reform yapmak istediklerini, eğitim ticareti yapanlara karşı neden ayaklandıklarını?

Şimdi sesleniyorum, kara (evet, çok kara) ticaret hukukundan sınava girmekten tiksinen öğrencime! Gir bu sınava, kafa köleliğini son kertesine vardıranlara karşı, bilimin, tarafsız, objektif bilginin silâhlarıyle donanıp gir. Çak sınavda, ama bilimin onurunu ve Türkiye'nin mutlu yarınlara olan sarsılmaz inancını, kafa özgürlüğünün keskin bir şamarı olarak çal suratlarına.

Türkiye'nin yarınını özgür kafalar kuracaktır, kuşkun olmasın.

Eylül 1970

BEDEN KÜLTÜRÜ - KAFA KÜLTÜRÜ

Cağaloğlu'nun bir sokağından geçiyoruz. Dağlarca'yla. Dört kişiyiz. Yayalara insan gibi yürüme hakkı tanımayan aceleci taksilerin, saygısız özel arabaların vızır vızır seyirttiği bir yoldayız. Önümüzden genç bir turist çifti geçiyor, o özensiz, partal giysileri içinde bir başka değerlenmiş, alabildiğine güzel, ince endamlarıyle. «Şu Avrupalıların vücutları da kültürlü,» diyor Dağlarca hayranlıkla. Bakıyorum da, Avrupalı turistlerin gerçekten imrenilecek kadar uyumlu vücutları var, o çelimsiz, o partal kılıkları içinde. Bol vitaminli, bol yiyecekli, rahatın rahatı bir hayatın ürünleri olan bu gençler, tepivermişler o rahat yaşayışı, dökülmüşler yabancı ülkelerin sokaklarına...

Bu güzel bedenler, sağlam bir kültürün ürünü müdürler gerçekten, yoksa rahat bir yaşayışın meyvaları mı? Her ikisinin de. Dağlarca'nın *kültürlü vücut* dediği, sıkı bir beden eğitiminden, zorlu bir atletizm çalışmasından geçmiş sporcu cücutları değildi. Daha çok insanca bir rahat ortamında boy atmış insanların, rahatça serpilmiş, ölçülü, kıvrak, ince vücutlarıydı.

«*Sağlam bedende, sağlam kafa* sözü saçma bir sözdür. Beden sağlam bir kafanın ürünüdür,» diyor Bernard Shaw. Bütün düşünceleri aykırı, şa-

şırtıcı, çarpıcı bir biçimde dile getiren bu «gülen düşünce» ustası ne demek istiyor acaba bu sözlerle? Gerçekten, sağlam bir beden sağlam bir kafanın ürünü müdür? Nice sağlam kafaların çelimsiz bedenlerde, nice çürük kafaların da dev yapılı bedenlerde yuvalandığını bilmiyor muyuz? Politika dünyamızın o ızbandut yapılı kodamanlarının ne denli kuş beyinli olduklarını görmüyor muyuz? Peki, B. Shaw acaba şunu mu demek isıtiyor dersiniz? İnsan kafasının ürünü olan tekniğin, uygarlığın ilerlemesi, ister istemez insan bedenini de etkiler, ona sereserpe bir gelişmişlik sağlar. Dağlarca'nın *kültürlü vücut* dediği, daha çok bu anlamda, yani üstlerine kültürlü ortamın havası sinmiş vücut olmalı.

B. Shaw, bir de, «yüz, ruhun aynasıdır» sözündeki gerçeği dile getirmek istemiş olabilir. Burada, ruh yerine *sağlam kafa, kültürlü kafa* sözünü koyarsak, belki daha bir gerçeklik kazanabilir yorumumuz. Çocukluğumda, sık sık duyduğum sözlerden biri de *nurânî yüzlü* sözüydü. Daha çok, beyaz sakallı adamlar, özellikle, başı sarıklı hocalar için kullanılırdı bu deyim. Genellikle, kendilerini Tanrı yoluna adamış, içlerini her çeşit dünyalık pislikten, heveslerden arındırmış, giderek, yüzlerine nur inmiş sanılan kimselerdi bunlar. Nice nice sonraları gördük ve okuduk, yakın ve uzak tarihimizde, bu *nurânî yüzler*'in çoğunun ne denli *kara* ruhlu olduklarını, olabileceklerini.

B. Shaw'ın dediği güzel beden, kafa güzelliğini, kültür zenginliğini her fırsatta yansıtan bir beden, bir yüz olmalı. Bakıyorum da, büyük kentlerimizde, Hippie'lere özenen, devede kulak bir azınlık dışında, hızla yayılan bir giyim kuşam tutkusu-

dur almış yürümüş, özellikle kafa züğürdü kadın ve erkeklerimizde. Nice güzel kılıklı kızlar, delikanlılar görüyorsunuz sokakta, sinemada, vapurda, otobüste. Ağızlarını açıp konuşmadıkları sürece, bir sfenks heybetiyle büyüleyebiliyorlar insanı.

Dış görünüşleriyle insanı etkileyebilen, ama bir tek söz, bir ufak davranışla kültürsüzlüklerini açığa vuran kimselerden yakınan Rosa Luxemburg, cezaevi anılarında bu gerçeği şöyle dile getiriyor:

«Bernim sokağındaki hapishanede de hal ve tavrıyle kraliçeyi andıran bir kadın mahkûmla karşılaşmıştım, ruhunun da aynı ölçüde soylu olduğu hayaline kapılmıştım. Derken, hizmetçi olarak bizim bölüme geldi, iki gün sonra o güzel görünüşün altında öyle bir aptallık ve bayağılıkla karşıalştım ki, rastladığım zaman bakamaz oldum. Sonunda, Milo Venüsü'nün yüzyıllara kafa tutan bir güzelliğe sahip oluşunun, ağzını açmayışından ileri geldiğine inandım. Konuşsaydı, bütün çekiciliğini yitirirdi.»[1]

Geçenlerde, üç genç arkadaşımla Sirkeci'den Karaköy'e yaya gidiyorduk. Birden, önümüzde bir komando peydahlanıverdi. Gençlerden biri dikkatimi çekti. Baktım, anlatılmaz bir çalımla yürüyordu. Lâcivert beresini fiyakayla yana eğmişti, belindeki geniş palaska soldan sağa alçala alçala kalçasını sarmıştı. Paçalarını çifte renkli kokartlar süslüyordu. Kovboy filimlerinin o arslan yapılı, vurduğu vurduk, kırdığı kırdık, yenilmez de yenilmez kahramanları gibi kalçasını kıvıra kıvıra, başı ha-

[1] Rosa Luxemburg, Hapishane Mektupları, Çeviren: Bertan Onaran. Yankı Yayınları, İst. 1970, 5 TL.

valarda, kafası kimbilir hangi vur kır oyununun coşkulu düşlerine dalmış, yürüyor da yürüyordu. Gergin bir yayda fırlamak anını bekleyen keskin bir okun atılım potansiyeli içindeydi. Yirmi bir, yirmi ikilerinde ya var ya yoktu. Bir yetmişlik boyun olanakları içinde ne kadar endamlı, ne kadar ölçülü olabilirse bir insan bedeni, öylesine endamlı, öylesine ölçülüydü bedeni. Ardından, hayranlıkla karışık bir ürküntü içinde yürüdük. Gözlerim bu güzel insan bedeninde, aklım Roca Luxemburg'un sözlerinde bir süre yürüyeyazdık. Sonra, delikanlı birden kalabalığa karıştı, kayboldu gözden. Ardından bir düş oyunu kurdum, aldım karşıma bu delikanlıyı, konuşturmaya başladım. O konuştukça büyü bozuluyor, korkunç, dipsiz, kapkara bir kuyuya yuvarlanıyor, yuvarlanıyordum.

Gizli açık yollardan devletin kuyusunu kazanlara (!) karşı savaşmak için semirtilmiş, vur dedin mi vuracak, kes dedin mi kesecek yolda yetiştirilmişti. Yurt tehlikede, rejim elden gidiyor, demokrasi yıkılmakta, demişlerdi ona. İç düşmanlara karşı savaşacaktı. Acıma macıma yoktu hesapta. Gördüğü yerde - kodamanların gösterdiği yerde - ezecekti kafalarını. Kimdi bu iç düşmanlar? Karaborsacılar mı, yetimlerin, yoksulların kanını eme eme zenginleşenler, yabancılarla işbirliği edip yurdu sömürenler, zavallı işçilere kurşun sıktıranlar, bankalardan milyonluk kredi çekenler, milleti uyutmakla görevli hacılar hocalar, döviz kaçakçıları mı? Hayır. İnsan gibi yaşama hakkı isteyen işçiler; yurdun esenliğini, iç ve dış sömürücülerden arınmasını, yurttaşların uyanmasını isteyen aydınlar, ilerici öğretmenler, öğrencilerdi ona düşman diye belletilenler.

Devlet, koca Türk devleti, kesesini, uygarlık yolunda kafalarına açacak yerde, bedenlerine, pazılarına döküyordu bu gencecik adamların. O adamlar ki, biri, ortamını bulsa, haksızlıklardan, hırsızlıklardan arınmış bir Türkiye'de, gönüllerinin eğilimine göre yaratıcı birer güç olabilecekler; en azından, haksızlığın bekçiliğini, savunuculuğunu yapmaktan tiksineceklerdi. Düşünüyorum da, bu gençleri soyuverelim diyorum, o fiyakalı kılıkları alalım ellerinden, sudan çıkmış balığa dönüverir, harcanmış birer değer olarak kalıverirler orta yerde. Ya o beş para etmez, haybeden zengin olmuş soyguncu politikacıları, fabrikalarda, işyerlerinde namuslarıyle çalışan işçilerin durumuna, çıplaklığına, yoksulluğuna indiriverseniz bir kez, ne yaparlar dersiniz, kediler köpekler gibi çöp tenekelerine saldırmaktan başka?

«İnsan kesesini kafasına boşaltırsa, hiç kimse onu alamaz oradan,» diyor Franklin. Bugün Türkiye'de kesesini, varını yoğunu kafasına harcayan nice nice yiğit, arslan insanlar var. Bunların sayıları gittikçe çoğalıyor. Varsın, çıkarcı kodamanlar, devletliler, devletin parasını, çeşitli yollardan imam hatipçilere, komando örgütlerine, satılık öğrenci birliklerine, besleme yayın organlarına harcasınlar, boşunadır.

Tarihin sosyal adalet doğrultusundaki akışına hiç bir güç karşı gelemeyecektir.

Kasım 1970

İŞİNİ SEVMEK

Yıllarca önce, bir Avrupalı turisti, dost hatırı için, bir hafta kadar İstanbul'da gezdirmiştim. Müze, cami, çarşı pazar gezmelerinden sonra, öğle yemeklerini çoğu zaman, gelişigüzel bir köfteci-de, kimi zaman bir işçi lokantasında yiyorduk. Bunlar, öğle tatilinin o sınırlı saatlerinde, işçiler-le, dar gelirli memurlarla dolup taşan köfteciler, lokantacıklardı. Hepsinde, bir acele, bir hayhuy, tabak çanak şakırtıları! Asık suratlı, hayatından bıkmış garsonlar, garson yamakları yemek tabaklarını önünmüze şöyle bir kayıtsızca, hattâ hoyratça bırakıyor, sonra başka müşterilerin yapışkan çağrılarına tiksintiye kaçan bir umursamazlıkla seğirtiyorlardı. Bu değişmez bir kural gibiydi âdeta. Yaptıkları işten nefret eden bir halleri vardı hepsinin. Turist arkadaşın bu konudaki tedirginliği gözümden kaçmadı. Ona, Türkiye'de işini seven insanların bulunduğunu göstermek istedim. İstanbul'dan ayrılmadan bir gün önce, onu orta halli bir lokantaya götürdüm. Orada bir garson vardı, otuzlarında, güler yüzlü, mesleğine tutkun bir garson. Bir tabak pilav yiyip kalkın, bahşiş vermeyin, yine yüzünden gülümseme eksilmezdi. Ismarlanan yemeği sektirmeden getirirdi. Yemek

tabağını - müşterinin paralısına parasızına bakmaden - önünüze öyle bir saygıyla, sevgiyle koyuşu vardı ki, bizim turistin ağzı açık kaldı. «Türkiye'de işini severek yapan bir insana rastladım nihayet,» diyerek sevincini açıklamaktan kendini alamadı sonunda.

Evet, Türkiyemizde, işini severek yapan, mesleğine tutkuyla sarılan insana rastlamak bir mucizedir âdeta. Yıllardır kafamı kurcalar durur bu sorun. Neden Türk insanı işini sevmez; neden öğretmenlerin çoğu sınıfa girmekten nefret eder; neden öğrencinin aklı teneffüs ziline takılı kalır; neden devlet memuru görevini benimsemez, iş sahiplerini horlar; neden dolmuş şoförü işinden yakınır, yolcuları düşman beller; neden berberi, mağaza tezgâhçısı, matbaa işçisi, ustası ile bütün meslek adamları işlerinden bezginlik duyar, işlerini angarya sayarlar? Nice insan tanırım, otuzundan sonra meslek değiştirmeye kalkmış, nice matbaacı garsonluğa, otel işçiliğine kapağı atmış, nice öğretmen bakkallığa, şoförlüğe özenmiştir.

Platon için, mutlu bir toplum düzeninde başlıca erdem, herkesin işini sevip, onu en iyi biçimde yapmasıydı. Ona göre, sanatçı, savaşçı ve devlet yöneticilerinin, işlerini sevmeleri ve en iyi biçimde yapmaya çalışmalarıyle bir devlet doğruluğa, yani mutluluğa erişebilirdi ancak.

Bir işi en iyi biçimde yapmanın yolu, coşkudan geçer elbet. «Mesleğinde usta olmak için insana coşku gerek, diyor Diderot, isterse yaptığı şey sadece toplu iğne olsun.» Atalarımız da aynı gerçeği «aşk olmazsa meşk olmaz» sözüyle dile getirmiştir.

İşini sevmek, işinden coşku duymak, bir ba-

kıma, insanları sevmektir bence. «Her şey insanı sevmekle başlar,» demişti Sait Faik. Kunduracılıktan, tornacılıktan tâ devlet yöneticiliğine kadar bütün meslekler, insanlara getireceği yarar ve mutluluk yönünden değerlendirildi mi - ki değerlendirilmelidir bence - bir insan sevgisini içerir ister istemez. Osmanlı döneminin iyi günlerinde, lonca kuruluşlarındaki, Ahi örgütlerindeki o yüksek iş ahlâkının temelinde, kökleşmiş bir gelenek, insan sevgi ve saygısına dayanan bir gelenek yer alıyordu.

İnsan sevgisi, dolayısıyle, insanlara yararlı bir iş yapabilme sevinci, tâ çocukluktan başlayan bir eğitimi gerektirir. Fransız filozofu Fourier (1772 - 1837), bu gereği ilk sezenlerden biridir. Fourier, *Çocuk Orduları* adıyle kurmayı tasarladığı bir birlik yoluyle çocuklara, küçük yaştan başlayarak çalışma sevinci aşılamayı düşünmüştü. Bu çocuk orduları, sokakların temizliği, parkların bakımı, hayvanların gözetimi ile görevleneceklerdi. Bir bakıma modern eğitimin öncüsü sayabileceğimiz Fourier, yurdumuzda işe dayanan eğitim ve öğretim sistemini getiren, ama halk düşmanlarınca kapatılan Köy Enstitülerinin bir müjdecisi idi.

O Köy Enstitüleri ki, orada köy çocukları, eğilimlerine ve yetilerine göre yetişme olanağı bulur, öğrencisi öğretmeni elele, anlatılmaz bir coşku içinde, geleceğe hazırlanmanın ortak sevincini paylaşırlardı. Köy Enstitüleri, Türkiye'de ilk kez, köyünü kalkındırma bilinciyle, insan sevgisiyle yoğrulmuş meslek adamı yetiştiren bir eğitim kurumuydu. Yirmi sekiz yılı bulan öğretmenlik hayatımda, yalnız üç yıl gerçekten öğretmen olmanın büyük sevincini, kıvancını, onurunu duymu-

şumdur. O üç yılım da Hasanoğlan Köy Enstitüsün'de geçmiştir. Haftanın bir günü ve gecesiyle sınırlı olan derslerime, her seferinde tazelenen coşkularla koşardım. Bir öğretmenin, yerine göre bir baba, bir kardeş, bir arkadaş, bir ülküdaş olabileceğini bana, yarı aydınların «çuha elbiseliler» diye burun kıvırdıkları o ışıl ışıl gözlü, işlek kafalı, bilinçli köy çocukları öğretti. Bilgiye susamış bu çocukları, gelecekteki mesleklerine böylesine coşkuyla iten neydi? Onları bekleyen rahat bir hayat mıydı? Hayır. Onlar ki, büyük şehirlerimizi gezmiş, üniversite konferanslarına katılmış, uygarlığın bütün üstünlüklerini görmüşlerdi. Yine de, köylerinde kalmak, köylülerin hayatını paylaşmak vardı kaderlerinde. Gözleri, gönülleri, o yoksul, o uyandırılması gereken köylü kardeşlerindeydi. Onlara öğrenciliklerini ve ilerideki görevlerini sevdiren, insanca bir ülküydü. Bu üklü, insan sevgisinden alıyordu kaynağını.

Bugün millî eğitim sisteminde orta öğretimin birinci basamağında *yöneltme* sınıfları kurarak çocukları, ileride sevip benimseyecekleri mesleklere göre yetiştirme eğilimleri karşısında insan, yıllarca önce Köy Enstitülerinde uygulanan ülküsel eğitimi düşünüyor, ister istemez. Bir memlekette, en büyük değer para olduğu sürece *yöneltme* denemelerinin, meslek sevgisi, ülküsel coşku yaratabilmesi bir hayalden öteye geçemez. Sosyal adaletin kılı kırk yararcasına işlemediği, çalışmadan zengin olma olanaklarının alabildiğine açık olduğu bir memlekette, mesleğini sevme, eninde sonunda, ileride sağlayacağı rahatlık düşüncesiyle orantılı olacaktır. Bu da, bütün kapitalist memleketlerde olduğu gibi, sürekli meslek kaymalarına

yol açacak, mühendisin müteahhitliğe, politikacılığa; baytarın koyun tüccarlığına; doktorun belediye başkanlığına; avukatın milletvekilliğine, oradan da gümrük komisyonculuğuna kayması gibi garip görüntüler gösterecektir.

Paranın en büyük değer ölçüsü olduğu memleketlerde - ki dünyanın bütün kapitalist toplumlarında durum böyledir - meslek sevgisini, genel olarak, o mesleğin sağladığı veya sağlayacağı rahatlık olanağından ayrı düşünemeyiz. Kapitalist rejimlerde, bir mesleği gönül işi olarak yapan insana zor rastlarsınız. Bugün Türkiye'de aydınları ele alırsak, görürüz ki, hepsi hayatını kazanmak için şu bu işte çalışmakta, ama gönüllerini verdikleri uğraşları, çalışma saatleri dışında, gümrükten mal kaçırırcasına sürdürmektedirler. Avrupalıların *hobby* dedikleri gönül işi, insanların gerçek işleri haline gelmedikçe, meslek sevgisinden söz edilemez.

Türkiye, gönül işini meslek edinen, hayatını bu yoldan kazanabilen insanların yurdu olduğu zaman gönlümüzdeki yerlerinden birini bulacaktır.

Ekim 1970

AHLÂKLI OLMAK

Yirmi beş yılın ötelerinde, çiçeği burnunda bir öğretmenim. Sarışın, ince, sevimli bir öğrencim var. Adını sanını bilemeyeceğim. Öğleden sonraki derslerde ara ki bulasın. Bir iki hafta böyle sürüp gitti bu dersi asmalar. Bir sabah dersinde sorguya çekivereyim dedim. «Kur'an kurslarına gidiyorum, onun için gelemiyorum,» dedi. Nedenini sordum. «Ahlâklı olmak istiyorum,» diye karşılık verdi ve akan sular durdu. Düşündüm, bunca yıldır hâlâ düşünürüm. Bir gencin ahlâklı olma özlemi duyması ne güzel şeydi. Ahlâklı olmak istiyordu bu delikanlı, liseye daha yeni ayak basmış bu gencecik öğrenci. Oysa, sınıfta çok sessizdi, terbiyeliydi, saygılıydı. Ne var ki, derslere karşı ilgisizdi, benim dersime değil yalnız, bütün derslere karşı. Bir öğrenci için ahlâklı olmanın birinci koşulunun çalışmak olduğunu anlatmak istedim ama anlatamadım. İyi insan olmanın yolu, ona göre Kur'an kurslarından geçiyordu çünkü. Büyükleri öyle belletmişlerdi ona. Yapacak bir şey yoktu. O günlerde başta Ankara olmak üzere, Atatürk dönemine bir tepki olarak boy atmaya başlayan dincilik, gericilik dalga dalga bütün yurdu sarmaya başlamıştı. Büyük haksızlıkların, devlet gölgesi altın-

da yapılan hayasızca soygunların, solcu avının alabildiğine geliştiği bir dönemin başlarındaydık. Jurnalleri, hapisleri göze almadan nasıl anlatabilirdim öğrencime ahlâk dediği şeyin altında, ekonomik nedenlerin yattığını, yoksulu yoksulluğunda, zengini zenginliğinde tutma yolunda dinin bir araç olarak kullanıldığını. Dünyada tek gerçeğin *insan* olduğunu, ahlâkın da insana saygı ile - yani, ona insanca yaşama olanakları sağlamakla - başladığını nasıl anlatabilirdim. Diyebilir miydim ki, milyonlarca Türk insanının zararına, bin bir düzen, bin bir dolapla çalıp çırpıp zengin olan kimselerin, parasız pulsuzlara yükseklerden, «Ahlâklı ol, çalma,» demeleri ahlâksızlığın en büyüğüdür. Nasıl anlatabilirdim ona ve onun gibilere, uyumuş uyutulmuşlara, bir tüccarın bir memurdan, bir komisyoncunun bir sanatçıdan daha rahat yaşamasına ortam hazırlayan bir toplum düzeninin, ahlâksız bir düzen olduğunu. Yurt gerçeklerine sırt çeviren, Türkiye'nin kapitalzimle kalkınamayacağını bildiği halde, bilmezlikten gelen, toprak reformunu tutmayan bir milletvekilinin; düşünerek doğruları bulabilecekken, buna yanaşmayan, yanaşanları köstekleyen, çelmeleyen, lekeleyen ve bütün bunları - küçük büyük - o batası rahatları uğruna yapan öğretmenlerin, yargıçların, savcıların, bakanların kakanların ahlâksızın ahlâksızı olduğunu söyleyemezdim. Ramazan aylarında yoksullara, evsiz barksızlara, çulsuz pulsuzlara iftar sofraları açıp, adını iyiliksevere çıkarmaya çalışanların ne denli ahlâksız, insan onuruna ne denli saygısız olduklarını ben ve benim gibiler anlatabilseydik, 27 Mayıs sonrasında meydana çıkan - hâlâ da örtbas edilmeye çalışılan - nice gerçeği nice yıllar ön-

ce, okumuş okumamış, köylü kentli bütün halkımız öğrenmiş olurdu.

o

Ahlâk ve Mutluluk

Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*'nin bir yerinde (s. 167), «Halkın görüş ve düşünüşünü yükseltin, ahlâkı ve töreleri kendiliğinden arınır,» diyor. Halkın görüş ve düşünüşü nasıl yükseltilir, ona sosyal adalet ortamı içinde, en azından insan gibi yaşama olanakları sağlanmadan; insan gibi yaşayabilmesi güvenek altına alınmadan?

Thomson Benjamin adında bir İngiliz soylusu, Rousseau'nun ölümünden on sekiz yıl sonra yayınladığı bir kitapta[1] bu gerçeği şöyle dile getiriyor:

«Düşük ahlâklı ve tek başlarına bırakılmış insanları mutlu yapmak için, genel olarak, önce onları erdemli kılmak gerektiği sanılır öteden beri. Ama, niçin bunun tersini yapmamalı? Niçin onları önce mutlu, sonra da erdemli kılmamalı?»

Erdemle mutluluk birbirinden ayrılmaz şeylerdir aslında. «Mutluluk erdemdir,» der Alain. Bir insanı erdemli mi yapmak istiyorsunuz, onu mutlu kılmakla başlayın işe. Hırsızların elini keserek toplumda erdem yaratmayı düşünen kafa ne kadar acınası bir kafadır. Asıl kesilesi el, hırsızlığın nedenlerine eğilmeyen, onu ortadan kaldıracak, namuslu, haklı bir düzen düşüncesine yanaşmayanların elidir.

Essays, Political, Economical, Philosophical, London, 1796.

Bir hamal dostum var, soyadı Malıçok. Oysa, kol gücünden başka bir şeyi yok zavallının. Zavallılığı da yakıştırmam doğrusu Malıçok'a. Yirmisinde aslan gibi bir delikanlı. Alnının teriyle kazanır hayatını, Türkiye'nin bütün namuslu insanları gibi. Malı yoktur ama, gençliği vardır, onuru vardır. Her ay *Yeni Ufuklar*'ı ciltçiden alıp, Cağaloğlu'ndaki o hırdavatçı dükkânına benzeyen yönetim yerine getirir. Satılmamış dergileri, dizi dizi raflarda görünce hayıflanır, yüreği sızlar, acır bana.

Birkaç ay oluyor, bin iki yüz dergiyi sırtlamış, kapıma dayandı. Paketleri indirdim. İçleri girdi Malıçok. Çay ısmarladım, karşılıklı sigaralarımızı tellendirdik. Konuşmaya başladık. Tedirgin görünüyordu. «Darılma abi, bir şey söyleyeceğim sana,» dedi. «Darılmam,» dedim. «Bak, dedi, seni severim, isterim ki, sen de bastığın kitapları, dergileri satasın. Ciltçide bir kitap var, birkaç ayda tam yedinci baskısı yapıldı. Hem de on binlerce. Anadolu kapış kapış alıyor. Sen neden öyle satışı olan kitap basmazsın?» «Nedir o kitap?» diye sordum. «Din kitabı abi, istersen bir tane satın alıp getireyim sana,» dedi.

Ok gibi fırladı. On dakika sonra, elinde bir kitap, çıkageldi. Kitabın adı: *İslâm Prensipleri.* Üstünde *yedinci baskı* diye yazılıydı. Yazarı da bir doktor: Ali Kemal Belviranlı.

Kitabı okudum. Din sömürüsünün bundan daha iğrencine rastlamadım. Bazı ibretlik örnekler vereyim: *Sualler ve Cevaplar* bölümünden: *«Nereden geldik, nereye gidiyoruz?* - Allah'ımızdan geldik, Allah'ımıza gidiyoruz. *Niçin geldik?* - Kulluk

için. Ne olarak geldik? - Bütün insanlar, doğarlarken Müslüman olarak doğarlar ve dünyaya Müslüman olarak gelirler. Biz de Müslüman olarak doğduk ve Müslüman olarak geldik. *Ne zamandan beri Müslümansınız?* - (Kâlû belâ) zamanından beri. *Akıllı insan, nasıl bir insandır?* Akıllı insan; (Kâlû belâ)da, ilâhî huzurda verdiği kulluk sözüne, ömrü boyunca sâdık kalan, dürüst bir insanca, faziletli ve ahlâklı bir gidişe sahip olan insandır. *Dürüst inancı, faziletli ve ahlâklı gidişi, ne temin* eder? - (DİN) temin eder.» (s. 10 - 11).

«*Fikir temizliği ne ile olur?* - Kur'an prensiplerine bağlanmak, dünya ve âhiret için faydalı, meşru, ibret verici ve huzur temin edici kitapları okumakla olur.» (s. 53).

«*Aşı yaptırmak orucu bozar mı? - Bozmaz. Alt taraftan şırınga yapılırsa, oruç bozulur mu?* - Evet bozulur.» (s. 118).

«*12 yaşına yaklaşan bir kıza sahip olan anne* (aybaşı konusunda) *kızına öğüt verecek derecede bilgili değilse ne yapsın?* Yüce Peygamberimizin bir hadîs-i şerifinde: (İlm istemek - bilgili olmak - Müslüman olan her erkek ve kadın için farzdır) buyurdular. Bu hadîs-i şerife göre, Müslüman olan her anne için, bu bilgileri öğrenmek mecburidir. Fakat, burada belirtmek yerinde olur ki: Bu hususta kabahatin çoğu; annelere, kız çocuklarına bu bilgileri öğretmeyen, onlara bu imkânları vermeyen ve hattâ onları okur yazar bile etmeyen; üstelik onlarına giyimlerine; iffetlerine, ibadetlerine sataşan, vatan ve millet sevgisinden mahrum, okul kaçkınlarının; veya gönlü ve midesi Moskova'ya ve İsrail'e bağlı diplomalı hainlerin ve ahbescilerin grubunundur. (s. 125).

«Parasından çekinmeyenler için aybaşı günlerinde kullanılmak üzere kilot ve bez olarak bilhassa neleri tavsiye edersiniz? - Bunlar için kilot olarak tuhafiye mağazalarında satılan ve hususî surette aybaşı günleri için yapılmış olan *Reglan Kilot*'u; bez olarak da, eczanelerde bulunan ve gene bu iş için yapılmış olan *Pak Band*'i tavsiye ederim. Reglan kilotun fiyatı: 15 liradır. Pak ise, 8 adedi: 4 liradır.» (s. 129).

Görüyorsunuz, sayın okuyucular, din sömürüsü ne denli iğrenç kılıklara bürünerek Anadolu içlerine kadar sızıyor. Kızına aybaşı konusunda bilgi veremeyen annelerin bilgisizliğini, midesiyle Moskova'ya ve İsrail'e bağlı aydınların yurt düşmanlığına bağlayan Dr. A. K. Belviranlı (Ekrem Şerif Egeli'nin öğrencisi olmasın sakın), don reklâmı yaparken midesiyle ne denli Amerika'ya bağlı olduğunu, bunu yaparken de (tabiî - din adına) ne denli küçüldüğünü farkedemeyecek kadar zavallı bir insan olarak çıkıyor karşımıza!

o

Dincilerin Bilim Dediği

Atatürk'ün, «Hayatta en gerçek yol gösterici, bilimdir» sözündeki bilim ile dincilerin bilim diye dillerine doladıkları *bilim* arasında yakından uzaktan bir ilişki var mı? Atatürk'ün bilim dediği, insan aklının yüce ürünü olan olumlu bilimdir, hurafeye, kör inançlara yer vermeyen, deneye dayanan bilgidir. Kant: «Bilimlerde gerçekten bilimsel olan, matematik olandır,» der. Atatürk'ün ve bütün aklı başında insanların bilimden anladıkları budur. Oysa, dincilerin bilim anlayışı bunun tam

tersi. İslâm dinin en büyük bilginlerinden sayılan Ahmet Farukî'nin mektuplarında şöyle bir kayıt var: «Halife Ömer şehit olunca, Abdullah İbni Ömer şöyle der: İlmin onda dokuzu Ömer ile beraber öldü. Bazılarının bu sözü anlamayarak durakladıklarını görünce: «İlimden maksadım, Allahu teâlâyı bilmektir, dedi.»[1]

Demek, dincilerce bilim, Tanrı'yı bilmektir. Tanrı'yı bilmek için tek yol, Kur'an yoludur. Kâtip Çelebi'ye bakılırsa, «Semere bakımından ilimlerin en şereflisi, Allah Sübhanehu ve teâlâyı, onun meleklerini ve kitaplarını ve peygamberlerini öğreten ilimle, buna yardımcı olan ilimlerdir; zira, bu ilmin semeresi ebedî saadettir.»[2]

Görülüyor ki, dincilerin bilim kavramı, deneye dayanan kesin bilginin tam karşısındadır. «Din ihtimallere, bulanık fikirlere, vaadlere ve tehditlere, mucizelere ve ümitlere, nihayet söylentilere ve gerçekliği pozitif metodlarla incelenmemiş ve ispat edilmemiş olaylara, müjdelere ve imana dayanır; görünmeyene, mistik hayal gücünün icatlarına ve sezgilerine, dogmatik bildirilere inanmak ve inandırmak gayreti, dinin ana ödevlerindendir.»[3]

o

Milliyet gazetesinin 21 kasım 1969 günlü nüshasında Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın *Orucun Erdemleri* üstüne bir yazısında şu sözler beni hayli düşündürdü: «Bu dünyanın (âhiret için) bir

---

[1] Eshab-ı Kiram, A. F. Serhendi, 2. Baskı.

2 Kâtip Çelebi'den Seçmeler, Hz. O. Ş. Gökyay, M. Eğ. 1968. s. 207.

[3] Cemil Sena, Hazreti Muhammed'in Felsefesi, s. 313. Okat Yayınevi, 1967.

ekim yeri olduğu düşünülerek, oruç ibadetinin en feyizli bir yatırım olduğunu da bilginler açıklamaktadır.» Bir süre yakından tanıdığım, doçentlik sınavları için üç ay boyunca Fransızcaya çalıştırdığım ve dünya nimetlerine ne denli bağlı ve düşkün olduğunu, âhiretten çok dünya işlerine yatırım yaptığını bildiğim Karahan'ın, Türkiye gerçeklerine ne denli sırt çevirdiğini görmek çok hazin geldi bana.

o

Şimdi, bütün bu sözlerden sonra sana sesleniyorum, Benim Ankara Gazi Lisesi'ndeki o sarışın, ince, terbiyeli, «ahlâklı olmak isteyen» sevgili öğrencim! Kur'an kurslarında aradığın ahlâklılığı buldun mu, bilmek istiyorum. Hiç bir zaman içine sindiremeyeceğin o Arapça kelimelerin derin ve büyük anlamlarından Türkiye'nin gerçeklerine erebildin mi? Türkiye'nin dinle değil, bilgi ile, dürüstlükle, vicdanla, sosyal adaletle kalkınabileceği gerçeğine varabildin mi? Varamadınsa, zararı yok. Bu gerçeğe eren nice nice yiğit delikanlılar yetişiyor şimdi. Hayıflanmaya değmez.

Aralık 1969

BOZGUN AHLÂKI

Yıllarca önce, avukatlık stajımı yaparken, ağır ceza mahkemelerinden birinde duruşması yapılan bir ırza geçme olayının yedi sanığı ile bir gizli oturumda karşı karşıya gelmiştim. Sanıkların hepsi de askerdi, ordu hizmetinde rasladığımız, o sevip bağrımıza bastığımız temiz yürekli, mert Anadolu çocuklarından. Yargıç, ırzına geçilen on dört yaşındaki gencecik kızı, olayın bütün ayrıntılarını - sadistçe - açıklamaya zorlayan bir soru yağmuruna tutmuştu. Olay, Yeşilköy asfaltında geçmişti. Otuz yaşlarında tığ gibi bir şoförle gezmeye çıkan - sevda işlerinde pek de acemiye benzemeyen - kızcağızı, otomobilin önünü kesen askerler, zorla yere indirmiş, saçlarından çeke çeke yakınlardaki bir çukura sürüklemiş, sonra da insafsızca, barbarca üstüne çullanmışlar. Yalnız içlerinden biri, o da, bütün o kara kuru, yanık, kavruk yüzlü, cinsel bunalımlar içinde kıvranan, gözü dönmüş askerlerin en yakışıklısı, gözlerinin tâ derinlerinde insan sıcaklığının ışıltıları parıldayan biri, elini sürmemişti kıza; hattâ, arkadaşlarının o hayvanca saldırısına karşı koymaya bile çalışmıştı. Yüzleştirildiği zaman, kızın ona çevrilen o minnet dolu bakışını unutamıyorum. Bir başka raslantı-

da, can atarak koynuna girebileceği bu delikanlıya karşı duyduğu o tarifsiz minnet sadece insan yerine konulmanın, insanlığına (kim olduğuna bakmadan) saygı gösterilmesinin apaçık bir belirtisiydi.

Bu delikanlı, cinsel bunalım içinde kötülüğe itilmiş yedi kişiden biriydi ve kötülüğe karşı çıkma yolunda yedide bir oranında da olsa, yine de küçümsenmeyecek bir umudun temsilcisiydi. Bugün bu küçücük umuttan bile yoksun olduğumuzu gösteren belirtiler inanılmayacak bir düzeye ulaşmakta.

Neden mi, diyeceksiniz. Anlatayım:

Daha bir ay oluyor olmuyor, Uşak'ın bir köyünde yedi zorba delikanlı, 22 yaşlarında bir öğretmeni köydeki evinden zorla kaçırıyor ve götürdükleri bir evde, güle oynaya içki içerken yakayı ele veriyorlar. Hepsi de, çok partili demokrasi döneminde yetişmiş, yaşları on yediyle yirmi arasında yedi zorba genç bunlar. Oy peşinde, dolayısıyle ve özellikle para peşinde her türlü dolandırıcılığın, ahlâksızlığın alabildiğine yaygınlaştığı bir dönemde büyümüşler. Sosyal adaletin az çok gerçekleştiği bir toplumda görülemeyen, görülemeyecek olan dengesizlikler içinde, vurgunlardan, haksızlıklardan, namussuzluklardan başka bir şey görmemişler. Kendinden hiç bir şey vermeden çok şey alan, alabilen, hiç bir görev karşılığı olmayan haksız nimetlerden yararlanan, yararlanabilen devletlileri örnek almışlar kendilerine. Kendi rezil çıkarları dışında hiç bir şey düşünmeyen politikacıların düşük ahlâklarının örsünde dövülmüş ahlâkları.

Yedi genç bunlar. Bu yedi kişi içinde, birisi

olsun tepki göstermemiş bu insanlık dışı, bu hayvanca saldırıya. Tepki göstermek şöyle dursun, yedisi de, o alçakça davranıştan sonra, bir zafer sonrasının çılgın cümbüşü içinde kutlamış, herhangi bir durumda, bir raslantıda anaları, kızkardeşleri, eşleri olabilecek bir insanın yürekler acısı çöküntüsünü.

Ya, birkaç ay önce, bir camide topluca namaz kıldıktan sonra, sabahın erken saatlerinde, polis kolejinin yanıbaşında, aslan gibi bir üniversiteliyi sinsice pusuya düşürüp öldüren o yüz kadar kara ruhlu insana ne diyelim? Gerek Kanlı *Pazar*'da, gerek Mehetoğlu'nun vuruluşunda, o yüzlerce kişi içinden birisi olsun, neden yüreğinin derinlerinde insanca bir sızı duyup, katillere engel olamadı, adalete ipucu veremedi, ya da kahrından yataklara düşmedi?

Yedide bir değil, yüzde bir, binde bir oranında bile bir umut ışığı kalmamış demek, vurguncu, soyguncu egemen sınıfın ahlâk potasında yetişen ler arasında?

XVI. yüzyılın Fransasında din kavgalarını önlemeye çalışan o zamanın Adalet Bakanı Michel de l'Hôpital şöyle diyor: «Haksızlığın birinci aşaması kötülüklere seyirci kalmaktır; ikincisi kötülük yapmak, üçüncüsü ise, engel olabilecekken kötülüğü önlememektir.»

Bugün Türkiyemizde haksızlığın bu üç çeşidine de bol bol tanıklık ediyoruz. Tek parti günlerinden kalma bir alışkanlıkla, gelmiş geçmiş bütün iktidarlar, solcu aydınlara, belli bir parti görüşünü paylaşmayan namuslu yurttaşlara yapılan baskılara, haksızlıklara seyirci kalmışlar ve kal-

maktadırlar. Bununla da yetinmeyip, buyruğu altındaki polis ve jandarma güçleriyle kötülüklerin türlüsünü yapmışlar ve yapmaktadırlar. Sabahattin Ali'nin ölümü bunun en tipik örneğidir. Günün iktidarı, onun ölümüne seyirci kalmakla yetinmemiş, ölümünü hazırlayarak kötülüğün elebaşısı olmuştur. Haksızlıkları, kötülükleri önleyebilecek durumda olup da, önlememeye gelince, iki yıldır bunun da en korkunç örnekleriyle karşılaşıyoruz Tanrı'nın günü. Bozuk düzene, sömürücülere, işbirlikçilere kaşrı çıkan üniversite gençlerinin ardarda öldürülmesi karşısında, iktidarıyle, muhalefetiyle bütün bir egemen azınlık, sesini çıkarmamakla, olumlu olumsuz hiç bir eyleme geçmemekle haksızlık alanında ihanetlerin en büyüğünü işlemektedirler.

Atinalılar, M.Ö. 406 yılında, Midilli'nin doğusunda Ege takım adalarında Arginuslar, Lakedemonyalıları deniz savaşında yendikleri zaman, denize dökülen düşmanları kurtarmadıkları, boğulanları da gömmedikleri için, kendi genarellerini idam etmişler. Atina bir demokrasi yönetimi altındaydı. Demokrasinin başlıca ve vazgeçilmez ilkesi de erdemdi. Savaşta yenilen düşmana, hattâ düşman ölüsüne bile saygı göstermekti erdem, yasalara saygıydı, insan hayatını, canını, malını, onurunu gözetmekti, devlet malını çalmamak, çaldırmamaktı, gençliğe sevgi, anlayış göstermekti, yabancılara memleketi satmamaktı, millî bağımsızlığı korumaktı, bir kelimeyle, insan sevgisiydi.

Türkiye'de de yirmi şu kadar yıldır demokrasi uygulanmakta. Ama erdemden yoksun, insan sevgisinden, insan saygısından alabildiğine uzak, soyut, sözümona bir demokrasidir bu. Polis kara-

kollarında hâlâ öğrencilere işkence yapılmakta, jandarma karakollarında yurttaşlar dövülmektedir.

Irzın, namusun, canın, malın hiçe sayıldığı bir ortam içindeyiz. Anadolu halkı, Osmanlıdan kalma bir haklı yılgı ile karakollardan ürkmektedir.

Boşuna yakmamış halk şu güzelim türküyü:

Kız ben sana demedim mi karşıki dağlar cenderme
Yarin küçük karakola gönderme.

İşte, Türkiye'nin yüzyıllardan beri sürüp giden büyük trajedisinin bir yanı, sadece bir yanı dile geliyor bu türküde.

İnsanın kendini en büyük güvenlik içinde duyması gereken bir yerden, karakoldan yılması ne hazindir. Böyle bir ortamda, 22 yaşında bir öğretmenin yedi kişi tarafından kaçırılarak kirletilmesi, yedi kişiden hiç birinin pişmanlık duymaması karşısında ne düşünmemiz gerektiğini siz okuyuculara bırakıyorum.

Haziran 1970

GENÇLİK ÇAĞI

Yaşadığımız günler, bütün dünyada, gençliğin uyanıp yurt sorunlarına sahip çıktığı; toplumların kaderini doğrunun, hakkın buyruğuna vermek için, kelle koltukta, savaşmayı göze aldığı; kurulu düzen ağalarının, çıkarcı azınlık egemenliğinin kökünü kurutma yolunda eyleme geçtiği bir çağın başlangıcı olarak geçecektir tarihe.

Kim bu gençlik? Mehter marşlarıyle sokaklara dökülen, tekbir sesleriyle ortalığı gürültüye boğan, kurulu düzen savunucusu gençlik mi? Değil. Kurulu düzen savunuculuğu, kolayın kolayı, âdinin âdisi bir iştir aslında. Polisi, komandosu, sermayeci sınıfı, kompradoru ile koca bir *dayı*'ya sırtını verip, elde silâh, ağızda köpük, kahramanlık taslayanlar değil benim gençliğim. Ne fotoroman gençliği, ne moda budalası mini midi maksi gençliği, ne de - kokuşmuş düzene, kokuşmuş ahlâk kurallarına kafa tutarak olumlu bir iş yapmakla birlikte, kendini anlatılmaz bir miskinlik ve eylemsizliğe bırakan - hippi gençliğidir benim gençliğim.

Benim gençliğim, yurdunun esenliğini halkının uyanmasında, sömürü düzeninin sona ermesinde bulan aydın ve devrimci üniversite gençliğidir.

Bu; iki yıl önce, üniversite öğreniminde - sağ sol ayrımına kaçmadan - reform isteği ile sesini duyuran, ama tutucu ve anlayışsız iktidarın baskısına boyun eğen üniversite kodamanlarının işi savsaklamasıyle birden uyanıp, hanyayı konyayı anlayan gençliğin, bir çeşit 'toplumsal içgüdü' ile birbirine kenetlenen ilerici kesimidir. Başlangıçta, eğitimle sınırlı olan istekleri, olayların zoruyle, ideolojik bir nitelik kazanıverdi. Ne istiyordu gençlerimiz başlangıçta? Halka dönük, ilerici bir eğitim ve öğrenim. Oysa, halka sırtını çevirmişti üniversitelerimiz. Egemen sınıfların ideolojisi doğrultusunda, tutucu ve çıkarcı bir eğitim ağır basmaktaydı. Ama, bir bilim adamımızın söylediği gibi, üniversitelerimiz gerektiği gibi ilerici, çağımıza yaraşır bir eğitim yapmamakla birlikte, üniversite bir koşullar bütünü olarak, (yine de) öğrencisini büyük bir değişmeye uğratıyor ve onda egemen sınıfların ideolojisiyle çatışan bir eğilimin doğmasına yol açıyordu. (Dr. A. T. Kışlalı, *Cumhuriyet*, 17.1.1971).

İşte bu eğilim, katı gerçekler karşısında, gençliğin ilerici kesimini, ister istemez, eğitim sorunlarını da içine alan geniş çapta bir yurt ve düzen sorununa iteledi. Üniversite reformunu, toplum düzeninden ayrı olarak düşünmenin yetersizliği ve boşluğu kendiliğinden çıktı ortaya böylece. Kapkaç düzenine, DP'den miras kalan ve gittikçe daha da azıtan soygun furyasına, emperyalist uşaklığına son vermeden, değil eğitim alanında, hiç bir alanda reform yapılamayacağını anladı gençlerimiz, hem de acı acı. Bunlar, üniversiteli 'haytalarımız'dı. Bütün suçları, Türkiye'nin tek kurtuluş yolunu görmüş olmalarıydı.

Böylece, iki yıl önce, üniversitede reform istekleri ile başlayan gençlik olayları, iktidarın coplu, silâhlı, işkenceli baskısı altında, haklı olarak, düzen değişikliği isteğine dönüştü. Bir gençlik örgütü başkanının dediği gibi: «Devrimci gençlerin isteği, halktan yana bir iktidarın kurulması, emperyalist ilişkilerden sıyrılmış bir hükümetin başa geçmesi» yönünde gelişti.

Önce şu soruyu soralım kendimize: Üniversitede reform istemede ne denli haklıydı gençler?

Bu soruya, üniversite gençleri ile üniversiteyi çağ dışı bir medrese düzeyinde tutan, tutucu eğitimciler arasında - belgelere dayanan - bir kıyaslama ile karşılık verelim.

Son iki yıl içinde, silâhlı bir ideolojik çatışma niteliği alan gençlik olaylarını yetkili gençler ağzından kamuya duyurmak amacıyle *Milliyet* gazetesi (13 aralık 1970), karşıt eğilimli öğrenci örgütlerinin temsilcilerini yüzyüze tartışmaya çağırdı. Ali Gevgilili'nin yan tutmadan yönettiği bu seviyeli konuşmada, gördük ki, bütün gençler - eğilimleri ne olursa olsun - bir noktada birleşiyorlardı: Hepsi de emperyalizme karşıydılar. Ayrıca, Türkiye'nin kapitalizmle kalkınamayacağı konusunda da birleşiyorlar, ama tutulacak yollar bakımından, birbirlerinden ayrılıyorlardı.

Buna karşılık, aynı gazete (1 kasım 1970), ramazan ve oruç sorunlarına aydınlık getirmek amacıyle, üç profesörü bir masa başında topladı. Bu profesörler, Gürkan, Ülken ve Karahan'dı. Şimdi size, bu üç kodamanın, büyük bunalımlar içinde çalkanan Türkiyemizde, bütün toplum sorunlarına sırtlarını çevirerek ne denli sorumsuzluklar

içinde bulunduklarını kendi sözleriyle ispatlayacağım.

«Oruç kutsallığını, Kur'an-ı Kerim'in oruç ayında indirilmiş olmasından almaktadır. Aynı zamanda, ramazan, Kadir gecesini de koynunda saklamış olması dolayısıyle İslâmiyetin en önemli ayıdır,» diye söze başlayan bay Karahan şöyle devam ediyor: «İnsan bir ay boyunca yemekten, içmekten, cinsel temaslardan uzak kalmak suretiyle, aç kalan, susuz kalan maddî imkânsızlıklar ve diğer nedenlerle (!) bedenî ihtiyaçlarına kavuşamayan (ne demekse) insanın halini anlar. Böylece başkalarına yardım etmek lüzumunu duyar. Kısacası, Müslüman cemaati oruç ayı içinde yoksullara, bakıma muhtaç olanlara, hastalara ve benzerlerine (kimler acaba?) yardım elini uzatmak suretiyle, muhtaç kişileri, ihtiyaçlarından vareste kılacak bir duruma getirmektedir.»

Kapitalist düzenin sözcülüğünü yapan bay Karahan, anlaşılıyor ki, yalnız oruç ayı içinde yoksullara yardım eli uzatarak sosyal adaletin gerçekleşeceğine inanıyor ya da inanır görünüyor. Ayrıca, onun mantığına göre, yoksul yığınlara insan gibi yaşama olanağı sağlamak amacıyle bütün dünyada bugüne dek girişilen devrimleri, hep açların yönetmiş olması gerekiyor. Demek, Fransız Devrimi'nin önderleri aç susuz kimselerdi? Lenin'in, Troçki'nin açlıktan nefesleri kokuyordu? Kastro, Mao Çe tung, aç susuz kaldıkları günlerde başlatmışlardı devrim hareketlerini? Oysa, gelmiş geçmiş devrimlere önayak olan kimselerin hiç de yoksul olmadıklarını; sadece vicdanlarının sesine uyduklarını; sömürülere, haksızlıklara karşı namuslu insanların duydukları tepkiyle hak peşine düş-

tüklerini bilmek için, azbuçuk bir şeyler okumuş, devrim tarihlerine zahmet edip şöyle bir göz gezdirmiş olmak yeterdi. Soralım bay Karahan'a, «muhtaç kişileri ihtiyaçalrından vareste kılmak» duygusu size yalnız oruç ayında mı gelir? Üç beş kişiye açacağınız - bilmem açar mısınız? - iftar sofrasında mı «vareste» kılacaksınız yoksulları? Orucu bir yana bırakarak, bu memlekette neden «muhtaç» kimseler (hem de milyonlarca) olduğunu ,olabildiğini düşünmez, «muhtaçlığın» kaynağına inmek istemez bay prof? «Muhtaçlığın» bir sömürü düzeninden doğduğdunu bugün sağcı bilinen öğrenci örgütlerinin önderleri bile kabul ederken, neden bay Karahan tabulaştırılan birtakım kelimelerin arkasına sığınıyor? «Nerede büyük mal mülk sahipleri varsa, orada yoksulluktan geçilmez,» diyor, Fransız Devrimi'nin hiç de aç olmayan, vicdanlı önderlerinden Saint-Just. Bay Karahan, zahmet edip, *Hürriyet* gazetesinin 9.6.1970 tarihli sayısının arka sayfasına bir göz atıversinler. Orada, Türk Eğitim Vakfı'na bağışta bulunan yedi kişinin fotoğraflarını ve her birinin yaptığı bağışların tutarlarını bulurlar. Bu yedi kişi içinde, adını sanını duyduğumuz bir Safiye Ayla var. Ama öbürleri, adlarını duymadığımız kimseler. Bir yaşlı başlı bayan 6 milyon, bir ağlamış yüzlü yuttaş 25 milyon, öbürleri de onar, altışar milyon bağışlamışlar. Nicedir sorup soruşturuyorum kimliklerini bu kişilerin. Çevremde bilene rastlayamadım. Peki, adlarını hiç duymadığımız bu kimseler, toplumumuza ne gibi bir iyilik sağlamışlar da, böylesine milyonları bir çıprıda (aslında hayırlı bir iş yapmışlar, ona diyeceğim yok) Vakfın kasasına boca ediverecek duruma gelmişler? Ne diyor Saint-

Just? «Nerede *büyük* mal mülk sahipleri varsa, orada yoksulluktan geçilmez.»

Bay Gürkan da aynı çizgide konuşmuş. «Aslında oruç açlıktır... Belki de açlığın ne olduğunu anlayarak, insanlar sosyal alanda fukaraya yardımcı olma gibi bir fazilet hissine sahip olacaktır,» diyor. Demek, insan oruç tutmadan fukaraya yardımcı olma gibi bir erdem duygusuna sahip olamaz? Bu mantığa göre de, orucun sadece varlıklı kimseler için konulmuş olması gerekiyor. Oysa, varlıklıların oruca pek de önem verdikleri görülmüş şey değildir. Orucu bizde hep yoksullar, yani milletin yüzde doksanı, yani yarı aç yarı toklar tutmaktadır. O halde, nerede kaldı orucun «fukaraya yardımcı olma gibi bir fazilet hissi» doğurması?

Bay Ülken'e gelince, o daha ölçülü konuşuyor, orucun tarihçesini yaparak bir çeşit bilgiçlik arkasına sığınıyor ve «Oruç, insanı manen paklar,» deyip daha akıllıca sıyrılıyor işin içinden.

Görüyorsunuz işte, ilerici gençlerimiz, kanları pahasına Türkiye'yi yoksulluktan, sömürüden kurtarmaya savaşırken, sayın prof.'larımız, rahat koltuklarında, iktidarın gölgesi altında, sosyal sorunlarımızı bir aylık oruçla çözümleyecek kadar sorumsuzluk içindeler.

MTTB Başkanı bile, «Bugün Türkiye'de büyük problemler olduğu ve bunların başında iktisadî meseleler geldiği herkesçe ittifak edilen bir husustur,» diyecek kadar gözü açılabilmişken, birtakım üniversite profesörlerinin artık zamanını doldurmuş sorunlar üstünde durup, ana sorunlarımıza ilgi duymamaları gerçekten yürekler acısıdır.

Üniversitede reform isteyen gençlerin ne denli haklı olduklarını görüyorsunuz. Değil bir devrimci öğrenciyi, «Memleketimize, ekonomik bakımdan sınıf farkı gözetmeksizin fakir halkımıza refah getirecek bir millî iktidar» özlemi duyan, gözü açılmış sağ eğilimli bir öğrenciyi, hattâ hattâ Türkiye'nin en büyük sorununun ekonomik olduğunu söyleyen MTTB Başkanını bile sokamazsınız bu bayların dersine.

Bugünün üniversite öğrencisinin, eğilimi ne olursa olsun, bilim dışı palavralara karnı tok.

«Gençlik insanı müjdeler, sabahın günü müjdelediği gibi,» diyor Milton. Sabaha bak, günün ne olacağını anlarsın. Gençliğe bak, yarının insanını bulursun onda. Aydın ve devrimci gençlerimizin yüzlerinde, yüreklerinde yankılanıyor yarının mutlu Türkiyesi.

Türkiyemiz bugün gençler çağını yaşıyor.

Şubat 1971

SÖZDE KALAN EĞİTİM

Üç yıl öncesinin Millî Eğitim Bakanı, İstanbul Yüksek Teknik Okulu'nda düzenlenen bir toplantıda (17 ekim 1967) şöyle diyordu: «Eğitimin gayesi, vatandaşlara çevrelerini tanıtmak, toplum yapısı değişmelerine uyabilmek... Vatandaşların devamlı değişen bir dünya için hazırlanmasını gerçekleştirmektir. Vatandaşların temel eğitim üstünde devletçe sağlanan eğitim imkânlarından yararlanması, fırsat eşitliğine göre düzenlenecektir.» (M. Eğ. B. *Haber Bülteni*, sayı 12, kasım 1967).

Bütün bu parlak sözler içinde, kuşkusuz en önemlisi şu: Yurttaşları, durmadan değişen bir dünya için hazırlamak. Ancak, dünyanın en ileri, en uygar bir toplumunda söylenebilecek, ama henüz hiç bir toplumda uygulanamayan, uygulanması çok güç olan bu *devrimci* eğitim ilkesi, çeyrek yüzyıllık demokrasi hayatımızda uygulanmak şöyle dursun, durmadan baltalanmış, iğdiş edilmiş, sepete atılmış, yan çizilmiş küçümsenmiş, kısacası yok edilmiş, güzelim bir ilkedir. Durmadan değişen dünyanın gerçekleri, binler ve binlerce Kur'an kursları, yüzler ve yüzlerce imam hatip okulları ile hiçe sayılmış, çağ dışı bir eğitim doğrultusunda, görülmedik görülmeyecek, inanılma-

dık inanılmayacak bir gericilik akımı yararına kurban edilmiş ve edilmektedir.

İnanılmadan söylenen, birtakım ard niyetlerin sığınağı olan parlak sözlerle, aydınlanmamış, aydınlatılmamış milyonlarca yurttaşımızı aldatmaktan öte ne yapılabilir? Oysa, Montaigne'in dediği gibi, «İnsan yalnız sözlerle insandır ve yalnız sözle bağlanırız birbirimize.» İnsanlık özlediği şeylerin, gelişigüzel söylenmiş sözlerin güzelliğinde değil, sorumluluğunu taşıyan sözlerin, özellikle yapılan işlerin güzelliğinde gerçekleştiğini görünceye kadar, sürüp gideceğe benziyor bu sahtecilik, bu kandırmaca.

1967'den bu yana, hattâ yüzlerce yıldan bu yana, millî eğitim alanında, durmadan değişen dünyaya ayak uydurma yolunda ne yapmışız?

Fransız Kralı François I, 1530'larda, üniversite dışı öğretim için Collège de France'ı, Kanuni Sultan Süleyman da, aynı dönemde, bir tıp medresesi kurmuştu. Bütün bilim dallarını kapsayan geniş programı ile Collège de France, türlü rejimlerin içinden geçerek, çoğu zaman Sorbonne'dan daha yetkiyle öğrenimini günümüzde de sürdürürken, Kanuni'nin medresesi, daha kurulduğu günlerde, bu alanda okumaya gönüllü bulamadığı için, kapanıvermişti. Çünkü, o dönemde herkes din öğrenimine gönül vermeye başlamıştı. Yani bu, softalığın bilimsel bilgiye üstün geldiğini, dolayısıyle Osmanlı devletinin çöküntüye doğru koşar adım gittiğini gösteriyordu.

O dönemden 1839'lara kadar, halk çocuklarının eğitimini sağlayan kurumlar, mahalle okullarıyle, sübyan okullarıyd.ı Bu okullarda da din öğreniminden başka bir şey okutulmuyordu. Hattâ,

1839'larda, daha yüksek bir öğrenim yuvası olarak *Rüştiye* okullarının kurulmasıyle sonuçlanan *Meclis-i Umuru Nâfıa* lâyihasında din eğitimi yine başta geliyordu. O günlerde Rüştiye mektepleri nâzırlığına getirilen İmamzade Esat Efendi'nin hazırladığı tüzüğe göre: Çocuklar 10 - 13 yaşlarına kadar, yetilerine göre, hüsnü hat (güzel yazı) ve bazı muteber Türkçe kitaplardan din dersleri öğrenimine çaba göstereceklerdi. Böylece eğitilecek öğrencinin «18 yaşma kadar - bir sakınca olmazsa - Tanrı'nm inayeti ile meramını düzgün cümlelerle anlatabilmesi, yanlışsız imlâ yazabilmesi ve dinini iyice bilmesi» isteniyordu.

Oysa, o tarihlerde Avrupa'da Pestalozzi gibi eğitimcilerin etkisiyle, layik öğrenim alabildiğine gelişiyor, olumlu bilimin ışığı altında yurttaşın kafası dünya gerçeklerine açılıyordu. Bizdeyse, bir tek kelimesini bile anlamadığı Kur'anı iki defa, üç defa, hattâ altı defa ezberleme çabası sürüp gidiyordu.

Osmanlı devletinin güçsüzlüğü konusunda devlet adamlarının gözüne çarpan, aydın kafa eksikliği değil, sadece askerlik alanındaki başarısızlığımızdı. Öğrenimin çağ dışı düzeyi, medreselerin yetersizliği, ulema sınıfının kokmuşluğu bir yana bırakılıp, kurtuluşumuz sadece ordunun yeniden güçlendirilmesinde aranıyordu. Cumhuriyet'e kadar sürüp gitti bu bocalamalar, yanlış adımlar, dar görüşler, milleti karanlıkta, cahillikte bırakmalar.

1924'te yurdumuza çağrılan Amerikalı eğitimci ve filozof John Dewey hazırladığı raporunda: Okulların, her şeyden önce, çocuklara doğru dürüst politik alışkanlıklar ve düşünceler vermesini,

ekonomi bakımından hendi kendilerini yönetir duruma gelecek yetiler sağlamasını, özgür düşünce aşılamasını ve kamu yararı doğrultusunda işbirliğine alıştırılmasını istiyordu. Bu amaçları gerçekleştirmek için, bütün yurttaşların, yurdun politik, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatına katılabilecek bir eğitimden geçmesi gerekiyordu.

Cumhuriyet dönemi, özellikle Atatürk'ün sağlığında, bu amaçları bir bakıma gerçekleştirme yolunda büyük ve etkili adımlar attı. Ama, çok partili hayata girmemizle birlikte, çıkarcı politikacıların elinde, yurttaş eğitimi yüz yıl öncesinin acınası düzeyine indirilmeye başlandı. Köy Enstitüleri'nin kapatılmasını, İmam Hatip okullarının, Kur'an kurslarının yurt düzeyine inanılmaz bir artış ve çabuklukla yayılması izledi. Oy avcısı iktidar çevreleri, nüfusumuzun büyük çoğunluğunu meydana getiren köylü ve kasabalı yurttaşları yirminci yüzyıl insanına yaraşır bir dünya eğitiminden uzak tutmak için akla gelmedik çabalar gösterdiler ve gösteriyorlar. Atatürkçü öğretmen düşmanlığı, aydın öğretmen kıyımı ile elde etmek istedikleri şey, yurdun politik, sosyal ve ekonomik gerçeklerine yabancı, âhirete dönük bir seçmen yığını sağlamaktır. Çünkü, biliyorlar ki, çağın gereklerine göre eğitilmiş insanları içi boş, aldatıcı parlak sözlerle arkalarından sürüklemek, onları kul köle etmek güç, hem de çok güçtür.

Bugünkü iktidar, üniversite reformuna yanaşmamakla, eğitimde fırsat eşitliğine sırt çevirmekle, liseyi bitiren çocuklarımıza meslek seçimi bakımından akla gelmedik güçlükler çıkarmakla, okuyup aydınlanmayı âdeta cezalandırmaktadır. Buna karşılık, İmam Hatip okullarının sayısını,

layik eğitim yapan resmî devlet okullarının iki üç katına çıkarmakla, durmadan değişen dünyanın gereklerine düpedüz sırt çevirmiş görünmektedir bugün. Daha kötüsü, Devlet Plânlama Teşkilâtı'nda görevli uzmanların raporlarına göre, «Hazine şeriatçı çevrelere akıtılmakta,» milletin parası milletin uyutulmasına harcanmaktadır.

Layik öğretimin, dolayısıyle layik devletin köküne kibrit suyu dökenlerin bütün bunları pahalıya ödeyecekleri zaman yakındır. Tarihin mantığı, Türk insanının kader çizgisi ve haysiyet süreci bunu böyle gerektiriyor çünkü.

Ağustos 1970

BAY EGELİ VE ÖĞRENCİ DÜŞMANLIĞI

Ord. Prof. Dr. Şerif Egeli'nin bir yıla yakın bir süredir, üniversite öğrencilerine karşı, polisle elbirliği ederek, giriştiği savaş, üniversite içinde ve dışında, bütün namuslu aydınları, nefrete götüren bir tedirginlik içinde bırakmıştır. En büyük bilim ocağını polisin hoyrat eline bırakıp, sınavları onur kırıcı bir gözetim altında yaptırmaya kalkışan, öğrencileri polise dövdürüp hastanelik edilmelerine ortam hazırlayan bay Egeli'nin bu davranışının altında yatan nedeni bulup çıkarmak bir zorunluk olmuştur artık.

Bay Egeli, nicedir duyarız, profesörlüğü dışında, «muayene hekimliği» alanında hayli başarı kazanmış bir kimsedir: Üniversitedeki derslerinden arta kalan bol zamanlarını, uzun yıllar, muayene evinde, iki ay öncesinden söz alarak yurdun dört bir bucağından akın eden hastaları, yüzer liralık vizite karşılığı sıradan geçirmek mutluluğuna ermiştir. Egeli ailesi, uzun yıllar tatillerini Avrupalarda geçiren mutlu ve kutlu kişiler arasında, hattâ, başında yer almıştır. Ne var ki, bundan on yedi yıl önce, bay Egeli'nin bu mutlu hayatına gölge düşmüş, övgüsünü duyduğumuz ve temizliğine gönülden inandığımız biricik oğlunu yitirmiştir. Ha-

yatının tek dayanağı olan oğlunun ölümü bay Egeli'yi ve eşini haklı olarak onarılmaz bir acının kucağına atmıştır. O gün bugün, hayata küsmüşler, talihin bu acı, bu katı, bu insafsız vuruşunu onurlarına yedirememişlerdir. Yüreklerinde uyanan isyan duygusu, özellikle bay Egeli'de, gençlere karşı akıl almayacak bir düşmanlığa dönüşmüştür. Bilinç altında çöreklenen bu düşmanlık, bayan Egeli'nin 1955 yılında yayınladığı *Bir Yaman Vardı* adlı eserin şurasında burasında kendini açığa vurmaktadır.

Çocuklarının ölümünden 993 gün sonra, Egeli çifti, acılarını diri tutmak amacıyle, bir Avrupa gezisine çıkıyorlar. Ana oğlu birbirine bağlayan ortak anılar, özellikle, Avrupa kentlerinde yoğunluk kazanmıştır çünkü. Gezi boyunca, bayan Egeli. Avrupa kentlerinin çeşitli lüks çevrelerinde, o göz alıcı tuvaletleri içinde oğlunun hayran bakışlarını üzerinde topladığı mutlu günlerini, içi kan ağlayarak bir bir yeniden yaşıyor ve gezide tuttuğu notları, yurda dönüşünde, Halide Edip, Yakup Kadri, Vâ-Nû ve Burhan Toprak'a okuyor, onların onayını aldıktan sonra *Bir Yaman Vardı* adı altında yayımlıyor.

Bir Fransız ozanı, hiç bir şey insanı büyük bir acı kadar yüceltmez diyor. Oysa, büyük acıları Egeli çiftini hiç de yüceltmemiş. Acı onları, insanlardan uzaklaştırmış ve bir çeşit sadizme varan bir insan düşmanlığına yöneltmiş. Kitaptan seçerek aşağıya aldığım parçada görüleceği üzere, acılarını unutmak için, evlerine aldıkları yedi yaşındaki bir köylü kızına, sevgi, sevecenlik, insanlık sözleri altında farkında olmayarak yaptıkları işkence tüyler ürperticidir.

Halide Edip, bu kitaba yazdığı önsözde şöyle diyor: «Yer yer göz yaşlarının hıçkırığa yaklaştığı anlar olduğunu sezdim. Fakat insan hislerinin en mukaddesi olan ıstırabın hiç falso yapmayan bir senfonisini dinledim.» Zavallı dostum, yıllarca fahrî yazmanlığını yaptığım *yüce* insan Dr. Adnan Adıvar'ın hatırı için her işine koştuğum, yalnızlığını, dertlerini paylaştığım sevgili Halide Edip, hastalıklı günlerinde yardımını gördüğü Dr. Egeli'ye karşı bir şükran borcu olarak nasıl da aldanmış, bu ıstırap senfonisinin yaptığı büyük falsoyu nasıl görmezlikten gelmişti! Aşağıya aldığım parçayı kendisine okuduğum ve böyle bir kitaba nasıl önsöz yazarsınız dediğim zaman, bay Egeli'den gördüğü yardımın gölgesine sığınmaktan başka bir şey yapamamıştı.

Bayan Egeli'nin kitabından aldığım şu parçayı birlikte ibretle okuyalım:

«Ama sen daha Itır'ı, bizim yeni evimizin bu yeni küçük adamını tanımıyorsun Yamancığım. Mini mini, esmer, kara gözlü, şeytan gibi zeki, kedi kadar - hani şu çok sevdiğin, koynundan, yatağından ayırmadığın, Yumağın kadar - Yumağının sana olan sıcaklığı kadar sıcak ve sokulgan bir kızcağız. Yaşını da tam olarak söyleyemeyeceğim, babası bile bilmiyor, Yamancığım. Henüz yedi yaş dişlerini değiştirmediğine ve kolunun bütün uzanmasına rağmen lâmbayı yakmak için elektrik düğmesine yetişemediğine göre, bu sıralarda bir şey olması lâzım.

«Kendisi duymasın, pek üzülüyor ve en çok korkup çekindiği de o. Güzel, yuvarlak bir köylü kızı. Asıl ismi Emine'ydi, Yamancığım. Fakat, bir kır havasında yetişip, biraz güneşli, biraz verimli

bir toprak bulunca en büyük hızıyle ve en tatlı güzelliğiyle inkişaf eden bu çocuğa ben dağ ve kır ikliminin havasını, hem bu tatlı açılışının çeşnisini ifade etsin diye de «Itır» ismini koydum. Kendisi de bu adından pek memnun, Yamancığım. En büyük gururu, isminin arkasına Egeli yazmak. Seni ne kadar seviyor, evlâdım. Uzun entarisi, başında çenesinin altında toplanan annesinin eşarbı ile ilk evimize geldiği zaman gözlerindeki zekâ, konuşmasındaki çapraşık memleket şivesi hoşuma gitti. Belki on gün geçmeden bir İstanbullu kadar doğru ve ahenkli konuşmaya başladı. Bir tek harf tanımadığı zamanlarda, bize geldiğinin yirminci günü, senin için Faruk Nafiz'in hemen o akşam, ah! o akşam, evlâdım yazdığı, ona pek yabancı bir dildeki on satırlık mersiyeyi ezberlemişti, Yamancığım.

Daha eyyâm-ı bahârında bütün tedbirât,
Bir acep cilve-i takdîre zebûn oldu, Yaman.
Ne kadar varsa bu âlemde bugün anne, baba,
Bağrı ahcâr-ü nebatın bile hûn oldu, Yaman.
Yâr-u ağyârı berâber görerek mâtemde,
Bağrı ahcâr-ü nebatın bile hûn oldu, Yaman.
Âh-ü feryâd ile yandıkça cihan hasretten,
İstikamet sana vâmi-i sükûn oldu, Yaman.
Yazdı trâihini Fârûk mücevher yaşlar,
«Seferin halka bugün dâğ-ı derûn oldu Yaman.»

Ona hep sorarım:
— Dünyanın en güzel insanı kim? Cevap verir:
— Yaman ağabeyim.
— Dünyada en çok sevdiğin kimdir?
— Yaman ağabeyim.

«Küçük çocuk aklı ile henüz hürmeti ve kedere katılmayı nasıl bilir, bir bilsen. O geldikten sonra senin için dinmeyen göz yaşlarımın pek çoğunda benimle beraber ağlar. Seni her yoklayışımda muhakkak benimle gelir. Sana senin için ayrı çiçek alayım diye nasıl yalvarır, görsen Yaman'cığım. Sonra ayak ucunda durur, mersiyenle beraber öğrettiğim birçok şeyleri tekrar tekrar okur, Yaman'cığım. Çocuk yaşının bütün kahkahalarını, gamlı köşemde bir fazlalık, bir coşkunluk telâkki ettiğimden yüzüne bakar bakmaz boğazında düğümlemeyi bilir. Ona bir ayda alfabeyi öğrettim, üç dört ay içinde de bütün ilk sınıfın derslerini yaptı ve imtihan vererek ikinci sınıfa girdi. Bu sene de pekiyi ile üçüncüye geçti...

«Nenen, acayip bir kıskançlıkla sana olan aşkının verdiği düşünememezlikle, bu kıza karşı garip bir tahammülsüzlük içinde. Hele Itır'ı babanın yanında ve ona çok sokulmuş olarak görmeye asla tahammülü yok. Hemen odandan çıkıyor. Fakat bu hınzırın da hepimize, bana, babana, Kâzım'a yaptığı şaklabanlıklar... Her akşam babana soyunurken yardım eder, ayakkabısını, çorabını çıkarır; baban terliksiz yere basmasın diye ayağını kucağına kor, terliklerini giydirir. O esnada, babanın ayaklarına bir yüzünü sürüşü, babanın ayaklarını bir öpüşü vardır ki, evlâdım, insanın içinin sızlamaması, acımaması ve onu evde tutmaması kabil değil...» (s. 72-76).

Türk yayın hayatında eşine hiç rastlamadığım ölçüde tiksinç olan bu sadizm belgesi, bay Egeli'nin, her biri en azından, kendi biricik oğlu Yaman kadar değerli ve sevilmeye değer olan, canımız ciğerimiz öğrencilere karşı düşmanca tutumunu bü-

tün açıklığı ile ortaya koyuyor. Kendi acısını unutmak için, daha yedi yaşına yeni basmış körpecik bir köylü kızını araç olarak kullanan, ona Faruk Nafiz'in o yapmacık, o yağcılık kokan, o zevksiz, o bayağı manzumesini ezberleten, ona mezar başlarında, yüzünü bile görmediği bir kimse için göz yaşları döktürten, ayaklarını öptürten, yüzüne gözüne sürdürten insanlık dışı bir davranış, üniversite olaylarında gençlere vurdurulan coplarda, sıktırılan kurşunlarda, yankısını buluyor.

Bayan Egeli, kitabının bir yerinde şöyle diyor: «Bana bu çocukla (yani, Itır'la) alâkamın sevabından bahsediyorlar. Sevap! Kimin için ve kimi memnun etmek için. Yaman'cığım? Bütün ömrümüz boyunca baban ve ben, imkânlarımız içinde, yalnız sevap ve iyilik yapmak için çalıştık.» (s. 76).

Bay Egeli'nin bütün ömrünce yaptığı sevap ve iyilikler zincirinin son halkasıymış meğer üniversite olayları! Kıvanın dostlar kıvanın!

Temmuz 1969

SEVGİ DÜZENİ

Kendimi bildim bileli günlük tutma özlemini duymuş, ama her seferinde vazgeçmişimdir. İyi de etmişimdir sanıyorum. İlk gençlik çağının romantik duygularını düşündükçe gülesim gelir. Bunca yıllık hayatıma yansıyan, büyük ölçüde duygusal izlenimlerimin, bir süre sonra beni bile ilgilendirmediğini görüp, «Oh ne iyi ettim de, hiç bir şey yazmadım,» diye için için sevindiğim olmuştur. Bugün bile, duygusallıktan sıyrılamadığımı görüyor, düşünce hayatımın kökeninde hep duyguya dayanan bir yan olduğunu, duygunun hep ağır bastığını, bundan böyle de basacağını biliyor, buna rağmen arada bir duyduklarımı ve düşüncelerimi kâğıda dökmek istiyorum.

İlk Günlük denemem otuz beş yıl öncesine raslar. Kızkardeşim apandisit sancıları çekiyordu. O dönemin adı ağızlarda dolaşan, genç, dinamik, eline çabuk doktoru Kâzım İsmail'e başvurulmuştu. Kâzım İsmail, zührevî hastalıklar uzmanı, aile dostumuz Dr. Kemal'in arkadaşıymış. Onun kanalıyle varabildik yanma. Bize, özel bir klinikte, dost hatırı için, ucuz bir fiyata ameliyat yapmaya razı olmuş. Taksim'de bir kliniğe yatırdık kızkardeşimi. Bir iki gün orada dinlenecek, sonra bıçak

altına yatacaktı. Babam, o sevecenlik sembolü babam, yanılmıyorsam daha yeni emekliye ayrılmıştı kaymakamlıktan. Ama, ameliyat günü ikinci bir kez emekliye ayrılmış gibiydi; eli ayağı titriyor, ameliyat sözünün o günlerdeki ürkütücü havasında eriyor da eriyordu.

Ameliyat günü, anam babam, kardeşlerim yola düzüldük erkenden. Beşiktaş sırtlarındaki evimizin o matem havasına bürünmüş çatısından kliniğin kapısına kadarki yolculuğumuzu hiç unutmuyorum. Ağzımızı bıçak açmıyordu. Hepimizin küçüğü, üstüne titrediğimiz kızkardeşim, sabahın erken saatlerinde bıçağı yemiş olacaktı.

Kliniğin kapısında Dr. Kemal karşıladı bizi. Ameliyat başarıyla sonuçlanmıştı. On dakikada bitivermişti. Yukarı kata kardeşimin odasına çıktık nefes nefese. Yatakta yatıyordu. Eterin etkisiyle soluk yüzünde, ölümden dönmüşlüğün bilinçsiz mutluluğu parıldıyordu. Baygın yatıyordu, bir melek gibi. Yatağının başucuna yaklaştık. Biraz sonra gözlerini açtı. Tekrar kapadı. Baygınlıkla ayıklık arasında gidip geliyordu. Süzgün bakışlar arasında, bir bir adımızı saydı. Kurtulmuştu. Kurtulmuştuk.

Klinikten çıktıktan sonra, eve döner dönmez sarılmıştım kaleme. Ansıdığıma göre, şunları yazmıştım kâğıda: «Biz insanlar mutluluğumuzu ancak dertler, onarılmaz acılarla karşılaşınca anlıyoruz. Bugüne kadar, ufak tefek rahatsızlıklar dışında, hiç bir hastalığa tutulmadım. Ama anlıyorum ki, hastalık diye bir gerçek var ortada. Klinikteki hastalar bana bu gerçeği bütün açıklığıyle gösterdi. Dertli insanların üstüne eğilen nice iyi yürekli hastabakıcılar gördüm. Hiç bir çıkar

gözetmeden, sırf insanlık duygusuyle davranan hemşirelerin, o yüzlerinden eksilmeyen gülümseme, sevecenlik belirtileri beni daha bir insan olmaya zorluyor. Hastaneden içim arınmış olarak ayrılıyorum.»

Günlük'üm burada başlamış, burada bitmişti. Ama, içimde insan acısına karşı derin bir ilgi ve yakınlık duygusu yer etmişti. O gün bugün, insanların acılarına tarafsız kalamayacağımı anlamış ve hayatıma o yolda bir rota çizmiştim.

Artık benim için bu dünyada tarafsızlık diye bir şey olamazdı. Ya, vicdanımın sesine kulağımı tıkayacak, insan dünyaya bir kez gelir, yaşamaya bakmalı diyecektim, ya da insan tek başına mutlu olamaz, konusuyle komşusuyle, köylüsüyle kentlisiyle birlikte mutlu olabilir, diyecek ve buna göre hayatıma bir yön verecektim.

Nitekim, öyle bir yön verdim hayatıma. Orta halli, yoksul denecek bir hayatı seçtim kendime. İnsanın değerini hiçe sayan her türlü rejime, her türlü katı öğretiye kapadım yüreğimi. Benim için dünyada tek gerçek insandı ve insanın insan gibi yaşamasına önem veren, insanın insan tarafından sömürülmesine karşı çıkan bir düzendi kurulmasını istediğim ve dilediğim. Bu bakımdan hümanizmaya bağlandım, zamanla gücünü ve değerini yitirebilecek «izm»lerden sıyırdım kendimi. Ama, bütün «izm»ler içinde sosyalizm benim için bağlanacak, yüreğiyle bağlanacak tek çıkar yoldu yine de. Çünkü, sosyalizmdi bana sosyal adalet içinde insanca yaşama güveni verebilen, verebilecek olan.

Benim sosyalizmim, hüanizmadan geçen, insan sevgisine, insan saygısına sıkı sıkıya, ölesiye

bağlı «insan yüzlü» bir toplum düzeniydi. «İnsan yüzlü,» diyorum. Çünkü, dünyada tek gerçek insandır da ondan. Gözümüzü dünyaya açtığımız andan, kapayacağımız ana kadar insanlar değil mi görüp göreceğimiz rahmet? Bir dost yüzü, bir ana sıcaklığı, bir kardeş yakınlığı, bir sevgili - hele bir sevgili - bakışı değil mi bizi mutlu kılan, içimize güzellikler, tazelikler, yeşertiler, iyilikler, doğruluklar salan?

Bu dünyayı, hazları, lezzetleri, tatlıları yanında; acıları, yıkımları ile kimin için seviyoruz, insanlar için sevmiyorsak? Vereyim sana hanları hamamları, paraları pulları, görelim bakalım mutlu olabiliyor musun, olabilir misin bir çıkarsız dost bakışından uzaklarda?

Bu dünyayı seninle sevmişim ben
Benim sensiz bu dünya nemdir ey dost

diyor bir isimsiz ozanımız, güzelin güzeli, arınmış, kusursuz bir dille. İnsan sevgisini bundan daha güzel, bundan daha kestirme yoldan dile getiren bir ozana zor raslarsınız. Çünkü, sevgisi vurmuş sanatına, iki dizede varmış anlatımın doruğuna, değme ozanlara taş çıkartırcasına. Kaynağını insan sevgisinden almayan hangi sanat eseri varmış, varabilmiş yüceliğe? Yoksulluğu, çaresizliği, ezilmişliği, kendi kaderine bırakılmışlığı yansıtanlar dışında, o binlerce halk türkümüz, o güzelin güzeli türkülerimiz hep insan, hep sevgili özlemini yanık yanık dile getirmiyor mu?

Dost bana nazar kıldı
Taze civan oldum ben

diyor, dost canlısı, insan yüzünden gelen mutlulukların en tazesini, en yücesini uydurma ahret mutluluklarına değişmeyen Mevlânâ. Bu dost yüzüne, bu insan yüzüne duyulan özlem değil mi büyük sanat eserlerine can katan? Alın Herman Melville'in o dev eseri *Moby Dick*'i. Bacağını koparan Beyaz Balina'nın peşinde, öç alma tutkusuyle yanıp tutuşan, bu uğurda bütün tayfalarının hayatıyle birlikte kendi hayatını da hiçe sayabilen kaptan Ahab'ın, o katının katısı yüreğinin bir çatlağından çağlayanlar gibi gürül gürül bir insan sevgisinin akıp taşacağını düşünebiliyor musunuz? Okyanuslarda aylarca süren araştırmalardan sonra Beyaz Balina'nın izi üstünde tehlikeli bir serüvene atılıyor Ahab'ın gemisi Pequod. İkinci kaptan Starbuck, o yiğidin yiğidi, içi insan sevgisiyle dolu Starbuck, kaptan Ahab'ı uyarmaya çalışıyor, ama boşuna. Ahab çoktan vermiştir kararını. Uzaklarda bıraktığı gencecik karısı, körpecik çocuğu, tayfaların hayatı vız geliyor ona bir noktada. Ama, bir de bakıyoruz, yüreğinin bir yerinde, ömrü boyunca açmaya yanaşmadığı bir sıcacık bölge açılıveriyor apaydınlık. Ölüme giderayak alıkoyamıyor kendini, içinin tâ derinliklerinde yatan o insan özlemini dile getirmekten, saçları ağarmış, kocamış bir insanın ruh haliyle:

«Acı bir alay bu kır saçlar! Hangi sevinçleri tattım da ağardı bu saçlar? Neden böylesine ihtiyarlamış görünüyorum, böylesine ihtiyarlamış buluyorum kendimi? Yaklaş! Yanıma gel Starbuck. Bir insan gözüne baksın gözlerim. Denizi, gökleri seyretmekten daha güzel; Allahı görmekten daha güzel, bir insan gözüne bakmak.»

Evet, bir insan gözüne; içinin sıcaklığını, te-

mizliğini, güzelliğini yansıtan bir insan gözüne bakmak, Tanrı'yı görmekten - kim görmüş ki! - daha güzel. Bu dünyada, astronotların yüzbinlerce kilometre uzaklardan gördüğü o boşluklarda fırıl fırıl dönen portakal renginde ve büyüklüğündeki küçücük dünyamızda, kaderleri birbirine ve güneşin çekimine bağlı insanlardan başka ne var tutunacak, sarılacak? Bir koptuk mu güneşin çekiminden; o birbirine bağlı olması, birbirini sevmesi, bağrına basması, lokmasını paylaşması gereken biz insanlar, yüzyıllar boyunca kurduğumuz uygarlıklar, rejimler, yaptığımız sanat eserleri ile birlikte yok olup gidivereceğiz bir çırpıda. Ne «izm»ler kalacak ortada, ne çeşitli teoriler, öğretiler, dinler, ne bilimler, ne saraylar, ne tapınaklar. Testiler kırıldı mı bir kez, sular bir olup akacak.

Böylesine sonsuz bir dünyada, böylesine sınırlı bir yaşamda - var olduğumuz sürece - neye bel bağlayabiliriz insandan başka?

«İnsan her şeyin ölçüsüdür,» demiş Protagoras, İsa'dan beş yüz yıl önce. Eski Yunan dünyası; felsefesi, düşüncesi, mitolojisiyle hep insanı, insanın aklını yüceltmiş. Doğa güçlerini bile insan biçiminde, insan isteminde, duygusunda, özleminde Tanrılarla temsil etmemiş mi?

Şandidas adlı bir Hint düşünürü (XV. yy.), «İnsandan daha büyük gerçek yoktur,» diyor. İşte, bu büyük gerçek değil mi Sait Faik'e, «Bir insanı sevmekle başlar her şey,» dedirten ve onu insan sevgisinde eritip yücelten?

Evet, bir insanı sevmekle başlar her şey. Bir insanı sevmekse, çoğalmak, zenginleşmek, giderek bütün insanlara yönelmek, onlarda erimek değil

midir? «Aşkı olan insan kendini neyler,» demiyor mu koca Yunus?

Peki, adaletsiz bir dünyada sevgi olur mu, diyeceksiniz. Olmaz tabiî. Sevgisiz adalet, adaletsiz sevgi kadar olmayacak bir şey.. Bence, adalet kurulacaksa, ancak sevgiyle kurulmalı, insanların canına kıymadan. Benim özlediğim dünya, insan sevgisiyle başlayan, insan sevgisinde kendini bulan bir dünya. Özlediğim düzen, insanların birbirinin yüzüne dostça, çıkarsız, ard niyetsiz, alnı açık bakabildikleri, bakabilecekleri bir düzen. Oysa, sosyal adalete dayanmayan hangi düzende insanlar bakabilir birbirinin yüzüne olduğu gibi görünerek, göründüğü gibi olarak? Temelinde «biri yer biri bakar» gerçeği yatan bir toplumda, hangi tok insan - vicdanlıysa eğer - bakabilir utanmadan, yerin dibine geçmeden aç insanın yüzüne ve onun gözlerinde kendi dertlerine - onun da dertleri vardır, olacaktır da - bir yakınlık, bir anlayış ışıltısı arayabilir?

Ekim 1972

İNSAN KAVŞAĞI

Öğretmenliğe Haydarpaşa Lisesi'nde başladım. Yıl 1939. Hitler'in dünyayı korkulara salmaya başladığı, Chamberlain'in, elde şemsiye, apar topar Münich'e gidip, Hitler'in karşısında, süklüm püklüm, patladı patlayacak savaşı önlemek için pazarlığa giriştiği o ürkünç günlerdeydi. Paris'te doktoramı yapıyordum. Dünya, sonu belli olmayan bir serüvenin eşiğindeydi. Pılımı pırtımı toplayıp, Köstence yoluyle yurda attım kapağı. Yüksekkaldırım'da dededen kalma köhne apartmanın bir katma sığındık ailece. Mirasçılar arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden apartman satıldı ve biz Çengelköy tepelerinde yıkık bir köşkün ufacık bir bölüğüne kısa bir süre için yerleştik. Köşkün, Boğaziçi'ne hâkim, bakımsız ama güzelin güzeli bir bahçesi vardı. Bütün günümü ağaçlar altında okumayla geçiriyor, dünyayı adım adım o amansız savaşa sürükleyen olayları gazetelerden, radyolardan izliyordum.

Bir gün kapı çalındı, bir dost çıkageldi. Haydarpaşa Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği boşmuş. Beni salık vermişler. Hemen gidip müdürle görüşebilirmişim. Lisenin müdürü Saffet Şav'dı. Birinci Dünya Savaşı sıralarında Hilâl-i Ahmer'in say-

manıymış. Kurtuluş Savaşımızın başlarında, Dr. Adnan'la Halide Edib'i, daha nice nice değerli insanı Anadolu'ya, Atatürk'ün yanına kaçırmış, yiğit, babacan bir insan.

Ertesi gün, sabahleyin erkenden Haydarpaşa Lisesi'ne gittim. Önce müdür yardımcısını görmem gerekiyormuş. Odasını gösterdiler. Kapıyı vurdum, tokmağı çevirdim. Kapı koskoca bir odaya açıldı. Odanın tâ dibinde büyük bir masa vardı. Müdür yardımcısının etrafını gencecik öğrenciler almıştı. Kapıyı açmamla birlikte, başlar bana çevrildi. Şaşkınlık, heyecan içinde ileriye doğru seğirttim. Daha, yeni cilâlanmış muşamba üzerinde ilk adımımı atmamla birlikte ayağım kaydı ve kendimi yüzükoyun, balıklama masanın önünde buldum. Gencecik kahkahalar çınlattı odayı. Öğretmenliğe bir dalıştı bu. Neye uğradığımı bilemedim. Kalktım, silkindim. Ter içinde kalmıştım. Kendimi tanıttım. On dakika sonra, müdürün odasındaydım. İltifatları, babacan öğütler izledi. İşler tamamdı. Öğretmen olmuştum.

Ertesi gün ilk derse başladım. O koskoca binanın bitmez tükenmez koridorlarından geçerek, bodrum katındaki sınıflardan birine götürdüler beni. Burası dokuzuncu sınıftı. Sonra, onuncu, on birinci sınıflara gidecektim. Kürsüye çıkıp oturdum. Titriyordum. O günlerde Haydarpaşa Lisesi, azgın öğrencileriyle ün salmıştı. Daha bir hafta önceden dudaklarım uçuklamıştı korkudan. Bir bilinmez serüvene atılıyordum. Öğretmenlik de nereden çıkmıştı? Bin bir defa pişman olmuştum. Ne var ki, söz vermiştim bir kere. Geri dönemezdim.

Ama kürsüye oturunca her şey değişiverdi bir-

den. Karşımda, otuz kadar, ışıl gözlü körpecik insan vardı. Öğrencilerin merak dolu, ama saygılı bakışları bütün korkularımı bir anda silivermişti. Yoklamadan sonra, derse başladım ürkek ve çekingen. Sonra, yavaş yavaş o ilk yadırgamanın etkisinden kurtularak, alıcı gözüyle bakmaya başladım, o ortaokuldan liseye geçmenin verdiği yarı şaşkınlık, yarı güven içinde bocalayan çocuklara.

Aylardan kasımdı. Hava adamakıllı soğuktu. Bir ara kar bile serpiştirmişti. Çocukların çoğunun paltosu yoktu. Hele ön sırada oturan iki öğrenci vardı ki, ayakkabıları delik deşikti. Kiminin ceketi bile yoktu. Oysa, benim her şeyim vardı iyi kötü. Birden anlatılmaz bir utanç kapladı içimi. Ben, bu bir kısmı ceketsiz, paltosuz, delik deşik ayakkabılı körpecik insanlara Fransızca öğretmekle yükümlüydüm. Onlara, karnınızın açlığını, üstünüzün başınızın perişanlığını unutacak, can kulağıyle beni dinleyeceksiniz diyecektim ve dinlemeyene, okuttuklarımı öğrenmeyenlere de sıfırı atacak, sınıfta bırakacaktım onları. Ne gülünç bir durumdaydım.

Ertesi günü, bir arkadaşımın hayırsever annesine koştum. Bir hafta sonra, önümde, gözümü rahatsız eden, içime eziklikler, utanmalar salan hiç bir şey kalmamıştı. Bir insan kavşağına varmıştım, tatları, acıları, dertleri, sevinçleri ile yirmi sekiz yılımı dolduran; anıları içimde taptaze yaşayan, yaşayacak olan bir sıcak, bir taze insan kavşağına. Yıllar yılı bu kavşakta bulacaktım mutluluğu. Ama, bu mutluluğa, yıllar sonra, türlü iftiralar gölge düşürecek, adım solcu öğretmene çıkacaktı.

Neydi solcu öğretmenlik? Öğrencilerini canı

ciğeri, kardeşi, yaşıtı, evet yaşıtı sayıp, onların dertleri sıkıntıları, düşünsel bunalımları ile yakından ilgilenmekti. Solculuk, yoksul insanların, ezilmişlerin, acı çekenlerin yanında, yanı başında olmaktı. Bunu, öğretmenliğimin daha ilk yıllarında anlamıştım. Demek ben solcu bir öğretmendim, yani öğrencilerinin her türlü dertlerini, sıkıntılarını kendine dert edinen bir öğretmen. Yirmi sekiz yıllık öğretmenlik hayatımda, sevgiyle bağlandığım öğrencilerime, yüreğimin tâ derinlerinden aktardığım, aktarabildiğim tek şey, ezilmiş, horlanmış insanların acılarına sevecenlikle eğilme istemi olmuştur.

Dünyada haksızlıklar, adaletsizlikler, soygunlar, sömürmeler, vurgunlar oldukça, namuslu insanların, hele namuslu aydınların görevi, bütün bunların karşısında olmaktır.

Ama, insan nasıl varır bu haksızlıkların, adaletsizliklerin bilincine? İnsan, her çağda, her yaşta, tanığı olduğu bir olaydan, okuduğu herhangi bir kitaptan, şurada burada rastladığı bir cümleden, bir sözden varabilir bu bilince. Siz hiç, Homeros destanlarının, insan kafasında, yüreğinde bu doğrultuda yankılar uyandıracağını, uyandırabileceğini düşünebiliyor musunuz?

Macar düşünürü Lukacs bakın ne diyor: «Homeros'u okurken, dünyadaki haksızlığı keşfettim. O gün bugün, başlıca kaygımızın haksızlığa karşı zafer kazanmamız olmalıdır diye düşündüm için için.» *(Expresse,* 4 haziran 1971).

Yakup Kadri de, Zola'nın eserlerinden varmış bu bilince. «Benim solculuğum da bir parça, küçük yaştan beri Zola'yı çok okumaktan gelir,» diyor. *(Cumhuriyet,* 11 aralık 1970, M. Baydar'la ko-

nuşma). Ama, diyeceksiniz, Y. Kadri'nin solculuğu nedir, Türk insanının, ezilmiş, kandırılmış Türk insanının kaderine bir iki eseriyle, yakından uzaktan eğilmiş olmaktan başka? Bu kadarı bile insanı sevinçlerden sevinçlere götürmeye yeter de artar bile.

Oysa, nice öğretmenler gördüm, hele son yıllarda, Zola'dan başka hiç bir şey okumayan, okutmayan; ama alışılmış düşüncelerin dışına çıkan, kafasının dar sınırlarını zorlamaya çalışan öğrencilerine kin besleyip, okuldan atılmalarına sebep olan. Bunlar insan kavşağına varamamış, varamayacak olan zavallı, kafadan, yürekten yoksun kimselerdir.

İnsan kavşağı böyledir işte. Eşiğine varma fırsatını bulanları ya içine alıp, yüreklerine insan sıcaklığı salar; ya dışında bırakır, kuşkulara, rezilliklere batırıp çıkarır.

Kasım 1972

ÇİRKİN POLİTİKACILARA VE ÇİRKİN AYDINLARA SESLENİŞ

İnsan öldü mü bir kez, duvara çakılı bir resim olmaktan öteye gidemiyor. Nerede o konuşan, gülen, düşünen, sevdiği insanın kapıya vuruşunu, zili çalışını beklerken duyduğu o coşku, o yürek çarpıntılarına kendini kaptıran, ancak sevdiği insanın yanındayken sahiden yaşayan, yaşadığını duyan insan? Yok artık. Gitti gider. Ama, hayat, o katılığı, o anlamsızlığı içinde, acımasız doğa kurallarına uyan, uymaktan başka bir şey yapamayan insanın, bir zamanlar cıvıl cıvıl kaynayan hayatı nerede kaldı? Yok, arkadaş, yok! Hayatı on kez yaşamak ne mümkün. Bir defa geçer insanın eline o fırsat, sabun köpüğü gibi elimizden ha kaydı, ha kayacak olan o, yerine göre güzelin güzeli, yerine göre acının acısı, kekre, adına yaşam dediğimiz o nimet! Nerede bunca sevdiğimiz, uğrunda acılara, dertlere katlandığımız bir sürü insan? Toprak altında çürüyüp gittiler, kala kala birkaç kemik parçası kaldı hepsinden. Ama, yaşayanları, o kendilerini hiç ölmeyecek sanan zavallı yaşayanları başka bir son mu bekliyor? Cenaze törenlerinde, takma suratlı nice insan gördüm, gidenin ardından hayıflanma numaraları içinde, kendi postunu kurtarmış, her zaman için kurtaracakmış gibi, bilinç-

li bilinçsiz pozlarla ve ölümsüz bir Tanrı edasıyle konuşan, ölmezliğe demir atmışçasına güvenle sağa sola bakan.

Hayat ne kadar da sınırlı! Dün yirmi yaşındaydım, taze umutlarla dolu, olmayacak hayaller kuran, kurabilen bir başlangıcın başlangıcında. Nasıl da geçti günler, sinsi sinsi, kemirgen kemirgen, her umudu, tazeleninceye kadar yuta yuta. Ne var şu rezilini çıkardığımız dünyada insanı ayakta tutan, tutabilen sevgiden insan sevgisinden başka? İnsan sevgisi deyince neyi mi düşünüyorum? Tanımadığım, tanıyamayacağım o milyarlarca soyut insanı mı? Hayır, yakınımdaki, kafasına, davranışına - yalnız onlara mı? hayır -, kaşına gözüne (ne güzel yaratıktır şu insan!) hayran olduğum, hayran olmaktan onur duyduğum somut insanı!

Ne kıskanç, ne rezil insanlar da var şu kısa bir süre için konukladığımız dünyada! Sevginin, insan sevgisinin düşmanı kesilip, her mutlu yakınlaşmayı silip süpürmeyi, başkaları zararına rahatın rahatı bir hayat sürmeyi hayatlarının biricik amacı yapan insanlar! Oysa, değer mi, arkadaş, yarın öbür gün, paranla pulunla, ya da yoksulluğunla, parasız pulsuzluğunla, ama - varsa, kaldıysa - onurunla bırakıp gideceğin şu dünyada türlü rezilliklere katlanıp, kursağını doldurmak için bin bir dalavere yapmaya, yoksulların kanını emip, küpünü doldurmaya, yoksulu yoksulluğunda bırakıp, büyüklerin elini eteğini öpüp, kimsesizleri ezerek daha bir güçlü, daha bir afralı tafralı yaşamaya özenmek? Yuf be, insan sevgisinden yoksun, işkembelerine düşkün rezil herifler, yuf olsun sizlere ki, alın teriyle kazanılmamış rahat bir

hayatın bütün nimetlerinden faydalanarak, kendileri gibi çalıp çırpamayan kimselere karşın, kodamanlara sırtlarını dayayıp gününü gün etmeye çalışmaktasınız. Yuf olsun, size ey çirkin politikacılar, oy avcıları, leş kargaları, geberip gideceksiniz bir gün, tasınız tarağınız, metresiniz, kadillakınız madillakınızla!

İşte geldik gidiyoruz, Şen olasın Halep şehri! Bu işte, söyleyip söyleyebileceğimiz son söz. Bir de Yunus'un: «Bu dünyadan gider olduk, kalanlara selâm olsun,» diyen Yunus'un o cömert, o insanca seslenişi var. Siz ne anlarsınız, eşşek kafalı herifler, hayatı iliklerine sindiren, insan sıcaklığını kanında, kanının derinlerinde duyan, duyabilenlerin, para pulla, han hamamla milyonda bir parçası bile satın alınamayacak olan mutluluklarından?

Türk insanını, o çağ dışı özlemleriniz uğrunda sefil bırakmak pahasına, olmayacak vaadlerle kandırma yarışınız başladı. Karınız, metresiniz, üç dört, bilemedin altı yedi çocuğunuz, yirmi otuz akrabanız, eşiniz dostunuz ve de, diyelim, bin, iki bin, üç bin, hadi hadi yüz bin, beş yüz bin çıkardaşınız, aveneniz, çeteniz metenizle, yalnız onlarla mutlu olmak istiyorsunuz. Evet ya, mutlu olmak istiyorsunuz, o bir avuç çevreniz, o açgözlü, yedikçe acıkan, acıktıkça yiyen, löpçü çevrenizle.

Ama bırakılır mı sanıyorsunuz, milyonlarca insanı, o murdar işkembeleriniz uğrunda sittin sene kandırasınız. Bugün için gerçekleri söyleyen ağızları kapatmaya, namuslu kalemleri susturmaya, bedenlerine işkence etmeye, erdemi ortadan kaldırmaya çalışırsınız, çalışabilirsiniz. Ama, ne yapsanız boşuna. Hak, ergeç yerini bulacaktır. Biz

görmesek, çocuklarımız torunlarımız görecek. Bakın ne diyor Babeuf, son duruşmalarından birinde:

«Erdem ölmez; zorbalar baskılarında kendilerini aldatırlar. Yok ettikleri yalnız bedenlerdir; iyi insanların ruhu sadece kalıp değiştirir. Bir kalıp dağılır dağılmaz o ruh bir başka varlıkları diriltir, onlar da başlar cömertçe yaşamaya ve başımıza geçen haydutların soluğunu kesmeye.»

Hepiniz, ama hepiniz ve hepimiz ölüp gideceğiz, o haklı haksız topladığımız, topladığınız mal mülkle birlikte. Ne kalacak geriye sizlerden, çoluğunuza çocuğunuza bırakacağınız mallar yanında, sadece bir ad, bir anıdan başka? Bu anıyı olsun lekesiz bırakmaya çalışın. Bir resim olarak duvara çakıldığınız zaman, hiç olmazsa çoluğunuz çocuğunuz - sizlerden bin kat daha iyi olacağına inandığım çocuklarınız - yüzleri kızarmadan, bakabilsinler ona.

Ya sizler, insan sevgisini alaya alan, sosyal adalet adına (!), yürek çarpıntılarını lüks belleyen, hak hukuk derken özgürlüğü hiçe sayan, özgürlük isterken adaletsizliğe prim veren, kıskanç ruhlu, kendisi hiç bir insanca iş yapmadığı halde başkalarından fedakârlık bekleyen mendeburlar! Sizler de öleceksiniz, hem de ardınızda hiç bir insanca sevgi izi bırakmadan.

Bu güzelim yurdun o yoksul, ışıktan, bilgiden yoksun insanlarına, adları etrafında gürültüler koparmadan, ön plânlara geçmeye çalışmadan karınca kaderince, çıkarsız, iyi niyetle yararlı olmanın yolunu aramadıkça, aramaya yanaşmadıkça yuf olsun topunuza, politikacısıyle, aydını maydını ile hepinizin ervahına, ceddine cibilliyetine!

Ağustos 1973

İLERİCİLİK ŞAMPİYONLARINA

İnsanın düşündüğünü açıkça, dobra dobra söylemesi, söyleyebilmesi bir erdem, bir yiğitlik, bir dürüstlük işidir, hele düşünceye gümrük koyan, kilit vuran, vurmaya çalışan, ikiyüzlülüğe prim veren çıkarcı, sömürücü, rezil güçlerin egemen olduğu bir dünyada.

İnsanın düşüncesi yanlış olabilir, çağ dışı olabilir, bilimsel gerçeklere aykırı olabilir. Olsun. Yeter ki, sözleri ile insan ciğerini, içinin derinini, her türlü çıkar kaygısından uzak olarak açığa vursun, vurabilsin.

Uygarlığın en büyük düşmanı ne olabilir diye sorsanız bana, gizlilik, saklılık derim hiç duraksamadan. Gizlilik saklılık, yani içinden pazarlılık çok çok ne yapabilir dersiniz? İstesek de istemesek de gelişmek, yenilenmek; eskinin, köhnemişin, zamanını doldurmuşluğun canına okuyarak durmadan tazelenmek, kabuk değiştirmek zorunda olan dünyamızın ileri atılımlarma, bir süre için, çelme takabilir ancak. O kadar.

Söz gümüşse, sükût altındır, demiş atalarımız, Doğu bilgeliğinin nefs savunması adına bulup bulduğu, güvensizlik duygusunu özetleyen aşağılık bir formül katılığıyle. Sen konuşmayacaksın, kar-

şındakini konuşturacaksın. O, ne olduğunu, ne istediğini açığa vuracak. Sen susacaksın. O konuştukça ve sen sustukça, bir çeşit üstünlük kazanacaksın ona karşı. İçini, girdisi çıktısıyle tabak gibi açığa vuran bir insanın güçsüzlüğü, sana büyük bir güçlülük kazandıracak. İşte, sözüm ona Doğu bilgeliğinin en güçlü yanlarından biri. Shakespeare, *Hamlet*'te, Polonius ağzından bakın nasıl dile getiriyor bu aşağılık bilgeliği. Oğlu Laertes'i yolcu eden Polonius, ona verdiği baba öğüdünde, başka noktalar yanında özellikle şuna önem veriyor. Diyor ki, «Düşüncelerinin ağzı dili olmayacak», «Herkese kulağını ver, sesini verme. Herkese akıl danış, kendi aklını sakla.»

Konuşmamak, karşısındakini konuşturmak ve bu yoldan üstünlük kazanmak ne iğrenç bir taktik! Doğu'da olsun, Batı'da olsun, hiç bir şey değiştiremez bunun rezilliğini, iğrençliğini.

Doğu bilgeliğinin bir başka formülü de şu: *Eline, diline, beline.* Güçlü olmak istiyorsan, her şeyden önce diline gem vuracaksın. Yani, kendini, özünü, ciğerini açığa vurmayacaksın, vursan da ölçülü olacaksın.

Oysa, demokrasi bunun tam tersini isteyen bir rejim. Bugün biz açık konuşmak, içimizin özünü açığa vurmak zorunda olan, olması gereken bir rejime gönül bağlamış, ya da bağlaması gereken bir düşünüşe - bilinçli bilinçsiz, gönüllü gönülsüz, istekli isteksiz - bir düşünüşe yönelme çabası içindeyiz. Kısacası, özü sözü bir insanlar olma zorundayız. Bu zorunluluk değil mi ki, bize birçok parti başkanının ağzından - açık olma kaygısıyle - atom çağı insanını şaşkınlıklardan şaşkınlıklara sürükleyen çağ dışı, insanlık dışı özlemleri öğrenmek

fırsatını veriyor. Aşırı solu, alttan alta savunuyor gerekçesiyle kapatılan TİP'in birçok düşüncesine, sapık yollardan sahip çıkan Millî Selâmet Partisi adı altında gerinin gerisi düşünceleri savunan bir topluluğa seçim özgürlüğü, ne diyorum, büyük seçilme şansı tanıyan bir tutum içindeyiz. Eyleme dökülen düşünceyi değil, salt düşünceyi, kafanın içinde oluşmuş, kafanın sınırlarını aşmamış düşünceyi bile suç sayacak kadar aklı izanı hiçe sayan parti başkanlarının düşüncelerini, tutumlarını bu açıklık sayesinde öğrenmek fırsatını buluyoruz. Bu, Türkiye'nin geleceği için büyük bir güvenek sağlayabilir bize, kimin kurt, kimin kuzu olduğunu apaçık görmek, görebilmek bakımından.

Bütün bunları niçin yazıyorum dersiniz? Şundan: Her yeni kuşak, kendinden önceki kuşaktan hesap sormak, «Bunu niye böyle yaptın?» diye onu sorguya çekmek eğiliminden, isterseniz hakkından kendini alıkoyamaz. Kabul. Hesap sormak, aslında güzel ve gerekli bir şey sayılmalıdır. Ama, hesap sormak için, insanın kendinde bu yetkiyi bulması da gerekir her şeyden önce. Kendisi hiç bir olumlu işe girişmemiş, girişme olanağı bulamamış birtakım kimselerin - eğer kendilerini belli bir kuşaktan sayıyorlarsa - her şeyden önce kendilerini sınava çekmeleri, kendilerinden hesap sormaları daha akıllıca, daha insaflıca bir şey olmaz mı dersiniz?

Bir genç, hem de kültürlü bir genç kalkıyor, solcu bilinen (daha doğrusu solcu olan), ama artık aramızda bulunmayan bir aydının Hayyam'ı Türkçeye çevirmesini kınıyor. Daha doğrusu, Hayyam'ı, aslından değil de, Fransızca çevirisinden dilimize aktarmasını kötü karşılıyor. Ama bilmiyor

ki, o çevirmen, Hayyam'ın Fransızca ve İngilizce çevirileri yanında, Farsça aslına kılı kılına bağlı kalmıştır. Hayyam'ı niye Türkçeye çevirdin diye çatmıyor benim acemi çaylağım, niye Fransızcasından çevirdin diye çatıyor. Oysa, Hayyam'a çatabilir mi, çatmak yürekliliğini gösterebilir mi? Gösteremez. Çünkü, Hayyam her çeşit bağnazlığa - hele Türkiye'nin bir an önce kurtulması gereken bağnazlıklara - kafa tutmuş bir şairdir. Biz, sosyal adalete dayanan, sömürüsüz bir düzen özlemiyle yanıp tutuşan bir aydın topluluğu olarak, Hayyam'a karşı çıkabilir miyiz? Türkiye'de yerleşip boy atmasını istediğimiz, adına SOL denilen haklı, namuslu bir düzenin kurulmasına bel bağladığımız bir rejimi, Hayyam gibi bağnazlıkları kökünden yıkıp atan, atma yürekliliğini gösteren insanlar olmadıkça kurabilir miyiz sanıyorsunuz?

Ne diyor Hayyam:

Adam olduysan hesap ver kendine
Getirdiğin ne? Götüreceğin ne?

Sen ey, Hayyam'ın çevirisine çatan, çatmakla bir şey yaptığını sanan genç adam! Önce sen kendine sor bakalım, ne getirdin? Türk kültürüne getirdiğin ne senin? Montaigne'i *atlaya zıplaya* çevirmekle suçladığın - hem de hiç bir örnek verme dürüstlüğünü göstermeden - suçladığın insan senin belki de hayatın boyunca yapamayacağın şeyleri yaptı. Sen ne yaptın? Daha gencim, çok şeyler yapabilirim, diyeceksin. Kabul. Ama, yap da, ondan sonra konuş ne olursun. Ancak, o zaman konuşmaya, - gizli saklı hiç bir şey kalmamacasına konuşmaya - hakkın olabilir. Nusret Hızır,

Nietzsche'yi, Leibniz'i çevirmiş sadece. Ne büyük kabahat! Oysa, önreğin Marx'ı çevirmeliydi, değil mi? Türk okuyucusu, Marx'a gelinceye kadar, düşünce dünyasının ileri gelenlerini tanımayacak mı? ?Platon'lardan, More'lardan, Campanella'lardan geçmeden doğrudan doğruya Marx'a mı atlamalıyız? Marx'ın kendisi bu yollardan geçmedi mi? Hem Marx'ı derinlemesine anlayabilmek, Hegel felsefesini bilmeden mümkün mü? Hegel felsefesini, en azından Marx kadar bilmeden Marx'çıyım diyenlerin alnını karışlarım ben. İnsan, yargılarında insaf, mantık ölçülerini hiçe saydı mı, senin gibi böylesi yersizliklere düşer ister istemez.

Sen ey yeni kuşak adına konuşan genç adam, dök içini, doğru bildiğini dobra dobra söyle! Ama, insaftan, mantıktan da ayrılma ne olursun. Bak ne diyor Yunus:

Behey Yunus sana söyleme derler
Ya ben öleyim mi söylemeyince

Söylemek, içini dökmek, doğru bildiği şeyi haykırmak bir namus borcudur. Kabul. Ama, sen diyorsun ki, yalnız ben söylüyorum doğruyu, başkaları ıska geçiyor gerçekleri diyorsun. Yani, sen solcusun da biz molcu muyuz arkadaş? Sosyal adalet mi istiyorsun, insanın insanı sömürmesine mi karşı çıkıyorsun? Ya, biz ne istiyor, neye karşı çıkıyoruz? İnsaflı ol biraz, alçak gönüllü olmaya çalış ne olursun.

Bir insanı yargılarken, onun içtenliğini, sözüyle özünün birbirini tutarlığını hesaba katmayacak mıyız? Dünyamızdan çoktandır göçmüş olan, ama ezilen büyük çoğunluğun savunuculuğunu yapmış

olan, yaptığı için de yüreğimizin en sıcak bir köşesinde yaşayan Bakounine, hepimize örnek olacak bir bilgelikle şöyle diyor: «Düşmanlarımız ne derse desin; bütün düşüncelere değil, herkesin kendi düşüncesini söyleme hakkına saygımız var bizim. Bir insan, düşüncelerini dile getirmekte ne denli açık ve dürüst olursa, o ölçüde sayarız onu.»

Buna göre, bir insanı yargılarken, düşüncelerini sevmesek de, onlardan nefret etsek de, içtenliğine saygı duymamız gerekir. Peki, içtenliğin nedir ölçüsü tartısı diyeceksin. Söyleyeyim: Sözün öze uyması. Yani, bir insanın sözü ile eyleminin birbirini tutması, Ezilenlerden yana olduğunu söyleyen bir insanın, kendi hayat düzenini (yaşam rahatlığını da diyebiliriz) büyük çoğunluğun ezilmişliği üzerine kurup kurmadığına bakacağız. Türkiye'yi nurlu ufuklara kavuşturacağız, eserlere eserler katacağız diye ortalığı vaveylaya veren nice çirkin politikacı gösterebilirim ki sana, kendi çıkarından başka hiç bir kaygısı olmamıştır, olamaz da. Yakın tarihimizde neler görmedik, kızını oğlunu Amerikan parasıyle yadellerde okutmak uğruna, Amerikan yardakçılığını milliyetçilik diye yutturmaya çalışanlar mı istersin, millî kalkınma adı altında yabancı sermaye uşaklığını, türlü reklâmlarla halka benimsetmeye çabalayanlar mı istersin, hepsini hepsini gördük, ibretle, utançla, hayıflana hayıflana, öfkelene öfkelene, ama elimiz kolumuz bağlı, seyirci kala kala.

Şimdi, sen ey genç adam, bütün bu rezillikleri bir yana bırakıp, namuslu aydınlardan - hem de senden yana olan - aydınlardan almak istiyorsun hıncını, bütün bu namussuzlar çetesine karşı hiç bir şey yapamamanın verdiği eziklik, güçsüzlükle.

Diyeceksin ki, ben her şeyden önce ülküdaşlarımla hesaplaşmak istiyorum. İnsan, sevdiği bezi taştan taşa çalar, diyeceksin. Ama, o bezi öylesine insafsızca taşlara çalıyorsun ki, neredeyse bez diye bir şey kalmayacak ortada. Yakın tarihimizde, solun sola ettiği kötülükleri, hiç bir sağcı güç ve örgüt edemezdi. Hep birbirimizi sapmalar, revizyonculuklarla suçladık durduk. Öyle ki, kimin içten ilerici, halkçı, kimin kışkırtıcı olduğu bilinmez hale geldi. Bu yüzden değil mi ki, birtakım kışkırtıcılara kapılarak, solun içine kondu. Türkiye'de sol, solun kuyusunu böyle kazdı. Oysa, İlhan Selçuk'un nice önceleri yazdığı gibi, sosyal adalet üzerine kurulu bir düzen özlemi içinde olanların birbirlerine uzaktan yakından merhaba demesi, selâm çakması gerekmez mi?

Seni anlamıyor değilim ey genç adam, bütün insanlık düşmanı rezilleri bırakıp, ılımlı bulduğun, senin gibi deli fişek olmamakla suçladığın ülküdaşını - yaşça da, kafaca da senden (kabul et ne olursun) üstün olan - bir ülküdaşını harcamaya kalkmanı, bir ölçüde hoş görüyorum. Amq, unutma ki, Yahya Kemal'in deyimiyle, «İsa da genç imiş o zaman».

Senin coşkun, atılım hızın varsa, biz yaşlıların da deneyleri, az çok görgüleri var. Çatık kaşlı bir düzeni dünyanın hiç bir yerinde benimsetemezsin insanlara, insanları küçümsemiyorsan eğer.

Her şeye, bütün o aşırı, kırıcı, yıkıcı tutumuna rağmen, yine de seviyor sayıyorum seni, düşüncelerinin durulup insaf çizgisine varacağı günlerin yakın olmasını dileyerek.

Eylül 1973

İÇİNDEKİLER

Devlet İnsan mı?	5
İktidar Ateşi	10
Sokak Sessizliği	16
Bunalım Dediğimiz	21
Kışkırtıcılık Üstüne	26
İktidar ve Talkın	32
Demokrasi ve Erdem	38
Sorgulama Hakkı	43
Düşman	49
Onur Dediğimiz	57
Davacı Yargıç Olursa	63
Umut Yoluyla İşkence	70
Karakol Korkusu	75
Söz Namusu Üstüne	81
Orman Yangınımız	87
İktidar Büyüsü, Büyü İktidarı	91
İntihar	97
İktidar ve Öğretmen .	103
'Dolandırıcı Değilim'	108
Hümanizma Açısından İnsan .	115
Cunta Kafası	123
Çeşitlemeler	130
Yasa ve Yasa Uygulayıcıları	135

Demir Ökçeli Demokrasiye Doğru . 142
Sokaktaki Adam 148
Dünden Bugüne 154
Kafa Özgürlüğü, Kafa Köleliği 161
Beden Kültürü, Kafa Kültürü 171
İşini Sevmek 176
Ahlâklı Olmak 181
Bozgun Ahlâkı 189
Gençlik Çağı 194
Sözde Kalan Eğitim 201
Bay Egeli ve Öğrenci Düşmanlığı 206
Sevgi Düzeni 212
İnsan Kavşağı 219
Çirkin Politikacılara Sesleniş 224
İlericilik Şampiyonlarına 228

Vedat Günyol, Devlet İnsan mı? *da politik olayların yorumunu yapıyor. Politik olayların giderek yoğunlaştığı 12 Mart sonrasının olaylarını çözümlemek yönünden bu yazıların büyük yararı olmuştur. Önceleri daha çok yazınsal konularda yazan Günyol'un, son zamanlarda politik-genel olaylara yönelmesi, bir yazarın sorumluluğunu vurgulaması yönünden ilginçtir...*

Deneme anlatımının rahatlığını taşıyan bu yazıların eleştirel bir yöntemle oluşturulduğu kuşkusuzdur. Ancak, sorunlara yoğun bir kültürel ortam açısından baktığını da belirtmek gerekir Günyol'un...

Toplumu gerçeğe yöneltmesi yönünden de özellikle büyük bir önem taşımaktadır Devlet İnsan mı?

(Adnan Binyazar, *Varlık Yıllığı,* 1975)